VAKBLAD VOOR DE BIBLIOTHEEKSECTOR

Bibliotheekblad

75 jaar Probiblio
Lily Knibbeler verlaat de KB
Handboek over laaggeletterden
NBD Biblion over leveringsproblemen

Nummer **6** | Jaargang 28
Juni / juli / augustus 2024



Extra dikke zomeruitgave

Olivier Poel, ICT-coördinator bij CODA

Foto: Ivonne Zijp

Bieb SYSTEMEN



De overlegunit van Bieb Systemen
Klein formaat, grote impact

Even ontsnappen aan de drukte?
Onze werkruimte is dé ideale plek voor een vergadering, telefoongesprek of studiemoment. Daarnaast kan de overlegunit gebruikt worden als taalpunt of Informatiepunt Digitale Overheid (IDO).

Onze overlegunit is gebouwd met aandacht voor detail , opgebouwd middels een modulair systeem en optioneel voorzien te van vloerbedekking, glazen panelen, elektra en USB-punten.
In diverse RAL-kleuren leverbaar en daardoor volledig aan te passen naar de huisstijl.



Neem contact op met Bieb Systemen voor de mogelijkheden.

Contact
050 3186 018
www.biebsystemen.com
info@biebsystemen.com

Powered by VAN KEULEN INTERIEURBOUW

literom® uittrekselbank®

Scan mij



Ontvang een schrijver in jouw bibliotheek!

Op **Literom** en **Uittrekselbank** vind je meer dan 200.000 recensies, samenvattingen en auteursartikelen. Allerlei middelen die helpen bij de voorbereiding van een leesclub. Ken jij zo'n enthousiaste leesclub die elke maand bij elkaar komt bij jou in de bibliotheek? En lijkt het jou leuk om hen te verrassen met een boek en een bezoek van een auteur? Nomineer deze leesclub dan nu!

De winnende leesclub ontvangt voor ieder lid een voorkeursboek en een bezoek van de schrijver! Met elkaar bespreken zij het boek met de vragen die staan op Uittrekselbank. Eind juli maken we de winnende leesclub bekend.

Via de **QR-code** kan jij zien uit welke boeken je kan kiezen en lees je meer over hoe jij een leesclub kan nomineren! Nomineren kan tot **15 juli.**

nbd biblion

vooruitgang boeken

Colofon

Bibliotheekblad is hét vakblad voor de bibliotheeksector en verschijnt per 2024 negen keer per jaar (vijf keer digitaal en vier keer in print). Hiervoor hebben wij uw e-mailadres nodig. Mail naar digitaal@bibliotheekblad.nl. Kijk ook op onze website: www.bibliotheekblad.nl en op onze sociale media-accounts op X (voormalig Twitter), Facebook en LinkedIn.

Uitgeverij
Uitgeverij IP
Charlotte van Pallandtlaan 12
2272 TR Voorburg

Hoofd-, eind- en webredactie
Menno Goosen
menno.goosen@bibliotheekblad.nl
+31 (0)6 2222 90 67

E-mailadres redactie
redactie@bibliotheekblad.nl

Digitale nummers
Voor vragen: mail aan digitaal@bibliotheekblad.nl

Tekstcorrectie
Marijn Mostart

Medewerkers
Johannes Abeling, Femke van den Berg, Annemiek van de Burgt, Paul van Capelleveen, Mark Deckers, Maarten Dessing, Elselien Dijkstra, Anne van den Dool, Esther van Gelder, Marianne Hermans, Jamea Kofi, Janneke Krommendijk, Arno Kuipers, Cindy Lammers, Marjolein Lolkema, Anneke de Maat, Rianne van Melik, Eric van Nieuwland, Marjolein Oomes, Linda van Pelt, Anna Rademakers, Evi Savelkouls, Gerrit Serné, Jeroen Vandommele, Stan Verhaag, Karin Vingerhoets, Eimer Wieldraaijer, Ivonne Zijp.

Ontwerp basisvormgeving
SNEP grafische dienstverlening

Lay-out
Thomson Digital

Opmaakbegeleiding
Hans Jansens (Impaginator.nl)

Druk
Damen Drukkers

Juryleden Beste Bibliotheek
Jeanine Deckers, Ilona Ebels, Gerard Meijer, Luc Pruijn, Erna Staal, Chris Wiersma (voorzitter)

Abonnementen Nederland
Abonnementenland, Postbus 20, 1910 AA Uitgeest. Tel. +31 (0)251-25 79 24. Site: www.bladenbox.nl voor abonneren of www. aboland.nl voor adreswijzigingen en opzeggingen. Abonnementenland is ook bereikbaar via Twitter. @Aboland_klanten. Beëindigen abonnement: opzeggingen dienen 12 weken voor afloop van de abonnementsperiode in ons bezit te zijn. Prijswijzigingen voorbehouden.

Abonnementen België
Abonnementenland, Ambachtenlaan 21 Unit 2A, 3001 Heverlee. Tel. +32 (0)28 08 55 23. Site: www.bladenbox.be voor abonneren of www.aboland.be voor adreswijzigingen en opzeggingen. Beëindigen abonnement: Opzeggingen dienen 12 weken voor afloop van de abonnementsperiode in ons bezit te zijn. Prijswijzigingen voorbehouden.

Abonnementsprijs
Op bibliotheekblad.nl/abonneren vindt u de tarievenstructuur en kunt u een abonnement afsluiten.

Adverteren
Uitgeverij Virtùmedia verzorgt in opdracht van Bibliotheekblad de acquisitie. Contact via Mariska Jankovits: +31 (0)30-693 11 77 of mjankovits@virtumedia.nl. Op bibliotheekblad.nl/adverteren vindt u de tariefkaart.

Overname van tekst
Niets uit deze uitgave mag zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van Uitgeverij IP gebruikt of verveelvoudigd worden. Voor kopiëren is reprorecht verschuldigd aan de uitgever.

ISSN
1573-9597

Volg ons ook online

Op bibliotheekblad.nl vindt u het actueelste bibliotheeknieuws. Via de site kunt u zich gratis abonneren op onze wekelijkse nieuwsbrief. Ook zijn wij actief op sociale media:

- facebook.com/bibliotheekblad
- twitter.com/bibliotheekblad
- linkedin.com/company/bibliotheekblad

INHOUD



6
Collega
Sinds 1 februari 2023 is Olivier Poel ICT-coördinator bij CODA in Apeldoorn, en daar gingen uiteenlopende loopbaanstappen aan vooraf, met onder meer een tussenstap bij een collega-bibliotheek.



8
Afscheid directeur KB
Op 1 juli neemt Lily Knibbeler afscheid als algemeen directeur van de KB. Waar kijkt ze met het meeste plezier op terug?



14
Bibliotheken en duurzaamheid, deel III
In het slot van dit drieluik vertellen bibliotheken over een duurzame programmering en collectie.



16
Handboek over laaggeletterden
Cultura Ede startte het project 'Leren wat je wilt'. De praktijkervaringen mondden uit in een praktisch handboek om laaggeletterden beter te bereiken.



20
Een moedig bestuur en een bijzondere mejuffrouw
Mark Deckers schreef onlangs zijn derde boek: Mejuffrouw Gehner en meneer Zwager. Ondertitel: 'Het dappere duo in het moedige verzet van de Apeldoornse bibliotheek in de Tweede Wereldoorlog.'



22
Balans tussen cijfers en verhalen
De KB, de nationale bibliotheek, ondersteunt lokale bibliotheken en POI's al zo'n vijf jaar in impactgericht werken.



26
De leveringsproblemen bij NBD Biblion
Nadat NBD Biblion vorig jaar zomer het productiesysteem verving, begon een jaar vol problemen.



30
Hoog bezoek in het hoge noorden
Afgelopen mei bracht demissionair staatssecretaris van Cultuur en Media Fleur Gräper een bezoek aan Bibliotheek Uithuizen.



33
Column
Rianne van Melik schrijft samen met Jamea Kofi over hun onderzoek naar openbare bibliotheken als sociale infrastructuur.



36
Bijzondere bibliotheken
Atria, het kennisinstituut voor emancipatie en vrouwengeschiedenis, zet zich in voor een gendergelijke samenleving.



38
75 jaar Probiblio
Probiblio viert dit jaar haar 75-jarig jubileum. Frans Bergfeld, directeur van de provinciale ondersteuningsinstelling, blikt terug én vooruit.



42
Topstukken
Omroepgidsen zijn dankbare bronnen voor wetenschappelijk onderzoek. Een goede reden om ze bij de KB zorgvuldig te bewaren en te koesteren.



44
Monitoren van leesbevorderingsprogramma's
De leesbevorderingsprogramma's van Stichting Lezen hebben een grote ontwikkeling doorgemaakt. Voor bijna alle leesbevorderingsprogramma's bestaat inmiddels een monitorinstrument.



50
De carrièreswitch
Na een dienstverband bij verschillende POI's richtte Math Göbbels Onderzoek met Effect op, dat onder meer de impact van het bibliotheekwerk meet.



54
Het Ljubljana-leesmanifest
In gesprek met boekwetenschapper Adriaan van der Weel over Het Ljubljana-leesmanifest.



58
Onderzoek
Onderzoek naar de impact van de AI-Parade laat zien dat bezoekers meer te weten zijn gekomen over AI en meer weten over de invloed ervan op de maatschappij.



60
Management
Alice Vlaanderen (Bibliotheek Rotterdam) zet graag haar tanden in een nieuwe uitdaging als ze daarbij de Rotterdammer maar kan bewegen om een betere versie van zichzelf te zijn.



64
Pensionering
Op 1 mei ging Jan Ubels (67) met pensioen. Hoe kijkt de teamlead van een supportteam bij OCLC terug op zijn jaren in de sector?

Genomineerde Bibliotheken

De genomineerde bibliotheken voor de Beste Bibliotheek 2024 zijn:

- Bibliotheek Deurne (onderdeel van de Bibliotheek Helmond-Peel).
- Bibliotheek Oude Raadhuis in Oud-Beijerland (onderdeel van de Bibliotheek Hoeksche Waard).
- Bibliotheek Marum (onderdeel van Biblionet Groningen).
- Bibliotheek Roden Centraal (onderdeel van Bind Bibliotheken).
- Bibliotheek Raalte (onderdeel van de Bibliotheek Salland).

Beste lezer,

Naar schatting van de Algemene Rekenkamer zijn er in ons land zo'n 2,5 miljoen Nederlandstalige laaggeletterden, die hierdoor moeite hebben om volledig mee te doen in de maatschappij. Bibliotheken en andere organisaties doen hun uiterste best om deze mensen te bereiken om ze te kunnen helpen hun basisvaardigheden te verbeteren. Maar hoe bereik je deze mensen? Een foldertje in de brievenbus gooien in wijken waar veel laaggeletterden wonen, heeft om voor de hand liggende redenen weinig nut. En al de goedbedoelde posters in bibliotheken zijn ook weinig zinvol. Immers, als je nauwelijks kunt lezen, ligt een bezoek aan de bibliotheek ook minder voor de hand. Om maar te zwijgen over de informatie die op internet te vinden is. Laaggeletterden hebben vaak nauwelijks digitale vaardigheden. Cultura in Ede startte – in opdracht van Foodvalley en in coproductie met een aantal partners – het project 'Leren wat je wilt'. De praktijkervaringen mondden uit in een praktisch handboek om laaggeletterden beter te bereiken. Het boek is gratis beschikbaar voor iedereen.

Over boeken gesproken … Mark Deckers, bestuurssecretaris bij Rijnbrink, schreef onlangs zijn derde boek: 'Mejuffrouw Gehner en meneer Zwager. Het verhaal van de heldhaftige mejuffrouw Gehner'. Eleonora Gehner was voor zover Marck Deckers het heeft kunnen nagaan de enige bibliotheekdirecteur die in de oorlog uit principe haar werk neerlegde. De enige van de ongeveer 85 directeuren van openbare bibliotheken die Nederland op dat moment telde … In dit nummer een klein voorproefje. In het volgende, digitale, nummer van Bibliotheekblad (7-2024), kunt u een video-interview met Mark Deckers bekijken.

Nog meer boeken … Wie de afgelopen tijd boeken probeerde te bestellen bij NBD Biblion kwam vaak bedrogen uit. Bibliotheken meldden en masse klachten. Reden genoeg om Nina Nannini, directeur van NBD Biblion, te interviewen over de problemen. Nannini: 'Het was een rotperiode. Dit is voor mij het jaar met de meeste grijze haren en kopzorgen.' Gelukkig is er een lichtpunt. Nannini verwacht dat deze zomer de problemen opgelost zijn door de uitbreiding van het expeditiecentrum. 'Vanaf nu kunnen we 65.000 in plaats van 40.000 boeken per week verzenden. Dus nu gaan bibliotheken heel snel merken dat we weer *up to speed* zijn en kunnen we ons op die verbeteringen richten.'



Ik wens u veel leesplezier!

Menno Goosen
Hoofdredacteur Bibliotheekblad
menno.goosen@bibliotheekblad.nl

Verschijning Bibliotheekblad 7-2024

Bibliotheekblad nummer 7-2024 verschijnt op 20 september.

Dit is een digitale editie. Deze ontvangt u in uw mailbox, mits we uw persoonlijke e-mailadres hebben. Dit kunt u mailen aan digitaal@bibliotheekblad.nl. Ook voor vragen kunt u mailen naar dit e-mailadres.



Olivier Poel, ICT-coördinator bij CODA

‘Er bestaan clichébeelden over ICT’ers’

Sinds 1 februari 2023 is Olivier Poel ICT-coördinator bij CODA in Apeldoorn. Een nieuwe lente, een nieuw geluid, en daar gingen uiteenlopende loopbaanstappen aan vooraf, met onder meer een tussenstap bij een collega-bibliotheek. Daar heeft Olivier naar eigen zeggen de bibliotheekwereld vanuit een ander perspectief leren kennen. ‘Het is mooi om van nabij te zien hoe persoonlijke digitale transformatie mensen helpt om bij te blijven bij de ontwikkelingen in de maatschappij. De bibliotheek speelt hierin ook een rol.’

TEKST: LINDA VAN PELT • FOTO’S (INCLUSIEF COVER): IVONNE ZIJP

Je kunt het dak op

Vanzelfsprekend komt de vernieuwde CODA Centrale Bibliotheek ter sprake, want op het moment van het interview zijn de verbouwing én de feestelijke heropeningsactiviteiten net achter de rug.
‘Onze bibliotheek is veel lichter geworden. Mede doordat de vloerbedekking is vervangen door een moderne gietvloer’, omschrijft Olivier. ‘In de nieuwe opzet hebben we nu een Erfgoedhuis, een ontwikkelplein, een studio en een daktuin met onder andere een kas die je kunt huren voor bijeenkomsten. In de bibliotheek vind je ook een aantal zogenaamde hotspots, vormgegeven door kunstenaars uit Apeldoorn die zich hebben laten inspireren door de geschiedenis van Apeldoorn en omgeving. Ik ben steeds trotser om hier te werken.’

Knelpunt

Vóór zijn komst naar de bibliotheek nam Olivier kijkjes in andere bedrijfsmatige keukens. Nog voor de afronding van zijn studie Culturele Maatschappelijke Vorming aan de Hogeschool van Amsterdam bleef hij na een stageperiode ‘hangen’ bij Click F1, een combinatie van studeren en deeltijdwerken. Na afronding van die studie – alweer tien jaar terug – werkte hij onder andere bij Massa (vroeger Firma Media), een mediaproductiehuis in Utrecht.
‘Een topbaan bij een superleuk leerwerkbedrijf, gerund door voornamelijk studenten en net afgestudeerden. We kregen uitzendtijd bij RTV Utrecht, maar helaas viel twee jaar later – tijdens de culturele crisis van 2014/2015 – de subsidie weg.’
Met 26 jaar stond Olivier op straat. Ondanks vele sollicitaties kwam hij aanvankelijk ‘nergens aan de bak’. Begin 2016 werd hij medewerker klantenservice bij Vakantieveilingen, en hij klom al snel op tot coördinator customer care en training bij Emesa. In april 2019 ging hij aan de slag bij Creative Group, gespecialiseerd in handel in digitale valuta.
‘In elke tijdzone hadden we vertegenwoordigers en klanten, en we waren als het ware 24/7 actief. We hadden een tafeltennistafel, yoga, bootcamps, vrijdagmiddagborrels en vakantietrips met het hele team. De sfeer was stimulerend en de zekerheid van een commercieel bedrijf had zo zijn voordelen. Maar na negen maanden kwam mijn sociaal-maatschappelijke hart in de knel.’

Eyeopener

Met een echtgenote die met plezier werkte bij Stadkamer Zwolle kreeg Olivier niet alleen positieve geluiden over de bibliotheek te horen, maar ook kennis van actuele bibliotheekvacatures. Eind 2019 kon hij starten als domeinspecialist Digitale Bibliotheek & Automatisering, en later als adviseur ICT en digitale ontwikkelingen bij Bibliotheek Gooi en meer.
‘Een eyeopener’, vindt hij hoe hij hier van dichtbij de impact zag van de digitale (bibliotheek)cursussen waarmee mensen zich op digitaal gebied kunnen ontwikkelen.
‘Mijn minder plezierige jeugdherinneringen aan de strenge bibliotheek die we vroeger met de schoolklas bezochten werden hierdoor als het ware uitgewist.’
Olivier zou waarschijnlijk nóg bij Gooi en meer werken, ware het niet dat hij na coronatijd met veel verkeer op de weg dagelijks anderhalf tot twee uur in de file stond tussen thuis en werk en andersom.
‘Zeker met een babydochter geen fijne combinatie.’
Wederom diende zich spontaan een nieuwe mogelijkheid aan, namelijk die van ICT-coördinator bij CODA Apeldoorn. Het positieve bericht kort na zijn sollicitatiegesprek was goed nieuws,

maar toch is hij nog iets langer gebleven bij Gooi en meer. 'Omdat het me niet collegiaal leek om midden in het fusietraject met Huizen, Laren en Blaricum te vertrekken. Bovendien had ik superveel geleerd in deze organisatie, mede door mijn deelname aan het Gebruikers Overleg Automatisering.'

Benaderbaar

Vanaf februari 2023 brengt Olivier al die opgedane kennis in praktijk bij CODA.
'Eerlijk gezegd moesten sommige vrienden er in het begin een beetje om lachen dat ik met mijn cultureel-maatschappelijke achtergrond ging werken in de ICT. Maar de ontwikkelingen in die branche hadden altijd al mijn interesse. Bovendien is ICT niet weg te denken uit de moderne maatschappij. We kunnen niet meer zonder!' Zijn studieachtergrond beschouwt hij zelf ook als voordeel. 'Er bestaat een bepaald clichébeeld van een ICT'er: iemand die vrijwel de gehele dag aan de computer zit en niet bepaald het toonbeeld is van sociaal betrokken. Maar ik ben, denk ik, juist benaderbaar en collegiaal. Het signaleren van processen lukt me bijna van nature, en mijn eerdere praktijkervaring in een bibliotheekorganisatie speelt daar natuurlijk ook in mee. Hierdoor kan ik goed inschatten waar we tegenaan lopen. Verder heb ik een minor Projectmanagement gedaan, en nu volg ik de opleiding ICT en Informatiemanagement.'

Voorkomen is beter dan genezen

Voordat Olivier bij CODA werkte, was er anderhalf jaar niemand voor ICT binnen CODA.
'Daardoor waren er geen snelle oplossingen voor kleine calamiteiten. Maar het is natuurlijk beter om problemen vóór te blijven', luidt zijn professionele visie. Dat vooruitzien en snel, adequaat inspelen op situaties doet hij onder andere door zorg te dragen voor een goede en soepele werking van de ICT-systemen met behulp van de externe helpdesk en ingeschakelde leveranciers. Olivier heeft inmiddels een collega gekregen voor het operationele ICT-gedeelte. Zelf is hij vooral technisch sparringpartner in regelmatige SLA (Service Level Agreement)-overleggen met ICT-leveranciers over kosten en service. 'Met als resultaat dat we soms besluiten van leverancier te veranderen.'

Zelfverdediging

ICT, dat staat tegenwoordig ook steeds vaker voor *security*, of bescherming van data.
'Invoering van een MFA', noemt Olivier in jargon, de Multi-Factor Authenticatie-methode waarbij online gebruikers verschillende stappen succesvol moeten doorlopen om toegang te krijgen. Een van zijn belangrijke actuele taken is het schrijven van een ICT-calamiteitenplan.
'Dit is een voorbereiding op een eventuele aanval van hackers op ons systeem. Dat risico is er namelijk altijd, en het is belangrijk om de "down-tijd" tot een minimum te beperken.'
In die context heeft Olivier bewondering voor de directeur van Bibliotheek Rotterdam, die tijdens een seminar in Bibliotheek Neude openheid van zaken gaf over de aanval van cybercriminelen in het najaar van 2022 op zijn bibliotheek.
Om goed voorbereid te zijn op escalaties, is bij CODA een zogeheten *Disaster Recovery Plan* geformuleerd. 'Wij hebben bij CODA een crisisteam paraat', aldus Olivier. 'Ook hebben we sinds kort een *Data Protection Officer*.' Dit is een functionaris die zorgt voor gegevensbescherming en het binnen de organisatie toepassen van de wettelijke regels ter bescherming van individuele persoonsgegevens.

Veilig en verantwoord

Nog een actueel thema is de ombouw van fysieke servers naar de *cloud*, met voordelen als: makkelijker thuis kunnen werken of eenvoudiger samenwerken aan hetzelfde project en kostenbesparing.
Verdere digitale transformatie van CODA ('iedereen doordringen van nut en noodzaak van voldoende ICT-kennis') ziet Olivier ook als een kans om nieuwe doelgroepen CODA-breed (museum, bibliotheek, archief) te kunnen bereiken. 'Onder de noemer Digitale Transformatie Extern, waar nu nog aan wordt gewerkt. En vlak de rol van artificial intelligence niet uit. Hiermee kunnen we efficiënter werken, zoals bij het beheer van bedrijfssystemen.' Als concrete toepassing noemt hij Copilot, ontworpen om de manier waarop je dagelijkse taken uitvoert in applicaties zoals Word, Excel en PPT volledig te transformeren. 'Het hoofddoel van Copilot is het stroomlijnen van werkprocessen, het verhogen van efficiëntie en het verbeteren van de algehele prestaties binnen de digitale werkomgeving.'
Momenteel raadt hij nog af om ChatGPT binnen CODA te gebruiken als het om bedrijfsgevoelige informatie gaat of interne stukken. 'We moeten er veilig en verantwoord gebruik van maken en we hebben nog onvoldoende kennis over de gevolgen hiervan. Zo hoorde ik laatst een podcast over hoeveel water er verbruikt wordt voor het beantwoorden van GPT-vragen.'*

Boekenpapa

Dankzij zijn vrouw én de bibliotheek heeft Olivier plezier in lezen gekregen.
'Bijvoorbeeld Haruki Murakami, ik ben verslaafd aan zijn boeken en ik heb zijn complete oeuvre gelezen.'
Zijn driejarige dochtertje Vera krijgt ook niet louter een tablet in handen. 'Zij heeft al een goed gevulde boekenkast, en we hebben er een gewoonte van gemaakt om haar dagelijks voor te lezen en ook zelfbedachte verhalen te vertellen. Dit is de oudste manier van kennisoverdracht en informatieverschaffing, die ook aan de volgende generatie moet worden doorgegeven.'

Naschrift redactie

*Onder de titel 'maak ChatGPT minder dorstig' hebben de Universiteiten van Colorado Riverside en de Universiteit van Texas Arlington een onderzoek gedaan naar de 'secret water footprint of AI models'. De conclusie luidt: ChatGPT 'drinkt 500 ml water voor 20 tot 50 vragen'.
Dat water is nodig voor:
• de koeling van servers in datacentra,
• elektraverbruik,
• het productieproces om de chips te maken waar ChatGPT op draait.
Meer informatie via de verkorte link: tinyurl.com/bu84stf4

Lily Knibbeler vertrekt als algemeen directeur van de KB

‘Blijf met elkaar koersen op



Foto: Eimer Wieldraaijer

de maatschappelijke horizon’

Op 1 juli neemt Lily Knibbeler afscheid als algemeen directeur van de KB. Waar kijkt ze met het meeste plezier op terug? Is dat het op haar initiatief tot stand gekomen convenant waardoor de netwerksamenwerking die na de invoering van de Wsob even spaak dreigde te lopen richting en impuls kreeg? ‘Ja, inderdaad. Voor mij is het convenant op basis van “de bouwplaat” en uitgewerkt in de netwerkagenda de doorbraak ten goede in de netwerksamenwerking. We maakten drie maatschappelijke opgaven leidend in de samenwerking tussen alle openbare bibliotheekvoorzieningen om met vereende krachten in de samenleving echt verschil te kunnen gaan maken.’

TEKST: EIMER WIELDRAAIJER
FOTO’S: ZIE CREDITS LANGS ZIJKANT

Toen ik met pensioen ging als hoofdredacteur van Bibliotheekblad had ik de eer door jou geïnterviewd te worden[1]. Eerste vraag die je stelde: ‘Wie is de mens Eimer Wieldraaijer? In vijf zinnen of tien trefwoorden.’ Mijn vraag aan jou is nu: wie is de mens Lily Knibbeler?
‘In mijn werk lijk ik best veel op wie ik gewoon ben. Ik ben een bevlogen verbinder van mensen, ideeën en kansen, die kijkt waar we vandaan komen en waar we naartoe kunnen gaan. Ik ben altijd gericht op waarden voor anderen en voor de samenleving. Of dat betekent dat ik veel vrijwilligerswerk doe? Aan mijn baan bij de KB heb ik echt wel mijn handen vol, maar toen onze tweede dochter het huis uitging heb ik mij wel direct aangemeld bij de VoorleesExpress.’

Na je studie geschiedenis aan de Universiteit Leiden en je fellowship aan Harvard University schreef je een proefschrift[2] en promoveerde je op crisismanagement in de Griekse oudheid. Heb je later in enigerlei vorm baat gehad bij de inzichten die je tijdens het werken aan je dissertatie opdeed?
‘Door mijn studie heb ik er nog meer oog voor gekregen waar we vandaan komen en waar we naartoe gaan, dat er in dat opzicht sprake is van lange lijnen die ertoe doen. Mijn proefschrift ging over crisismanagement in de oudheid en over het zondebokmechanisme. Ook in onze tijd zie je dat mechanisme helaas weer vaak optreden wanneer het spannend wordt. Tijdens het werken aan mijn proefschrift heb ik leren kijken naar dingen vanuit meerdere perspectieven naast elkaar. Ik vond het verrijkend om op meerdere manieren te leren kijken, en dat heb ik zeker meegenomen naar het hier en nu. De wereld is rommelig, altijd in beweging. Dit betekent ook dat er altijd meerdere perspectieven nodig zijn om een completer beeld van die werkelijkheid te krijgen. Samenwerken is ruimte maken voor verschillende perspectieven. Die ruimte moet je steeds proberen op te zoeken met elkaar, erover in gesprek gaan, samen een richting kiezen en die richting dan met elkaar betekenis, handen en voeten geven. Dan ontdek je hoeveel meer je samen voor elkaar kunt krijgen dan in je eentje. Dat kost tijd en moeite. De eerste afslag of de ogenschijnlijk kortste route is niet per se de beste weg vooruit, ook al is dat verleidelijk in tijden van transformatie, verandering en crisis. Laat staan dat het helpt om een zondebok te zoeken en die weg te jagen, uit te sluiten. Met andere woorden, in mijn studietijd heb ik superveel geleerd waar ik tot op de dag van vandaag plezier van heb gehad.’

Al tijdens je studie wist je dat je meer ‘bouwer’ dan wetenschapper was. Zeg je daarmee: ik ben meer iemand van de praktijk, van handen uit de mouwen, dan van de theorie?
‘Nee, een bouwer is voor mij iemand die deze twee zaken samenbrengt. Iemand die door anders te kijken en te denken kansen en mogelijkheden ziet in het hier en nu waardoor je uit destructieve patronen of deadlocks kunt stappen ... Soms moet je een weloverwogen pas op de plaats durven doen om verder te kunnen springen. Sommigen zien dat wellicht als moeilijk doen, maar voor mij is het ruimte creëren om blijvend resultaat te boeken. Bij alles wat ik doe ben ik juist op zoek naar een effectief handelingsperspectief. Dat pragmatisme is bij mij zeker aanwezig, maar het is inderdaad bij mij niet nóg harder doordrukken vanuit domme macht.’

Martijn Kleppe, directielid van de KB, schreef onlangs op LinkedIn over jou: ‘Lily is een visionair die altijd drie stappen verder is, je meeneemt die kant op en tegelijkertijd oog houdt voor de mensen om haar heen.’ Word je nooit ongeduldig omdat iets niet snel genoeg gaat? Een visionair heeft immers niet zelden de neiging om voor de troepen uit te lopen.
‘Misschien is dit wel een van de redenen dat het nu wel tijd is om op te stappen. Ik ben heel ontwikkelgericht en van nature best ongeduldig. Ik heb daarmee leren omgaan, maar de ontwikkeling van de KB en van de verschillende netwerksamen-



Foto: Marcel Krijgsman

werkingen waar we deel van uitmaken kost natuurlijk tijd. Soms is het weer even een stap terug om dan weer samen een grote stap vooruit te kunnen zetten. Dat is hoe dingen gaan, ook moeten gaan, om echt gezamenlijk eigenaarschap te krijgen. Maar voor mij is het nu welletjes. Het geduld is een beetje op. Dat voel ik. En anderen misschien ook wel. Het is echt fijn dat nu anderen klaar staan om het samen nóg weer beter te krijgen.'

Sinds 2008 ben je verbonden aan de KB, sinds juli 2015 als algemeen directeur. Met welke verwachtingen heb je indertijd de leiding op je genomen, en in hoeverre zijn die uitgekomen?

'In 2013 heb ik een jaar verlof bij de KB genomen omdat mijn man een jaar voor zijn werk naar Rome ging. Met ons gezin zijn we toen meegegaan en hebben we samen in de Italiaanse hoofdstad gewoond. Vlak voor de invoering van de Wsob, in september 2014, kwam ik terug in Nederland. Mijn gedachte was: ik help de opvolger van Bas Savenije, mijn voorganger die op het punt stond te vertrekken, bij de invoering van de wet, waarbij ik in de aanloopfase in 2012 al nauw betrokken was geweest, en ik ga daarna weer iets anders doen. Maar er kwam geen nieuwe directeur, waarop mij werd gevraagd die functie enkele maanden waar te nemen. Eerlijk gezegd leek het mij een vrij onmogelijke taak, aangezien maar liefst vier organisaties met maar weinig echte voorbereiding bij elkaar gebracht waren, in het OB-veld daar veel vraagtekens bij geplaatst werden en er verschillende rollen, onder meer de netwerkregievoering en de digitale openbare bibliotheekvoorziening, bij de KB terechtkwamen. Daar kwam bij dat de KB met die geweldig rijke collectie (en een prachtige dienst, Delpher) weliswaar het een en ander al gedigitaliseerd had, maar je kon bepaald nog niet spreken van een digitale organisatie. De KB was een nogal klassieke organisatie met een paar digitale componenten en een prikklok. Het was een enorme, om niet te zeggen onmogelijke, opgave die er lag, maar óók een heel kansrijke. Na vier maanden was er nog steeds geen zicht op de komst van een nieuwe directeur, en toen ben ik er zelf vol ingestapt. Ik zag kansen, een mogelijkheid om dingen waar ik echt in geloof te helpen verder te brengen op een manier die mij past: alleen ga je sneller, samen kom je veel verder. Tijdens een eerder interview met *Bibliotheekblad*, in 2016, zei ik al dat we allemaal over onze institutionele belangen heen moeten kijken als we er voor de inwoners van Nederland willen zijn, en dat zie ik nog steeds zo. De netwerksamenwerking rond maatschappelijke opgaven heeft, mede met behulp van het convenant en de bouwplaat, echt bijgedragen aan het versterken van het bibliotheekwerk in een veranderende samenleving. Met vallen en opstaan hebben we ontdekt dat we gezamenlijk de juiste richting zijn ingeslagen. Voor het openbare bibliotheekdomein en voor de samenleving is dat een heel mooie stap geweest.'

Eerst was de KB verantwoordelijk voor taken op het gebied van wetenschap en erfgoed. Later kwam daar het openbare bibliotheekdomein bij. Is dat voor de KB een fundamentele verandering geweest?



Foto: KB Beeldstudio/Jacqueline van der Kort

'Ja, en dat is het nog steeds. Vanwege die meervoudige veranderingen ten gevolge van de Wsob, het denken en werken in netwerken en de digitalisering in de samenleving zijn we de KB in de volle breedte, en binnen de context van twee wetten, gaan heruitvinden. Om te kunnen bijdragen aan het succes van de transformatie van het stelsel in een veranderende wereld is de KB zelf als organisatie ook nadrukkelijk in ontwikkeling. In hoofdlijnen zijn we veranderd van een tamelijk naar binnen gekeerde en meer wetenschappelijk georiënteerde organisatie naar een instelling die sterk naar buiten gericht is. Een organisatie die samen met diverse partners in meerdere domeinen zo goed mogelijk dienstbaar wil zijn aan alle Nederlanders, nu en in de toekomst. Als je echt inzoomt zijn we bezig onze spilfunctie in het publieke informatiedomein opnieuw en nader vorm te geven, en op die manier erfgoedinformatie, wetenschappelijke informatie en noem het openbare bibliotheekinformatie aan elkaar koppelend, laagdrempeliger beschikbaar te stellen, mét vele samenwerkingspartners, voor zo veel mogelijk Nederlanders.'



Foto: KB Beeldstudio

Hoe belangrijk is de invoering van de Wsob geweest voor de transitie die de openbare bibliotheeksector sinds 2015 heeft doorgemaakt? Fungeerde de wet als katalysator?
'Her en der verspreid was een aantal zaken voordien echt ook al in gang gezet. Denk aan het invulling geven aan de maatschappelijk-educatieve functie van de bibliotheek en het aangaan van samenwerkingsverbanden. Toch heeft de Wsob door het vaststellen van de waarden en de functies van de bibliotheek, alsmede het expliciet voorschrijven van de bredere samenwerking, wel degelijk een springplank neergelegd voor de ontwikkeling waar we nu met elkaar, maar vooral de mensen in de samenleving, de vruchten van plukken. En dat wordt door velen gezien, door burgers, bestuurders en bibliotheken zelf. Inmiddels wordt in andere sectoren zelfs met enige jaloezie naar deze wet en deze netwerksamenwerking gekeken.'

Aanvankelijk dreigden we een beetje te blijven hangen in de vraag: wie is nou de baas, wie is opdrachtgever, wie is opdrachtnemer, wie is klant en wie is leverancier? De zaak is weer vlot getrokken dankzij het convenant en de bouwplaat. Dat kun je gerust jouw verdienste noemen. Hoe heb je dat aangepakt?
'We hebben het met elkaar gedaan, met iedereen die zag dat we meer zouden kunnen als we goed gaan samenwerken in plaats van alleen eigen belangen behartigen. Maar daarvoor moesten we wel een grote stap zetten samen. Misschien helpt dit: nadat ik van de middelbare school kwam heb ik een aantal maanden door West-Afrika gereisd. In Ghana zag ik steeds hoe een schaap en een geit met een touw om de poot aan elkaar werden vastgebonden. Waarom doen ze dat met die arme beesten, dacht ik. Toen ik het voor de zoveelste keer zag, vroeg ik het aan iemand. "Dan lopen ze niet weg, want ze gaan per definitie de andere kant op, dus dit verzekert ons van stilstand", was het antwoord. In mijn ogen dreigde dat gevaar ook voor ons allemaal na de invoering van de Wsob. We liepen het risico te verzanden in de vraag: wie is nou eigenlijk de baas, wie gaat erover, wie heeft de regie? We creëerden onze eigen stilstand. Wat ik heb gedaan is met de maatschappelijke opgaven als uitgangspunt die institutionele touwtjes losgetrokken en weer opnieuw vastgeknoopt, maar dan verbonden aan die gezamenlijke maatschappelijke horizon in de samenwerking. Zodat die voortaan de richting bepaalde in de samenwerking. Natuurlijk deed ik dat niet alleen, maar met Tineke van Ham, Anton Kok, Jos Debeij en heel veel betrokken bibliotheekdirecteuren én medewerkers in goede samenwerking met VNG, IPO en het ministerie van OCW. Als je een gezamenlijk doel nastreeft, ga je samen dezelfde kant op bewegen. En dat zijn we gaan doen. Rond de maatschappelijke opgaven waar we voor staan zijn we onze samenwerking beter en hechter gaan structureren. Hét moment waarop we de doorbraak ten goede hebben bewerkstelligd. In je eentje kun je misschien sneller je eigen kant op met individueel resultaat, samen kom je veel verder in een gedeelde richting met impact voor velen.'

Twee jaar geleden legde het rijk aan gemeenten de verplichting op een 'toekomstgerichte bibliotheekvoorziening' te hebben. Vanaf 2025 krijgen de gemeenten structureel extra geld voor bibliotheken. Via SPUK-gelden worden gaten in het stelsel gedicht.
'Gisteren zei iemand het nog tegen me, iemand die vanaf de zijlijn had meegekeken: dat kun je gerust zien als beloning voor de stap die jullie met het convenant hebben gezet. Dat was ik alweer een beetje vergeten, maar eerlijk gezegd denk ik dat ook. Het is een erkenning van de fundamentele rol van de bibliotheek in de samenleving, en van de samenwerking die ervoor zorgt dat we samen meer kunnen dan ieder alleen. Dat vertrouwen in de betekenis van de bibliotheek is niet alleen fijn voor de sector zelf, maar zeker en vooral ook voor de samenleving als geheel.'

Wat zie je als de grootste uitdaging(en) waarvoor bibliotheken de komende jaren staan?

'Het is zaak de ingezette lijn vast te houden en uit te bouwen, zowel in gezamenlijkheid als in de specifieke eigenheid van de lokale situatie, die altijd weer een beetje anders is dan bij de buren, dát is voor mij de essentie. Op dit moment zitten we in goed vaarwater. We moeten ervoor zorgen dat we de wind in de zeilen houden en onze "bemensing" uitrusten met de kennis en vaardigheden die nodig zijn in deze tijd, zodat we ook weer robuuster vaarwater kunnen trotseren. Dat lukt niet met navelstaren, maar met een geloof in je mensen en je blik gericht op de maatschappelijke horizon en de grote opgaven die er liggen – allemaal om het voor zo veel mogelijk mensen mogelijk te maken zich met hun verschillende vragen en in veel verschillende vormen te blijven ontwikkelen. Als je daarop koerst, zullen de openbare bibliotheken, inclusief de KB, relevant blijven. Op nieuwe manieren in het verlengde van dat wat altijd al de kern is geweest van het bibliotheekwerk.'

Denken en werken in opgavegerichte netwerken, het verbinden van mensen voor mensen, zie je dat als jouw voornaamste legacy?
'Ik denk het wel. Ik vind het fijn de KB en ook dit specifieke werkveld in die zin een stukje verder te hebben kunnen brengen, want in de 21ste eeuw zal deze beweging van ons allemaal meer en meer gaan vragen, maar voor mijn opvolger is er nog steeds heel veel te doen.'

Wat ligt er allemaal op het bordje van je opvolger?
'De wereld verandert zo veel sneller dan we gewend zijn dat mijn antwoord alleen maar gelaagd kan zijn. De weg die we nu met elkaar bewandelen zijn we pas net ingeslagen. De *vernetwerking* van de samenleving en de groeiende complexiteit van de opgaven die er liggen in de maatschappij zullen ons nog veel vaardiger en bekwamer moeten maken op deze weg. Oude oplossingen werken niet meer. De nieuwe manieren om met alle uitdagingen om te gaan hebben we nog niet altijd scherp. We zijn bijvoorbeeld in het OB-domein nog altijd zoekende naar het antwoord op de vraag: waar komt samenwerken in een digitale netwerkinfrastructuur in het openbare bibliotheekdomein nou precies op neer? We voeren daarover onderling wel gesprekken, maar staan nog slechts aan het begin van dat proces. We vallen steeds weer terug in oplossingen die bij de analoge wereld pasten. Een ander item dat steeds relevanter wordt is AI. Ook dat is een groot onderwerp waar we ons met elkaar toe moeten verhouden en waar de KB ongetwijfeld eveneens een serieuze rol in zal spelen, ook vanuit haar rol in dat nog veel bredere publieke informatiedomein.'

Je bent de eerste vrouwelijke directeur van de KB. Sinds 1798 stonden er enkel mannen aan het roer van deze instelling. Zegt dat iets? Bijvoorbeeld over de manier van leidinggeven?
'Leiderschap is doen wat nodig is met wie daarvoor nodig is. En in deze veranderende, *vernetwerkte* tijden was dat iets anders dan vijftig jaar geleden. Of dat nou gebeurt door een man of vrouw maakt niet uit. Ik hoop dat mijn opvolger – man, vrouw of hen – dat ook zo interpreteert: doen wat nodig is met wie daarvoor nodig is.'

De KB gaat over een aantal jaren verhuizen.
'Ja. Nog meer herontwerpen, nog meer bouwen. We hebben niet stilgezeten de afgelopen jaren. Het KB-gebouw is "over de datum" en we konden er niet heel lang meer in blijven, zo bleek. Maar dat is makkelijker gezegd dan gedaan. Het verst zijn we inmiddels met de voorbereiding van de verhuizing van de collecties naar een nieuw te bouwen Boekenmagazijn in Midden-Delfland. Over enkele jaren gaat daar zo'n 130 kilometer bibliotheekmateriaal naartoe. Inmiddels weten we ook dat we met het publieksgebouw gevestigd kunnen blijven hier op de huidige locatie in Den Haag naast het Centraal Station, maar in welke vorm is nog niet bekend. Het is fijn dat alles waar de KB, met anderen, voor stáát, van de waarde van het nationale geschreven geheugen, de vrijheid van meningsvorming, het oneindige plezier én belang van lezen en verbeelding en het recht van iedereen op persoonlijke ontwikkeling, een prominente plaats houdt in het centrum van Den Haag.'

Vind je het jammer dat je de voltooiing van dat proces niet meer meemaakt als directeur?
'Ik zal een heel scala aan dingen (en mensen!) missen. De afgelopen negenenhalf jaar heb ik mijn ziel en zaligheid in dit werk gelegd. Dat neemt niet weg dat ik goed kan leven met het besef dat er een moment komt dat je het stokje aan iemand anders doorgeeft. Ik heb ook het gevoel: het is mooi geweest, ik heb mijn aandeel geleverd. Anderen zullen de volgende stappen weer helpen zetten. Directeur zijn geweest van een organisatie die al 225 jaar bestaat maakt overigens per definitie bescheiden. Net als netwerksamenwerkingen.'

Wat ga je niet missen in je werk?
'Het geleefd worden door de agenda. Ik heb de afgelopen jaren zo vreselijk veel uren per week gewerkt. Niet alleen in de KB zelf, maar ook in netwerksamenwerkingen en zelfs daar weer buiten. Gedurende vijf jaar was ik ook voorzitter van de conferentie van nationale bibliotheekdirecteuren wereldwijd. Ik heb dat allemaal met plezier gedaan, maar ik ben nu aanbeland op het punt dat ik denk: het is mooi geweest, het wordt tijd voor iets nieuws, iets anders.'

Wat ga je met die zee van vrije tijd doen?
'Ik heb allereerst tijd nodig om dit decennium een beetje te verwerken. Ik verlang ernaar weer even opnieuw gevoed te worden in plaats van te putten uit alles wat ik zelf aan kennis en ervaring meedraag. Laat ik het zo zeggen: ik hoop over een tijdje nóg weer wat meer mens dan directeur te kunnen zijn.'

Naschrift redactie
1. Zie Bibliotheekblad 4-2020.
2. Het proefschrift van Lily Knibbeler, S*aving the city. Ambiguities in ancient Greek crisis management* is nog steeds te downloaden via de verkorte link: tinyurl.com/vt88ajae

Drieluik over duurzaamheid: duurzame programmering & collectie

‘Bibliotheken zijn het toonbeeld van duurzaamheid’

Hoe zet je als bibliotheek ‘duurzaamheid’ op de kaart? Hieronder de ervaringen van CODA (ExperienceLab), Bibliotheek Midden-Brabant (LocHal) en Bibliotheek Rijn en Venen. Wat beogen zij met de aandacht voor dit onderwerp? Het laatste deel (III) in deze reeks.

TEKST: FEMKE VAN DEN BERG • FOTO: SHUTTERSTOCK

CODA: collectief eigenaarschap

‘Bibliotheken zijn van nature een toonbeeld van duurzaamheid. Immers: ze faciliteren dat mensen boeken met elkaar delen.’ Aldus Carin Reinders, directeur-bestuurder bij CODA in Apeldoorn. ‘CODA probeert dat collectieve eigenaarschap verder te bevorderen, onder meer door inwoners te betrekken bij de programma’s die we ontwikkelen. Bijvoorbeeld rondom duurzaamheid.’
Margot Appelman (projectleider bij CODA ExperienceLab, een Makersplaats met showroom) geeft een concreet voorbeeld: ‘In 2018 zijn we gestart met een project over plastic. Aanleiding was dat onze 3D-printer plastic afval genereerde dat we graag wilden recyclen. We hebben toen *Let’s talk trash*-gesprekken georganiseerd, waarbij we vragen ophaalden bij inwoners: wat wilden zij over plastic weten? Vervolgens bedachten we activiteiten die hierbij aansluiten, zoals lezingen. Met innovatiesubsidie van de Samenwerkende Gelderse Bibliotheken realiseerde CODA bovendien de Recycle-hub: we voegden machines toe aan de werkplaats die plastic kunnen vermalen en versmelten tot nieuwe vormen. Verder ontwikkelden we activiteiten voor kinderen, zoals een spel waarbij ze zo snel mogelijk diverse soorten plastic moeten scheiden.’

Mode en biodesign

Daarna ging CODA ook aan de gang met het thema *fashion*. ‘We hebben diverse activiteiten opgezet rondom het hergebruiken van kleding’, vertelt Appelman. ‘We organiseren bijvoorbeeld drukbezochte kledingruilbeurzen. Ook kunnen mensen met een combinatie van ambachtelijk handwerk én moderne apparatuur, zoals onze digitale borduurmachine en lasersnijder, hun outfit een tweede leven geven.’
In 2019 zette CODA, met projectsubsidie van de KB, een BiodesignLab op (als onderdeel van het ExperienceLab), met onder meer activiteiten rondom *zero waste*. Appelman: ‘We verzorgen bijvoorbeeld een workshop waarin we biologisch afbreekbare schalen maken van sinaasappelschillen en oud brood. Een andere succesvolle activiteit is textielverven met natuurlijke materialen, waaronder planten die we verbouwen in de bibliotheek-daktuin.’

Inzetten op bewustwording

Reinders en Appelman vertellen dat CODA met de duurzame programmering vooral mensen aan het denken wil zetten. ‘Elk halfjaar lichten wij een van de thema’s van CODA ExperienceLab uit met een expositie’, zegt Appelman. ‘We willen informatie aanreiken op basis waarvan bezoekers een eigen mening kunnen vormen. Voor degenen die meer willen weten, is er de collectie: we schaffen altijd boeken aan rondom de onderwerpen waaraan het ExperienceLab werkt.’

LocHal: concrete thema’s

Ook Bibliotheek Midden-Brabant schenkt al een aantal jaar aandacht aan duurzaamheid, vertelt Mark Dekker, programmamaker bij LocHal (de centrale bibliotheek in Tilburg). ‘Het woord “duurzaamheid” gebruiken we echter vooral achter de schermen, omdat het zo’n containerbegrip is. Onze programma’s hebben concretere namen, die herkenbaar zijn voor inwoners.’
Hij geeft een voorbeeld. ‘In 2022 werkten we aan het thema “Stadsnatuur”. We hadden toen in de LocHal een stadskas ingericht: een ruimte met een kronkelpad waarlangs groene initiatieven van partnerorganisaties getoond werden. Bijvoorbeeld oesterzwammen die groeien op koffiedik, minimoestuintjes voor minima, stadslandbouw, compostexperimenten. Midden in het groen hadden we een Kennistuinderij ingericht. Op die plek organiseerden we onder meer workshops, kindercolleges en een kampvuurconcert.’

Circulaire hapjes

Arjanne Bode (programmamaker bij LocHal) geeft twee andere voorbeelden: ‘In maart 2024 organiseerden we tijdens de Week van de Circulaire Economie een avond met een lezing door een duurzaamheidscoach. Studenten van de lokale horecaopleiding serveerden toen allerlei “circulaire hapjes” die ze hadden



gemaakt van voedselresten.' Ze vervolgt: 'Een terugkerende activiteit zijn de Tegenlicht Meet-ups[1] waarin we afleveringen van het VPRO-programma *Tegenlicht* – bijvoorbeeld over de wegwerpmaatschappij of *climate engineering* – een lokale vertaling geven. We nodigen dan verschillende sprekers uit om hierop te reflecteren. Vervolgens is er een nagesprek met het publiek.'

Pop-upcollectie

Dekker en Bode vertellen dat ze met de programmering bewoners willen informeren, inspireren én activeren om iets bij te dragen aan de maatschappij. Om te voorkomen dat de inspiratie 'weglekt' na afloop van een activiteit, startte de bibliotheek met Kenniscloud[2] om contacten tussen gelijkgestemden te bevorderen vanuit de communitygedachte. 'Zij treffen elkaar zowel online als offline', aldus Dekker. Hij gaat verder: 'Voor inwoners die zich er uitgebreider in willen verdiepen, speelt uiteraard onze collectie een belangrijke rol. Bij veel activiteiten regelen we een pop-upcollectie, zodat mensen zo én via bijvoorbeeld Kenniscloud.nl eenvoudig meer informatie kunnen vinden.'

Rijn en Venen: Huis van Duurzaamheid

De Bibliotheek Rijn en Venen krijgt sinds 2018 jaarlijks subsidie van de gemeente Alphen aan den Rijn voor het Huis van Duurzaamheid[3], vertelt Patricia Lärche, programma- en communitycoördinator Duurzaamheid. 'Van hieruit worden activiteiten georganiseerd die inwoners informeren, activeren én helpen bij het "vergroenen" van hun levensstijl. Daarnaast wil het Huis van Duurzaamheid een wegwijzer zijn in het lokale netwerk en een podium bieden aan groene koplopers. Sinds 2022 verstrekt ook de gemeente Nieuwkoop subsidie voor het Huis van Duurzaamheid.'

Haar collega Dewi Visser vertelt dat de bibliotheek het logisch vindt om een voortrekkersrol te vervullen als het gaat om het thema 'verduurzaming': 'We willen immers aansluiten bij wat er speelt in de samenleving.' Lärche: 'We hebben bovendien een voorbeeldrol. We planten zaadjes die bijdragen aan een toekomstbestendige leefstijl.'

Activiteiten

De bibliotheek biedt allerlei activiteiten rondom duurzaamheid, zoals 'groene' wandel- en fietsroutes, een workshopprogramma over moestuinieren, *fashion swaps* waarbij inwoners kleding ruilen, lezingen – bijvoorbeeld over *tiny houses*, een cursus 'klimaatbestendig tuinieren', Duurzaamheidscafés voor ondernemers, vrijwilligersorganisaties en beleidsmakers, en burgerinitiatieven. 'En een jaarlijkse Groene inspiratiemarkt, die in 2024 meer dan tweeduizend bezoekers trok. Voor kinderen is er bovendien programma "GroenMakers", waarin ze bijvoorbeeld dieren tekenen of de natuur ingaan. Bovendien faciliteren we activiteiten van "groene partners"', zegt Lärche. 'Zo konden inwoners meedoen met een workshopreeks van de organisatie KlimaatGesprekken. Hierin onderzochten zij hoe ze klimaatvriendelijker konden leven.'



Duurzaamheidsplein

In de bibliotheekvestiging in Alphen aan den Rijn is een speciaal Duurzaamheidsplein ingericht. 'Hier staat de duurzame collectie voor volwassenen', vertelt Lärche. 'Vooral de boeken die gaan over leefstijl, zoals afvalreductie of eetbaar tuinieren, vallen goed in de smaak.'

Tips

Welke tips hebben de geïnterviewden voor bibliotheken die (meer) aandacht willen schenken aan duurzaamheid? 'Er is geen toverformule die altijd voor iedereen werkt', stelt Dekker. 'Wel kun je inspiratie opdoen bij collega-bibliotheken en online platforms, zoals OneArmy[4]', zegt Appelman. 'Sluit aan bij lokale behoeften en trek op met samenwerkingspartners die weten wat er speelt in de omgeving', adviseren Bode en Visser. 'Vergeet daarbij vooral de gemeente niet', vult Lärche aan. 'Kijk of je subsidie kunt krijgen, zodat je veel goede en gratis toegankelijke activiteiten kunt organiseren.'

Handvatten

De voorbeelden in dit artikel laten zien dat bibliotheken niet allemaal dezelfde doelen nastreven als het gaat om het thema 'duurzaamheid'. Ze worstelen soms met hun rol als het gaat om dit onderwerp, zo merken Rijnbrink-adviseurs Laurie de Zwart en Elisabeth Rullens. 'Moeten ze een neutrale positie behouden of mogen ze mensen ook activeren? En wat kan de invulling van het programma zijn als je kiest voor een alarmerende boodschap?' zegt De Zwart. 'Het is belangrijk dat bibliotheken – samen met lokale partners en inwoners – nadenken over het doel van hun duurzaamheidsprogrammering en welke activiteiten daarbij passen', aldus Rullens.

Inspiratie

Om bibliotheken te ondersteunen bij de invulling van hun duurzame programmering, ontwikkelde Rijnbrink een inspiratiegids met voorbeelden van activiteiten[5]. Ook is er een gids met oefeningen en een methodiek voor het opzetten van een programmering rondom de Duurzame Ontwikkelingsdoelen van de VN in de eigen bibliotheek[6] en zijn er webinars over het werken aan deze doelen[7].

CODA maakte de Duurzame Bibliotheek Starterskit, met werkbladen voor duurzame activiteiten[8]. En Probiblio vervaardigde een tool waarmee bibliotheken kunnen zien welke doelgroepen geïnteresseerd zijn in duurzaamheid en welk type programmering aansluit bij hun interesses[9].

Bronnen

1. meetup-bibliotheek.nl/toolkit
2. tinyurl.com/KennisCloudTilburg
3. tinyurl.com/HuisvanDuurzaamheid
4. onearmy.earth/project/all
5. tinyurl.com/RijnbrinkPublicaties
6. www.sdg-bibliotheek.nl
7. tinyurl.com/WebinarsSDGs
8. tinyurl.com/CodaStarterskit
9. tinyurl.com/doelgroepgerichtduurzaam

Succesvol op zoek naar én aan de slag met laaggeletterden

Handboek laaggeletterdheid: kwetsbare doelgroepen bereiken

Naar schatting van de Algemene Rekenkamer zijn er in ons land zo'n 2,5 miljoen Nederlandstalige laaggeletterden, die hierdoor moeite hebben om volledig mee te doen in de maatschappij. Bibliotheken staan paraat (of zijn al begonnen) hen te helpen bij het verbeteren van hun basisvaardigheden. Maar … hoe weet bijvoorbeeld iemand die niet goed kan lezen dat zo'n cursus bestaat? Informatie op de bibliotheekwebsite of op posters in de bibliotheeklocaties komt in zo'n situatie onvoldoende of zelfs helemaal niet 'binnen'. Goede raad hoeft in dit geval niet 'duur' te zijn, want Cultura Ede startte – in opdracht van Foodvalley[1] en in coproductie met een aantal partners[2] – het project 'Leren wat je wilt'. De praktijkervaringen mondden uit in een praktisch handboek om laaggeletterden beter te bereiken. Het boek is gratis beschikbaar voor iedereen.[3]

TEKST: LINDA VAN PELT • FOTO'S: CULTURA EDE / FOODVALLEY



Onzichtbaar

Vorig jaar werd op de Nederlandse televisie herhaaldelijk aandacht besteed aan het onderwerp laaggeletterdheid. In de vierdelige Human-serie 'Duidelijke Taal' onderzocht Loes Luca wat het betekent om laaggeletterd te zijn in een maatschappij waarin veel om taal draait. Hoe maak je dan gebruik van het openbaar vervoer? Hoe regel je de benodigde zorg als je ziek bent? Hoe handhaaf je je tijdens je studie of in je werk? En … hoe verbloem je je probleem? Want niet goed kunnen lezen, schrijven en/of rekenen betekent vaak schaamte.
Voor AVRO/TROS volgde Frans Bauer in 'Leven zonder Letters' twaalf laaggeletterden in hun dagelijks leven. Hij probeerde ze een hart onder de riem te steken, het vertrouwen in zichzelf terug te vinden, en daagde hen uit om hun situatie te verbeteren.[4]

Zoekplaatje

Zo'n veranderingsproces kan bijvoorbeeld in gang gezet worden met behulp van bibliotheken. Die organiseren taalactiviteiten voor anderstaligen, maar ook een paar miljoen 'native' Nederlanders *(de zogeheten NT1-doelgroep)* verdienen hulp bij het verbeteren van hun lees- (en/of reken)vaardigheid.
Echter, hoe komen laaggeletterden met de bibliotheken in contact? En andersom, hoe komen bibliotheken hen op het spoor? Want, behalve in tv-programma's, laaggeletterdheid is in het dagelijks leven vrijwel 'onzichtbaar'. Mensen die niet goed kunnen lezen, schrijven en/of rekenen, hebben zich in de loop der jaren allerhande overlevingstrucjes aangeleerd om vooral niet te hoeven bekennen waarom ze dat ene formulier niet kunnen invullen.
'Als Digi-Taalhuis zijn wij bezig geweest met het zoeken naar een ecosysteem en het bedenken van succesvolle activiteiten om in contact te komen met de NT1-doelgroep', schreef Miriam Ophof aan de redactie van Bibliotheekblad. Miriam is coördinator Taalhuis Cultura & regioregisseur Taal Foodvalley. Met het ecosysteem bedoelt ze vooral de mensen en organisaties in de directe omgeving van de doelgroep.
De activiteiten om met deze NT1'ers in contact te komen werden uitgevoerd in het kader van het project 'Leren wat je wilt' in de gemeenten Ede, Barneveld en Scherpenzeel.
Taalhuis Cultura deed het niet alléén, maar kreeg gerichte hulp van andere partijen. Startpunt was het doelgroepprofiel NT1 Taalgroeiers van Rijnbrink, gemaakt om bibliotheken te helpen in de strijd tegen laaggeletterdheid. Dit profiel biedt inzicht in het aantal huishoudens met Nederlands als moedertaal en een vergrote kans op de aanwezigheid van laaggeletterdheid. Bibliotheken hebben online inzage in de omvang van deze doelgroep in hun werkgebied, en kunnen zelfs zien in welke wijken/buurten deze groep bovengemiddeld vertegenwoordigd is.

De juiste toonzetting

Vervolgens was het tijd voor de vervolgstap: veldonderzoek.
De twee 'ontdekkingsreizigers' in dit proces waren Katja van Heugten (social service designer bij Muzus, ontwerpbureau voor sociale vraagstukken) en Petra Doelen (projectleider en aanjager Basisvaardigheden bij Werkt Midden-Utrecht!).
In het voorjaar van 2023 begonnen zij in Ede-Zuid, een wijk met relatief veel hoogbouw.
Katja: 'We hoopten hier met de NT1-doelgroep in contact te komen en onderzochten al doende wat hiervoor de juiste manier was. Een flyer in de brievenbus is een eerste optie, maar wie niet goed kan lezen, heeft hier weinig aan. Daarom zochten we vooral persoonlijk contact.'
Zo'n gesprekje ontstaat soms spontaan, op straat, met iemand die de hond uitlaat. Maar nog succesvoller wordt het als er nét toevallig die dag een bijeenkomst voor bewoners is in de gemeenschappelijke ruimte van een van de appartementengebouwen.
'De huismeester en organisator van de koffieochtend stond gelukkig positief tegenover onze komst', herinnert Petra zich. 'Zo raakten we gemakkelijk met een grote groep mensen aan de praat.'
Zowel Katja als Petra zegt bijna intuïtief aangevoeld te hebben dat er op die ochtend veel NT1'ers aanwezig waren, al realiseren ze zich dat het 'gevaarlijk' is om iedereen over een kam te scheren.
'Door persoonlijke gesprekken aan te gaan, konden we ons een beter beeld vormen welke mensen tot die NT1-doelgroep behoren. En het is geen homogene groep', nuanceert Katja. 'Er zijn bijvoorbeeld ouderen die hun leven als laaggeletterde min of meer hebben geaccepteerd en niet meer verwachten hun (vroegere) dromen waar te kunnen maken. Maar er zijn ook jongeren die nog vol dromen zitten, en die er niet in slagen die dromen waar te maken. In feite om dezelfde reden, namelijk dat ze laaggeletterd zijn.'

Rad van fortuin

Verschillende mensen verdienen ook een verschillende benadering, zo luidt de conclusie. Datzelfde geldt voor de diversiteit aan problematiek. Terwijl de ene persoon misschien worstelt met problematische schulden of alle overheidsthema's lastig vindt, voelt de ander zich misschien eenzaam en heeft hij meer behoefte aan sociaal contact. En een derde slaagt er wellicht niet goed in een ongezonde leefstijl te doorbreken.
Met behulp van een zelfgemaakt 'rad van fortuin' met vragenkaartjes kwamen in Ede-Zuid veel gespreksonderwerpen aan bod. 'De meeste aanwezigen leken onze komst positief te ervaren. Bijna iedereen was bereid tot antwoorden', vertelt Petra.
De opzet van dit wijkonderzoek was om een beter beeld te vormen van de inwoners die waarschijnlijk tot de NT1-doelgroep behoren, maar de onderzoekers hadden vooraf geen vastomlijnd 'resultaat' in het hoofd.
Katja: 'Iedere uitkomst bood waardevolle informatie. Twee mensen bij de koffieochtend wilden duidelijk niet deelnemen. Ook dát is een interessant inkijkje, namelijk om je te realiseren dat je deze personen dus op een andere manier moet zien te bereiken.'

Stap voor stap

'De kennismaking met de NT1-doelgroep in Ede was een begin', licht Miriam toe. 'Hierdoor ontstond er meer inzicht in waar en wanneer er activiteiten worden georganiseerd die met belang-



Om in contact te komen met laaggeletterden, werkt een flyer in de brievenbus niet. Ga daarom op zoek naar persoonlijk contact met de doelgroep. Bijvoorbeeld met een stand tijdens een braderie.



Met behulp van een zelfgemaakt 'rad van fortuin' met vragenkaartjes kwamen in Ede-Zuid veel gespreksonderwerpen aan bod.

stelling worden bezocht. Daar konden wij mooi bij aanhaken om vaker en meer contacten aan te knopen. Zoals bij bijeenkomsten in buurthuizen. Bij vergaderingen van verenigingen van eigenaren. Bij kinderactiviteiten en BoekStartochtenden, gezellig voor kinderen en hun ouders. We zijn zelfs al begonnen met BoekStartactiviteiten bij speeltuinen. Op zulke locaties kun je bijna spelenderwijs informeren of ouders wel eens voorlezen, of ze lid zijn van de bibliotheek of interesse hebben om dat misschien te worden. De stap naar het aanbod van hulp om de leesvaardigheid te verbeteren wordt dan bijna vanzelf ook een beetje kleiner.'

Na Ede is deze aanpak uitgebreid naar wijken in Barneveld en Scherpenzeel, iedere keer in nauwe samenwerking tussen de gemeenten en de Taalhuizen.

Miriam: 'We zijn dit jaar van plan om ook de andere gemeenten in de Foodvalley te benaderen: Rhenen, Renswoude, Veenendaal en Wageningen. Voor de gemeenten zelf is het ook belangrijk dat hun inwoners goede basisvaardigheden hebben om zich te kunnen redden in de huidige maatschappij, waarin taalvaardigheid zo belangrijk is. Bibliotheken willen er graag bij helpen om dit voor elkaar te krijgen, maar dat kunnen ze niet alleen. Het is het waard om hiervoor subsidie vrij te maken.'

Reken maar op meer zelfvertrouwen

De ervaring heeft geleerd dat louter achter je bureau blijven zitten en mooie plannen maken niet leidt tot het gewenste succes. Het is duidelijk, zowel voor beleidsmakers als voor de NT1-doelgroep geldt het cliché: als je altijd blijft doen wat je deed, blijf je krijgen wat je kreeg.

'Je moet daadwerkelijk naar buiten om live in contact te komen met de NT1-doelgroep. Het is tijdsintensiever, maar het resultaat is dan ook beter! Pas in persoonlijk contact kun je mensen motiveren, of zelfs als het ware verlokken, om zich verder te ontwikkelen', motiveert Miriam.

Om te illustreren hoe een cursus leesvaardigheid de vervelende bottleneck van niet kunnen lezen of schrijven kan doorbreken, geeft Miriam een voorbeeld uit de praktijk. 'Stel dat je heel graag naar een yogaklas wilt, maar je schaamt je ervoor dat je het aanmeldformulier niet kunt invullen. Of je droomt er al jaren van om in het buitenland een camping te beginnen, maar het lukt je absoluut niet alle bijbehorende regels te lezen. Wat een overwinning als je daar over een tijdje wel in slaagt!'

Petra voegt er nog een rekenvoorbeeld aan toe. 'Stel dat je voor je werk een reisurenregistratie moet bijhouden om je kosten in rekening te brengen, maar je weet niet hoe de bijbehorende applicatie op je mobiel werkt. Dan mis je weliswaar misschien slechts een



Het handboek bevat onder meer aanbevelingen voor locaties om NT1'ers te treffen, uitnodigende gespreksonderwerpen en tips voor aansprekende activiteiten, zoals een boodschappenbingo.



Het handboek is te downloaden via de verkorte link: tinyurl.com/bdfp6ec7

kwartiertje per dag, maar dat zijn heel veel uren over een heel jaar.' De eindconclusie: het is de kunst is om mensen dusdanig te motiveren dat ze gráág een cursus willen volgen. Bijvoorbeeld om meer zelfvertrouwen te krijgen. Of opdat ze niet meer alles aan hun kinderen hoeven te vragen maar veel dingen in het dagelijks leven zelf kunnen regelen!

Geen held op sokken

Alle opgedane kennis, ervaringen en best practices zijn samengevat in het handboek voor een beter bereik van de NT1-doelgroep. Omdat hier een grote portie gedragsverandering bij komt kijken, is dit boek tot stand gekomen met medewerking van Eva van den Broek, gedragswetenschapper bij Behavioural Insights. Het boek bevat onder meer aanbevelingen voor locaties om NT1'ers te treffen, uitnodigende gespreksonderwerpen en tips voor aansprekende activiteiten, zoals een boodschappenbingo. Wie een, misschien al langslepend, patroon van laaggeletterdheid succesvol weet te doorbreken, is zeer beslist geen held op sokken. Integendeel, want dit voelt vast meer als stap met zevenmijlslaarzen.
Om mogelijke drempelvrees te verkleinen, geeft het handboek nog een gericht advies: laat de activiteiten liefst op zogeheten 'pantoffelafstand' plaatsvinden. Dicht bij huis dus.

Makkelijker kunnen we het niet maken? Wél meer EAST, wat staat voor: easy, attractive, social, timely. Wie benieuwd is naar de verdere uitleg van deze vier manieren waarop je de kans vergroot dat de doelgroep daadwerkelijk naar een cursus komt, kan meer lezen in het gratis te downloaden handboek.

Naschrift redactie

1. De Foodvalley-bibliotheken zijn Cultura Ede, Bibliotheek Barneveld en Bibliotheek Scherpenzeel.
Regio Foodvalley omvat acht gemeenten: Barneveld, Ede, Nijkerk, Rhenen, Renswoude, Scherpenzeel, Veenendaal en Wageningen.
2. Het project 'Leren wat je wilt' is uitgevoerd van januari 2023 tot en met juli 2023 in opdracht van de arbeidsmarktregio Foodvalley door:
• Katja van Heugten van Design bureau Muzus
• Eva van den Broek van Behavioural Insights
• Petra Doelen van Sociale Innovatie Studio
• Miriam Ophof, coördinator Taalhuis Cultura & regioregisseur Taal Foodvalley
3. Het handboek is te downloaden via de verkorte link: tinyurl.com/bdfp6ec7
4. De twee genoemde (en nog meer) programma's over taal staan nog steeds online: npo.nl/collecties/taal

Een moedig bestuur en een bijzondere mejuffrouw

Derde boek van Mark Deckers is verschenen

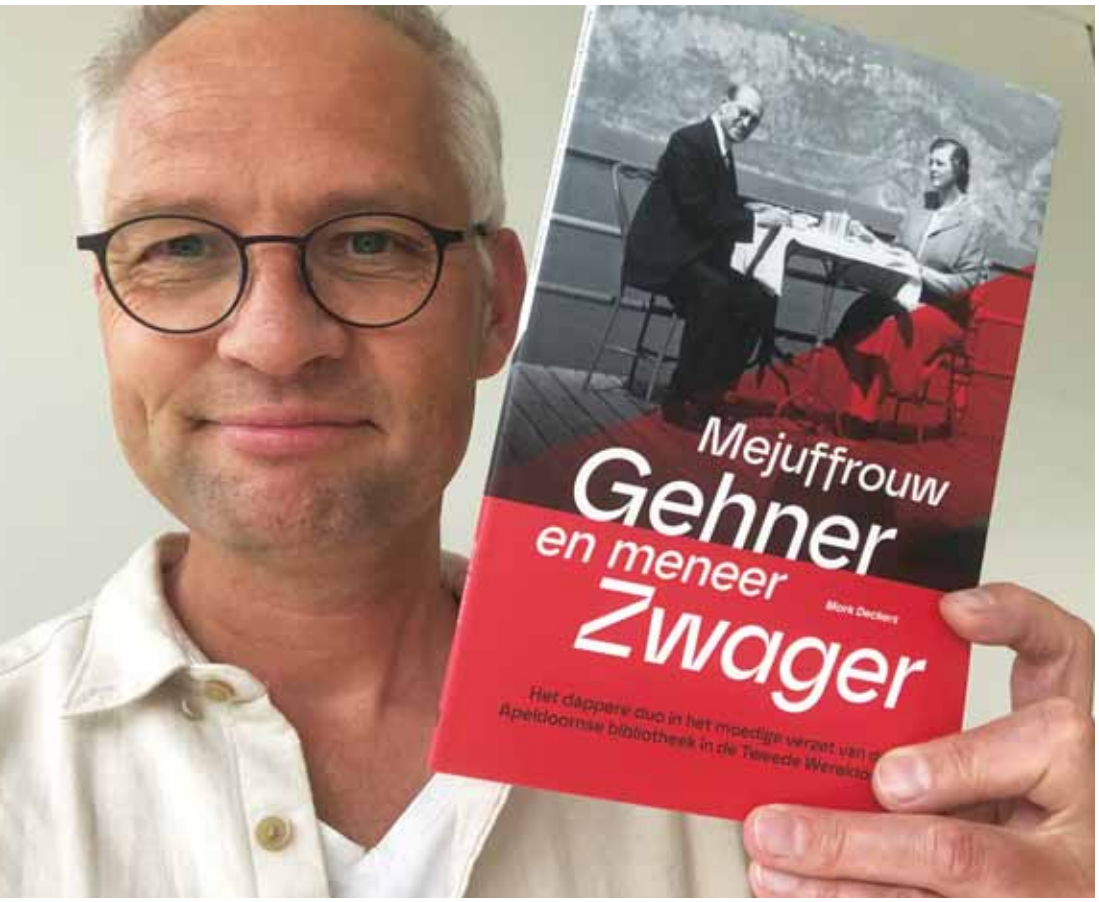

Foto: Eigen collectie Mark Deckers

Mark Deckers, bestuurssecretaris bij Rijnbrink, schreef onlangs zijn derde boek: Mejuffrouw Gehner en meneer Zwager, uitgegeven door Waanders. (ISBN: 9789462625525, prijs € 17,50). Ondertitel: 'Het dappere duo in het moedige verzet van de Apeldoornse bibliotheek in de Tweede Wereldoorlog'. Eerder verschenen van zijn hand: 'Alles behouden. De oorlogsdagboeken van de Bibliotheek Deventer' en 'Geruisloos verdwenen uit de bibliotheekgeschiedenis. Het lot van de ontslagen Joodse bibliotheekmedewerkers'.

TEKST: MARK DECKERS
FOTO'S: ZIE CREDITS LANGS ZIJKANT

'Ik richt mij tot U als tot het oudste nu nog aanwezige lid van het voormalige Bestuur der Openbare Leeszaal en Bibliotheek te Apeldoorn. Nu genoemd bestuur, uit wier handen ik mijn aanstelling indertijd heb ontvangen, vrijwel in zijn geheel is afgetreden, meen ik mij achter hen te moeten stellen. Derhalve deel ik U hierbij mede, dat ik met ingang van heden als directrice ben afgetreden.'

Dit zijn woorden van de Apeldoornse bibliotheekdirecteur mejuffrouw Gehner. Opgeschreven op 1 juni 1944 aan de heer Boeken, penningmeester en het langst zittende NSB-bestuurslid. Ze neemt ontslag omdat ze niet onder een volledig NSB-bestuur wil functioneren. Eleonora Gehner was voor zover Marck Deckers het heeft kunnen nagaan de enige bibliotheekdirecteur die in de oorlog uit principe haar werk neerlegde. De enige van de ongeveer 85 directeuren van openbare bibliotheken die Nederland op dat moment telde. Rond 1940 was elke grote en middelgrote plaats inmiddels voorzien van een openbare leeszaal en bibliotheek. Elke organisatie kende een directeur, die toen nog vaak bibliothecaris werd genoemd. Een vrouwelijke directeur of bibliothecaris sprak men toen aan in de vrouwelijke vorm: directrice of bibliothecaresse. De rest van het personeel was assistent(e), leerling-assistent(e), binder of conciërge.

In totaal waren er in heel Nederland iets meer dan 500 betaalde medewerkers in het bibliotheekwerk. Elf daarvan waren Joods en zij werden eind 1940 op last van de bezetter ontslagen. In Apeldoorn bestond het team uit negen personen. Daarnaast waren er nog twee medewerkers met een tijdelijk contract. Geen van hen was van Joodse afkomst. Voordat Eleonora aftreedt is er al veel gebeurd. Op 12 mei 1944 legt het overgrote deel van het bestuur van de openbare leeszaal en bibliotheek te Apeldoorn, onder leiding van voorzitter Johan Zwager, hun functie neer. De reden is een verplichte schenking van Duitse boeken door de







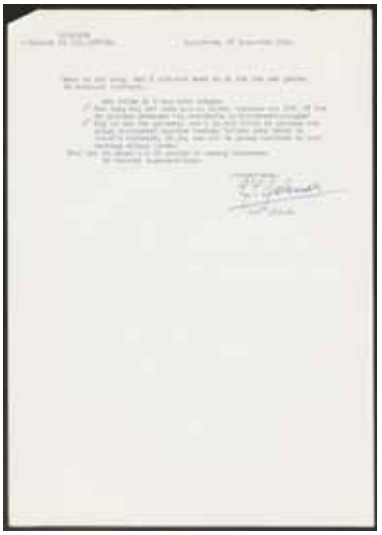

Foto's: Nationaal Archief

Op 1 juni 1944 stelt mejuffrouw Gehner de heer Greve van de Centrale Vereniging op de hoogte van het feit dat ze per direct haar functie neerlegt.

Op 29 augustus 1945, na het einde van de Duitse bezetting, schreef mejuffrouw Gehner een brief aan de Centrale Vereniging van Openbare Leeszalen en Bibliotheken, ook wel de CV genoemd, over hoe ze de bibliotheek aantreft na de oorlog.

Nederlandsche Kultuurraad. Er is een steekspel met vele schermutselingen met de bezetter en NSB'ers aan voorafgegaan. Een kat en muisspel waarbij duidelijk is dat als de bezetter dat wil, hij altijd het bestuur van de leeszaal kan verslaan. En dat gebeurt. Dit ondanks alle slimme zetten die ook voorzitter Zwager nog weet te doen. Alle bestuursleden behalve de drie nationaalsocialistische treden op dat moment af.

Het gebruik van bibliotheken groeide in de oorlog sterk. Mensen moesten veel binnenblijven door avondklok of luchtalarm en er was weinig ander vertier. Bibliotheken vonden dat ze daarmee een belangrijke taak hadden tijdens de bezetting: ontspanning bieden in barre tijden. Openblijven vond men dus een dure plicht. Maar door open te blijven werkten bibliotheken actief of passief mee aan censuur en propaganda, lieten ze toe dat Joodse medewerkers ontslagen werden en hingen ze bordjes op met de tekst 'Verboden voor Joden'. Het is een geschiedenis met twee gezichten.
Toch probeerden de meeste mensen hun 'gewone' leven zo veel mogelijk te leven. Openlijk verzet was levensgevaarlijk. Velen kozen er dus voor om mee te gaan in de opgelegde regels.
Ook Eleonora Gehner, directeur van de Apeldoornse leeszaal, boog samen met het bestuur in de beginperiode mee met de nukken en wreedheden van de bezetter. Zij het met het nodige tegenstribbelen. Dat gaat goed tot voorjaar 1944. Als blijkt dat de bibliotheek in nationaalsocialistische handen valt, barst de bom. Ze trekt een streep en vertrekt. Haar ontslag op stel en sprong, zonder inachtneming van de opzegtermijn, werd gezien als sabotage. Niet veel later staat de bezetter dan ook voor haar deur om haar op te halen en gevangen te zetten. Maar de vogel is gevlogen. Ze duikt onder. De bibliotheek komt daarna terecht in een achtbaan van nazisme, vriendjespolitiek en corruptie. Mark Deckers neem u mee naar het verhaal van dit moedige bestuur en deze bijzondere mejuffrouw.

Video-interview

In Bibliotheekblad 7 (digitale editie) dat uitkomt rond 20 september kunt u een video-interview met Mark Deckers bekijken dat afgenomen werd op de boekpresentatie die 1 juni plaatsvond in CODA te Apeldoorn.



Foto: Familiearchief Eisma

Johan Zwager en Eleonora Gehner, midden jaren '50 in Zwitserland. De originele zwart-witfoto is door middel van software ingekleurd.

Balans tussen cijfers en verhalen

‘We kunnen nog meer

Oog hebben voor de impact die je als organisatie kunt maken wordt steeds belangrijker. De KB, de nationale bibliotheek, ondersteunt lokale bibliotheken en POI’s al zo’n vijf jaar in impactgericht werken. Dat doet zij met scholing, tools en andere vormen van ondersteuning op dit gebied. Via de impactcommunity kunnen bibliotheken hun ervaringen delen.

TEKST: ANNE VAN DEN DOOL • FOTO’S: IMPACT COMMUNITY / KB



Daniëlle Plantenga (strategisch marketeer bij Bibliotheek Kennemerwaard) en Jeske Boemaars (manager Marketing & Projecten bij de Bibliotheek Midden-Brabant).

van elkaar leren’

Impactdenken heeft de afgelopen jaren ook in bibliotheekland duidelijk voet aan de grond gekregen. Dat is mede te danken aan Marjolein Oomes, die vanuit verschillende rollen bij de KB bibliotheekorganisaties enthousiasmeert om goed na te denken over de maatschappelijke effecten die ze met hun aanbod teweeg willen brengen.
Haar wens om bibliotheekaanbod impactgericht vorm te geven, stamt uit de beginjaren van haar carrière. ‘Bij het Sectorinstituut voor Openbare Bibliotheken (SIOB), inmiddels opgegaan in de KB, zag ik hoeveel onderzoek werd gedaan naar de output van de bibliotheek, met name in de vorm van het aantal leden en uitleningen. Tegelijkertijd groeide de behoefte aan kennis over de maatschappelijke waarde van de bibliotheek. Ik besloot aan de slag te gaan met de vraag hoe bezoekers de bibliotheek zien: voelen ze zich welkom, kunnen ze zich ontplooien, voelen ze zich onderdeel van een groep?’

Maatschappelijke effecten centraal

Veel onderzoek zoals dat destijds werd uitgevoerd, kwam voort uit een legitimeringsbehoefte, herinnert Oomes zich. ‘Het was een tijd waarin veel werd bezuinigd, dus men wilde bewijzen hoe belangrijk de bibliotheek is. Die uitgangspositie leidde tot erg algemeen onderzoek op basis waarvan je als organisatie niet echt tot concrete veranderingen kon komen.’
Volgens Oomes helpt onderzoek juist om kritisch naar jezelf te kijken. ‘We gingen over tot het onderzoeken van specifieke diensten, zoals de Taalhuizen. Bovendien lieten we bibliotheken nadenken over wat ze precies met hun dienstverlening wilden bereiken: wanneer vonden ze het zelf geslaagd?’
Die boodschap sloeg aan bij bibliotheken. Oomes organiseerde steeds meer workshops over impactmanagement: een manier van werken waarin de maatschappelijke effecten van de dienstverlening centraal staan. Ze besloot een leergang impactmanagement op te zetten, evenals een impactcommunity, waar bibliotheken kennis kunnen delen en elkaar kunnen inspireren.
Die interventies hielpen om het impactdenken nog beter te laten landen in de branche. ‘Bibliotheken zagen dat je ook klein kunt beginnen’, legt Oomes uit. ‘Je hoeft niet direct de hele organisatie om te gooien: je kunt ook starten met één interventie.’

Direct goed

Iets meer dan een jaar geleden maakte Oomes de overstap naar de functie van opgavemanager digitaal burgerschap, een nieuw programma waarin de KB, POI’s en lokale bibliotheken samenwerken aan de implementatie van digitaal burgerschap in de sector. In die rol kwam haar kennis van impactmanagement meteen van pas.
‘We wilden het direct goed doen’, vertelt ze. ‘We besloten het containerbegrip dat digitaal burgerschap is goed onder de loep te nemen en direct een Theory of Change te ontwikkelen. Dat hielp direct om een helder verhaal te vertellen over het belang van en de thematiek binnen digitaal burgerschap.’
Ook op lokaal niveau gaan deelnemende bibliotheken aan de slag met het impactdenken. Wie zich aanmeldt, start met een impacttraject, waarbij een lokale Theory of Change wordt ontwikkeld. Zo leren de bibliotheken vanaf het begin na te denken over de maatschappelijke effecten die ze teweeg willen brengen en hoe ze zich daarin onderscheiden van andere partijen.

Voor alle bibliotheken

Oomes’ oorspronkelijke rol wordt nu vervuld door Anne-Katelijne Rotteveel. Voor BiebPanel deed zij ook al onderzoek naar de maatschappelijke waarde van de bibliotheek. Toch bood de overstap naar de KB ook nieuwe inzichten. ‘Wanneer je voor alle bibliotheken in Nederland werkt, wil je een methode ontwikkelen die voor iedereen werkt. Tegelijkertijd zijn soms aanpassingen nodig om een interventie te laten aansluiten bij de lokale praktijk. Veel bibliotheken hebben bijvoorbeeld weinig tijd om met impact aan de slag te gaan. Ook deze willen we zo goed mogelijk helpen, bijvoorbeeld door vragenlijsten zo compact mogelijk te maken en inzichtelijke handleidingen en laagdrempelige meetmethoden aan te leveren.’
Daarnaast moedigt de KB bibliotheken aan vooral gebruik te maken van elkaars expertise en van die van de POI, om zo een solide netwerksamenwerking op het gebied van impact tot stand te brengen. ‘En begin klein’, benadrukt Rotteveel. ‘Je hoeft niet direct alles te meten. Zo hebben we onlangs een bord ontwikkeld waarmee bibliotheken bezoekers drie simpele vragen kunnen stellen over hoe ze een activiteit hebben ervaren.’

Belang van proces

In de behoefte aan efficiëntie is het wel belangrijk de waarde van het proces te blijven zien, benadrukt Oomes. ‘Natuurlijk is het handig voor de klant als je hem een kant-en-klare Theory of Change aanreikt. Aan de andere kant is juist het samen opstellen waardevol: daardoor ga je belangrijke gesprekken met elkaar aan. Impactgericht werken kost nu eenmaal tijd.’
Ook Rotteveel ziet welke vlucht het impactdenken de afgelopen jaren genomen heeft. ‘Het is nu ook onderdeel van de certificering, waardoor bibliotheken worden gedwongen ermee bezig te zijn. Des te belangrijker is het dat we als sector samen optrekken. Dat is niet alleen efficiënt, maar ook goed voor de betrouwbaarheid van het onderzoek: als we allemaal dezelfde meetinstrumenten gebruiken, zijn de resultaten beter te vergelijken. Daar

hebben bibliotheken zelf ook profijt van: met dit grootschalige onderzoek in de hand hebben ze een heldere boodschap richting stakeholders. Ook helpt het om te benchmarken met vergelijkbare bibliotheken.'

Letters en cijfers

Bibliotheekprofessionals zijn meer fan van letters dan van cijfers, merken ook Oomes en Rotteveel. Ze vertellen een verhaal dus graag in woorden, en niet alleen in statistieken. 'Die combinatie van kwalitatief en kwantitatief onderzoek is heel waardevol', weet Oomes. 'Harde cijfers zijn belangrijk wanneer je het hebt over het aantal deelnemers aan een cursus, citaten geven meer weer over de persoonlijke ervaring. Bibliotheken schrikken soms terug voor die cijfers. Wij moedigen ze aan vooral de combinatie te maken.'



De impact community begeleidingsgroep. Boven van links naar rechts: Lonneke Jans (Cubiss), Anne-Katelijne Rotteveel (KB), Jeske Boemaars (Bibliotheek Midden-Brabant), Jolijn Faber (ProBiblio), Caroline Eken (Bibliotheek Midden-Brabant). Onder van links naar rechts: Laurie de Zwart (Rijnbrink), Daniëlle Plantenga (Bibliotheek Kennemerwaard / ABC Huis).

Ook zien Oomes en Rotteveel vaak dat bibliotheken de neiging hebben een te grote onderzoeksvraag op te pakken. Oomes: 'Bibliotheken willen graag bevestigen dat zij een bijdrage leveren aan allerlei maatschappelijke opgaven. Tegelijkertijd zijn we maar een klein onderdeel van een grotere keten. Neem bijvoorbeeld de strijd om de laaggeletterdheid omlaag te brengen: hoe laat je zien wat de bibliotheek daarin specifiek betekent? We proberen vaak de verwachtingen van impactonderzoek te temperen: uiteindelijk kun je alleen onderzoeken wat het verschil is tussen hoe mensen de bibliotheek binnenliepen en hoe ze weer naar buiten kwamen.'

Toekomstdroom

De KB blijft haar aanbod op het gebied van impactmanagement doorontwikkelen. Zo worden voor steeds meer vormen van aanbod meetinstrumenten opgeleverd, zoals onlangs nog voor de Informatiepunten Digitale Overheid (IDO) en spreekuren. Ook wordt het impactdenken onderdeel van de brancheopleiding zoals die momenteel door de VOB ontwikkeld wordt. Daarnaast gebruikt de KB het impactdenken ook om de eigen werkwijze rondom impact kritisch onder de loep te nemen: wat brengen al deze interventies teweeg?
Welke droom koestert Oomes voor de toekomst van impactgericht werken binnen de bibliotheekbranche? 'Het zou heel mooi zijn als elke bibliotheek een eigen impactmanager heeft die eigenaar is van het vraagstuk en het gedachtegoed uitdraagt binnen de organisatie. Dat zou ons ook als sector nog veel verder brengen.'

Impactcommunity

Dat laatste is helaas nog niet het geval. Toch blijft het aantal deelnemers aan het impacttraject van de KB gestaag groeien, zien ook impactmanagers Jeske Boemaars, manager Marketing & Projecten bij de Bibliotheek Midden-Brabant, en Daniëlle Plantenga, strategisch marketeer bij Bibliotheek Kennemerwaard. Sinds een jaar of drie zijn zij beiden impactcommunitymanager namens de KB en een drietal POI's: Rijnbrink, Probiblio en Cubiss. In die hoedanigheid zorgen zij ervoor dat bibliotheekprofessionals die de impactleergang hebben doorlopen zich kunnen blijven doorontwikkelen, onder meer met informatie- en inspiratiesessies en intervisiegroepen. Verder kunnen zij terecht op het kennisplatform op Biebtobieb.
Vanuit hun eigen ervaring weten ze maar al te goed wat nodig is om geïnspireerd te raken: beiden deden de meerdaagse impactleergang en proberen die kennis zo goed mogelijk te implementeren in hun dagelijkse werkzaamheden. 'Wij zijn zelf de doelgroep van deze community', legt Boemaars uit. 'We kunnen ons daardoor goed verplaatsen in waar men tegenaan loopt en misschien hulp bij nodig heeft. Ook weten we wat mooie successen uit het veld zijn die we graag een podium willen geven zodat ze anderen weer kunnen inspireren.'

E-learning

De meest recente toevoeging aan het aanbod van de KB, de e-learning rondom impact, kwam eveneens uit de koker van de

impactmanagers. 'We willen het vergaren van kennis op dit gebied zo laagdrempelig mogelijk maken', aldus Plantenga. 'Daarom is deze digitale variant gratis. De e-learning valt uiteen in verschillende delen, waaronder het ontwikkelen van een visie en het meten van de impact. Voorheen nam je alleen deel aan de impactcommunity als je de leergang had gevolgd, omdat we graag willen dat de sessies een zeker niveau hebben. Straks kun je dat basisniveau ook bereiken via de e-learning, waarmee we de activiteiten van de community voor een grotere groep toegankelijk kunnen maken.'
Ook Boemaars en Plantenga merken in hun gesprekken met collega-bibliotheken dat het impactdenken aan bekendheid wint. 'We worden tijdens landelijke bijeenkomsten regelmatig aangesproken', vertelt Plantenga. 'Ze willen bijvoorbeeld aan de slag met een Theory of Change, ook omdat hun gemeente daarom vraagt. Ook zien we het terugkomen in belangrijke documenten binnen het netwerk.'

Ontspannen sfeer

Aan de leergang doen tot nu toe weinig managers mee die specifiek impact in hun functietitel hebben staan. Wel schuiven veel directeuren en business controllers aan. Wanneer er een specifiek thema aan bod komt, zoals digitale inclusie of storytelling, komen er juist inhoudelijke specialisten bij, zoals programmamakers of communicatiemedewerkers.
Tijdens de sessies proberen de impactcommunitymanagers een ontspannen sfeer neer te zetten. 'Bij ons is iedereen gelijk', aldus Plantenga. 'We proberen elkaar te helpen onszelf het impactdenken eigen te maken. Dat wij ook bij een lokale bibliotheek werken, versterkt dat gevoel.'
Boemaars en Plantenga zijn ook na drie jaar in deze rol nog steeds overtuigd van de kracht van de methodiek. Plantenga: 'Het is mooi om te laten zien hoe de bibliotheek iemands leven kan verbeteren. Denk bijvoorbeeld aan een laaggeletterde die straks weer zelf een boodschappenbriefje kan maken of belastingaangifte kan doen.'

Landelijke impactdag

Hebben de twee nog wensen voor de toekomst? Plantenga: 'Nu organiseren we vooral digitale bijeenkomsten. Ik zou het heel mooi vinden als we vaker fysiek bij elkaar kunnen komen, bijvoorbeeld op een grote impactdag, met sessies waarbij je verhalen hoort van inspirerende sprekers en je eigen Theory of Change en meetplan leert maken. Ook willen we vaker naar bibliotheken toe om ze op locatie te helpen bij de problemen waar zij tegenaan lopen.
Boemaars zou het mooi vinden als de uitkomsten van al het impactonderzoek dat lokaal wordt uitgevoerd meer kunnen worden gebundeld. 'We kunnen nog meer van elkaar leren: wat werkt wel en wat niet? Die uitkomsten kunnen onze stakeholders helpen in te zien hoe belangrijk de bibliotheeksector is. Met onze dienstverlening bieden we uitkomsten voor belangrijke maatschappelijke opgaven. De bibliotheek kan levens veranderen; hoe mooi zou het zijn als we daar samen een sterk verhaal over kunnen neerzetten?'

Bibliotheekprofessionals over het belang van impact

Erik Reuvers, adviseur digitale geletterdheid bij Probiblio, volgde de meerdaagse leergang impactmanagement en helpt bibliotheken in Noord- en Zuid-Holland nu bij impactgericht werken:
'We hebben in deze sector te weinig tijd om te reflecteren op de vraag waarom we doen wat we doen. Als je die vraag niet goed kunt beantwoorden, moet je aan de slag. Uiteindelijk brengt impactgericht werken je als het goed is alleen maar tijdwinst, omdat je bewuste keuzes maakt in wat je doet. Als we dit als sector goed oppakken, geeft dat ons meer bestaansrecht.'

Astrid Vrolijk-de Mooij, directeur-bestuurder Bibliotheek Kampen en Stadkamer Zwolle, ging aan de slag met impact in haar bibliotheekorganisatie:
'Het is heel ingewikkeld om in kaart te brengen welke bijdrage de bibliotheek precies levert aan de grote maatschappelijke opgaven die in een gemeente spelen. Toch blijven we daarnaar streven. Dat begint bij het in kaart brengen van de opgaven die in de gemeente leven en daar met de formulering van onze prestatieafspraken bij aan te sluiten. Op het gebied van media en taal streven we bijvoorbeeld naar het voorkomen van taalachterstanden en het vergroten van leesplezier samen met scholen in het werkgebied.'





Foto's: LinkedIN

Nina Nannini over de leveringsproblemen bij NBD Biblion

‘Het was een rotperiode’

Nadat NBD Biblion vorig jaar zomer het productiesysteem verving, begon een jaar vol leveringsproblemen. Bibliotheekblad vraagt aan twee bibliotheken hoe zij ermee omgingen én aan NBD-Biblion directeur Nina Nannini hoe het kwam – en wanneer alles weer normaal draait.

TEKST: STAN VERHAAG • FOTO’S: JIMKE JOLING



Nina Nannini, directeur NBD Biblion: ‘Uiteindelijk wil je dit niemand aandoen, en zeker onze klanten niet, want die zijn heel vriendelijk en geduldig. Natuurlijk hebben we ook negatieve reacties gekregen omdat we bibliotheken met extra werk opzadelden, maar ik denk dat we dit niet hadden kunnen voorkomen.’

Tegen welke problemen liep uw bibliotheek aan?
Huis73 (gemeente 's-Hertogenbosch): 'Begin juli 2023 ging NBD Biblion over naar een nieuw productiesysteem. Daardoor was het op sommige momenten niet mogelijk om online bestellingen door te geven, maar een paar weken daarna begonnen de problemen pas echt. In het begin ontvingen we wekenlang geen enkel boek. Daarna kwam er extra veel binnen, omdat ze aan het inhalen waren. Dus het was heel onregelmatig. Ook zaten er vaak andere boeken in de dozen dan op de pakbon stond. We konden ze ook niet plankklaar koppelen. Dat rechttrekken kostte veel tijd en ergernis. Er zijn nu (eind mei 2024, red.) nog steeds dingen die niet goed lopen, maar wel een stuk minder. We zitten wel nog steeds op een aantal boeken te wachten. Ook zijn nog steeds niet alle rugetiketten goed.'
BiblioNu (gemeenten Venray en Horst aan de Maas): 'Wij kregen heel lang geen boeken, dan eens één boek, dan opeens een hele stapel, dan weer een tijdje niks. Er zaten ook veel fouten in de rugetiketten. Dat leverde ons veel werk op. Inmiddels zitten we weer redelijk op de normale koers.'

Hoe reageerden klanten?
BiblioNu: 'De meeste klanten viel het niet op dat we langere tijd geen nieuwe boeken kregen. Zij duiken gewoon de kasten in. Op de tafels met nieuwe boeken legden we de titels die we het laatst hadden binnengekregen, ook al was dat een tijdje geleden.'
Huis73: 'Wij willen altijd heel snel zijn met nieuwe boeken. Dat lukte niet. Klanten zeiden: "Een halfjaar geleden zei jij al 'het komt eraan' en nu is het er nog niet. Hoe kan dat?" Sommige klanten gingen ons mailen. Dat gebeurt nog steeds wel.'

Hoe speelde u in op de problemen?
BiblioNu: 'We kunnen boeken bij een boekhandel afnemen, maar dan moeten we ze zelf inwerken en dat kost veel tijd. Wij doen dat alleen als we een boek snel nodig hebben, bijvoorbeeld bij een auteursbezoek. Wel zijn we in december naar NBD Biblion in Zoetermeer toe gegaan, want we mochten zelf "rapen", dus boeken uit de kasten pakken. We raapten zo'n zevenhonderd boeken. Maar veel boeken waren niet op voorraad en bovendien waren we een van de laatsten, dus de keuze was niet reuze.'
Huis73: 'Wij hebben niet geraapt. Bestsellers en boeken van regionale schrijvers bestellen wij altijd via de boekhandel. Alleen deden we dat het afgelopen jaar vaker. Maar ze zelf inwerken kost veel tijd. Bij titels waarvan we veel exemplaren besteld hadden – ofwel sprinters – hebben we enkele keren een gedeelte geannuleerd en die bij de boekhandel besteld.'

Is er een alternatief?
BiblioNu: 'Het enige alternatief is België. Dat hebben we ooit geprobeerd, maar dat was geen succes. En ik weet van andere bibliotheken dat ze daar ook snel mee zijn gestopt. We kunnen wel zeuren over NBD Biblion, maar ze hebben nu eenmaal een monopolie.'
Huis73: 'We zitten in een afhankelijkheidspositie, hè. We kunnen we wel iets doen via de boekhandel, maar dat is relatief weinig. Naar België? Dat hebben wij ooit onderzocht en daar zijn we van teruggekomen. Ik hoor dat andere bibliotheken daar ook niet tevreden over zijn.'

Wat vinden jullie van de communicatie door NBD Biblion?
Huis73: 'Ik vind de communicatie moeizaam. Ze sturen wel nieuwsbrieven rond, maar als we zelf vragen stelden, hadden ze het heel druk, want wij waren niet de enige bieb met klachten. Dus het duurde soms heel lang voordat we antwoord kregen. Zelf bel ik altijd Rosario. Die arme man wordt helemaal gek van ons – en van iedereen, denk ik. Maar hij is altijd aardig en probeert ook problemen mee op te lossen. Ze kunnen echter geen ijzer met handen breken.'
BiblioNu: 'NBD Biblion hoeft geen sorry te zeggen, want dat kun je duizend keer doen, maar je moet het gewoon oplossen. Breng de problemen echter wel goed in kaart en leg het voor aan je bibliotheken. Dat is te weinig gebeurd, vind ik. Een beetje meer transparantie was fijn geweest. Ik denk dat ze dat via dit artikel gaan doen.'

Wat moet ik de directeur van NBD Biblion vooral vragen, vindt u?
Huis73: 'Vraag vooral: "Wanneer loopt het weer zoals normaal?" Want het is heel frustrerend geweest. We bleven maar bezig met problemen oplossen. We werden er allemaal gek van.'

Tijd om Nina Nannini aan het woord te laten, sinds ruim zeven jaar directeur van NBD Biblion.

Was het afgelopen jaar voor u de heftigste periode als directeur?
Nina Nannini: 'Ja, dit is het jaar met de meeste grijze haren en kopzorgen.'

Waarom is het zo heftig?
'Wij proberen altijd de klantwensen te inventariseren, dat doen we al sinds ik directeur ben. Klanten vragen om inzicht in hun bestelstatus en voorraden, vereenvoudiging van onze aanbiedingsstromen en snelle levering van meerdere titels op meerdere adressen, met name scholen. Ons systeem kon niet tegemoetkomen aan al die klantvragen, want het was twintig jaar aan elkaar gegroeid en daardoor heel complex. We besloten om het in de zomer van 2023 te vervangen.
Hoewel we het nieuwe systeem goed hadden voorbereid en getest, is het vervangen heel moeizaam gegaan. De medewerkers die het systeem hadden gebouwd, waren niet meer bij ons in dienst. Het was ook zo complex omdat we van twee systemen naar één systeem gingen. We wilden onze financiële administratie koppelen aan onze productie, omdat dat efficiency oplevert, zodat we vervolgens de punten kunnen invoeren waar onze klanten om vroegen.
Bovendien kozen we voor een standaardsysteem in plaats van een maatwerksysteem. Het vele maatwerk in het oude systeem is niet goed gemigreerd naar het nieuwe. Toen we live gingen, kwamen we erachter dat sommige bibliotheken alles op één factuur willen, andere niet. Sommige bibliotheken willen alle



NBD Biblion verwacht dat rond de zomer de leveringsproblemen opgelost zijn.

boeken op één adres, andere niet. Het kostte veel tijd om dat maatwerk goed te krijgen.
Verder was het vervangen een groot project, naast onze reguliere bedrijfsvoering. We voerden dat project uit met onze eigen mensen, maar we hadden ook extra mensen ingehuurd. Het bleek echter nog omvangrijker te zijn dan we hadden ingeschat. Het kostte meer tijd en mankracht.
We dachten dat de zomer een goede periode zou zijn om live te gaan, want dan bestellen de bibliotheken minder boeken. Maar in de praktijk bleek dat veel mensen bij bibliotheken op vakantie waren, waardoor sommige problemen pas na vijf of zes weken aan het licht kwamen. In die periode hadden bibliotheken dan geen of de verkeerde boeken ontvangen. Toen hebben we een crisisteam moeten samenstellen om branden te blussen. Anderzijds wilden we structurele oplossingen, maar daarvoor moesten we eerst analyseren, overleggen met externe specialisten, oplossingen bouwen en die valideren en testen.
Uiteindelijk wil je dit niemand aandoen, en zeker onze klanten niet, want die zijn heel vriendelijk en geduldig. Natuurlijk hebben we ook negatieve reacties gekregen omdat we bibliotheken met extra werk opzadelden. Ik denk dat we dit niet hadden kunnen voorkomen, we hebben het ook goed geëvalueerd, maar het was een noodzakelijke stap om onze dienstverlening te borgen en te verbeteren. Maar het is wel een zwaar jaar geweest voor ons, en zeker voor onze klanten, zijnde 155 hoofdvestigingen en vierduizend afleveradressen.'

U zegt: 'We hadden dit niet kunnen voorkomen', maar wat had u met de wijsheid achteraf anders willen doen?
'Met de kennis die we nu hebben zou ik vóór de livegang meer hebben ingezoomd op alle maatwerkafspraken met onze klanten. Dan hadden we bijvoorbeeld niet alle bibliotheken in één keer live laten gaan, maar een voor een. Alleen kan dat productietechnisch niet. Maar wellicht hadden we dat in een schaduwomgeving kunnen nabootsen, of op een andere manier.'

Hebt u overwogen om terug te keren naar het oude systeem?
'Uiteraard. De eerste paar weken hebben we dat overwogen,

maar uiteindelijk kwamen wel de goede boeken uit de productie en met de juiste chip, vandaar dat we een terugkeer beschouwden als een gepasseerd station. En het oude systeem was ook echt oud.'

Maar het werkte wél.
'Ja, maar we hebben ook te maken met cybersecurity en IT-eisen. Daar merken klanten niets van, maar wij moeten er wel rekening mee houden. Ook dat noopte ons om voor een nieuw systeem te kiezen.'

Had NBD Biblion voldoende ICT-kennis in huis voor dit project?
'We hadden niet meer de ICT-kennis van het oude systeem die we misschien wel nodig hadden. En als je dit één keer in de twintig jaar doet, dan doe je er dus niet elk jaar ervaring mee op, vandaar dat het veel heeft gevraagd van onze kennis en improvisatie. We hebben onze teams financiën, IT en productie verdubbeld, inclusief mensen die zulke implementatieprojecten doen bij andere bedrijven. Maar als NBD Biblion vormen we een logistieke keten. Dus als er iets bij de aanschaf fout gaat, dan gaat het bij de expeditie ook mis. Alle schakels ertussen hebben we nodig. Het is niet per se gezegd dat als je ICT-kennis x of y in huis hebt je wél succesvol bent.'

Heeft u oud-medewerkers geraadpleegd?
'Ja, we hebben een oud-medewerker ingeschakeld tot 1 december 2023. Hij heeft bijvoorbeeld al onze IT-trainees ingewerkt, waarna we ons Oplosteam met vier of vijf medewerkers konden uitbreiden.'

Wat het voor uw klanten ook lastig maakt, is dat NBD Biblion een monopoliepositie heeft. Ze kunnen niet uitwijken.
'Ik formuleer het zelf altijd anders. De positie die NBD Biblion heeft is een heel mooie: onze diensten zijn geoptimaliseerd voor bibliotheekprocessen, vandaar dat onze klanten normaal gesproken blij zijn met onze producten. Maar als het dan mis gaat, hebben ze grote problemen. Dat hebben wij gevoeld en de bibliotheken ook. En dat doet heel veel pijn, want we hebben een unieke positie en die hebben we niet kunnen waarmaken. We willen juist heel graag onze klanten helpen. Ik heb dan ook meerdere gesprekken gehad met bibliotheken over hoe hiermee om te gaan.'

Wat leverden die op?
'Als je uitlegt waarom je iets doet, creëer je wederzijds begrip. Ze zeggen: "We vinden het heel vervelend hoe het nu loopt, maar als we straks wel een verbeterde dienstverlening krijgen, dan snappen we het." Soms hebben ze in nood naar alternatieven moeten kijken, zoals bestellen bij de boekhandel. Dan merken ze ook dat dat niet vergelijkbaar is met onze dienstverlening. Maar wij hebben geen recht van spreken zolang onze eigen dienstverlening niet op orde is. En daar hebben wij ons dus op gericht: we hebben alles op alles gezet om de dienstverlening weer op orde te krijgen.'

Ik vroeg Huis73 welke vraag ik u vooral moest stellen. Het antwoord: 'Wanneer loopt het weer zoals we gewend waren?'
'Zoals het er nu uitziet: deze zomer. Dat is mede te danken aan de uitbreiding van ons expeditiecentrum, waarvoor we eerst ons oude systeem moesten vervangen. Vanaf nu kunnen we 65.000 in plaats van 40.000 boeken per week verzenden. Dus nu gaan bibliotheken heel snel merken dat we weer *up to speed* zijn en kunnen we ons op die verbeteringen richten. Het was gewoon echt een rotperiode.'

Voor welke communicatiestrategie koos u toen de problemen begonnen?
'Ook dat is voor ons een leerproces geweest. Wij zijn niet zozeer een gesloten organisatie, maar het is wel zo dat heel veel bibliotheekmedewerkers alleen mij kennen. Dus dan belden mensen mij mobiel. In dit geval zijn we een webpagina gaan inrichten. Ook stuurden we wekelijks en later maandelijks updates via mail. Onze klantenservicecapaciteit verhoogden we. Maar waar we normaal honderd meldingen per week kregen, waren dat er nu duizend. Verder richtten we zoals gezegd een crisisteam in. Daardoor konden we de accountmanagers en het Oplosteam naar de bibliotheken sturen, want je kunt niet met een mail of een simpele uitleg een oplossing bieden voor iedereen. Er kwam ook een maandelijks gebruikersoverleg om oplossingen met elkaar te bespreken.
De grote winst van dit proces is geweest dat veel bibliotheken nu veel van mijn medewerkers kennen. Ze zoeken rechtstreeks contact met de afdelingen. Die korte lijnen zijn voor de bibliotheken prettiger, omdat ze meteen de juiste persoon weten te vinden.'

Huis73 was blij met hun contactpersoon, en die bleef altijd even vriendelijk.
'Ik denk dat dat voor al onze medewerkers geldt: ze bleven rustig, hoe moeilijk dat soms ook was. Soms kregen we boze, geëmotioneerde of gefrustreerde mensen aan de lijn. Maar onze medewerkers hebben de rust bewaard en zijn doorgegaan. Niemand heeft de handdoek in de ring gegooid of zijn baan opgezegd. We zeiden met zijn allen: "Dit gaan we samen fixen."'

NBD Biblion nam zelf het initiatief richting Bibliotheekblad voor dit artikel. Past dat in een strategie van meer transparantie?
'Ja. We willen graag vertellen waar we op dit moment staan. En die vraag uit Den Bosch – "Wanneer draait alles weer?" – is een heel logische. Die vraag zullen meer bibliotheken hebben. Vandaar dat we nu dachten: dit is het moment om het hele verhaal te vertellen. Het is een leerproces geweest dat ons gaat helpen in de verdere doorontwikkeling, zowel van ons systeem als van onze rol als dienstverlener. Straks gaat dit echt wel zorgen voor een verbetering in onze dienstverlening. Alle dingen die klanten ons vroegen – denk aan inzicht geven in hun bestelstatus – die *kunnen* vanaf de zomer.'

Demissionair staatssecretaris bezoekt het Hoge Noorden

‘Een aanmoediging om vol energie verder te werken’

Op maandag 6 mei bracht demissionair staatssecretaris van Cultuur en Media Fleur Gräper-Van Koolwijk een bezoek aan Bibliotheek Uithuizen, de meest noordelijk gelegen bibliotheek van het Nederlandse vasteland. Uithuizen ligt in qua oppervlakte de op een na grootste gemeente van Nederland: Het Hogeland. Het thema van het werkbezoek was: hoe kan de bibliotheek toegankelijk en dichtbij zijn voor alle inwoners? Wat zijn de uitdagingen in een uitgestrekte, dunbevolkte regio? Hoe maak je daar de juiste keuzes voor je inwoners? Het onderwerp stond garant voor een geanimeerd gesprek met de staatssecretaris, die bibliotheekwerk in haar portefeuille heeft.

TEKST: AGMAR VAN RIJN (STRATEGISCH BESTUURSADVISEUR BIBLIONET GRONINGEN EN ALGEMEEN PROGRAMMAMANAGER SPN)
FOTO’S: BIBLIONET GRONINGEN



Fleur Gräper-van Koolwijk (demissionair staatssecretaris van Cultuur en Media), Rachel van den Hoogen (directeur-bestuurder Biblionet Groningen) en Eltjo Dijkhuis (wethouder bij gemeente Het Hogeland).

Eltjo Dijkhuis (wethouder van gemeente Het Hogeland) en Rachel van den Hoogen (directeur-bestuurder van Biblionet Groningen) ontvingen de staatssecretaris. Bij de groep sloten zich een aantal bibliotheekmedewerkers aan en mensen van de ambtelijke staf van het ministerie en van de gemeente Het Hogeland. Ook een beleidsambtenaar van de provincie Groningen en de manager Verenigingszaken van de VOB waren van de partij. Dat gaf volop dynamiek en kleur aan deze zonnige middag.

Dunbevolkt en uitgestrekt

Gemeente Het Hogeland is in 2019 ontstaan als fusiegemeente van Bedum, Eemsmond, De Marne en Winsum. In de zomer van 2022 opende de nieuwe bibliotheek van Uithuizen haar deuren. Het is een van de vier vestigingen in de gemeente. Op de nieuwe, aantrekkelijk ingerichte plek, in een drukbezocht winkelgebied, vindt een breed palet aan activiteiten plaats. Spreekuren, taalbegeleiding, voorlezen, cursussen, thema-activiteiten; er is elke dag wel iets te doen. Het aantal bezoekers en leden is op de nieuwe plek gestegen.
Met de staatssecretaris werd gesproken over de actuele dynamiek in het bibliotheekwerk en in de gemeente Het Hogeland. Dit dunbevolkte en uitgestrekte werkgebied maakt visie op bibliotheekwerk van groot belang. De dynamiek in de bibliotheek van Uithuizen en binnen de gemeente Het Hogeland bood een mooie casus voor een diepgaand gesprek over het werken aan maatschappelijke opgaven ten behoeve van inwoners.
Dit gesprek werd in de bibliotheek gevoerd, waar na een rondleiding een aantal presentaties en gesprekken plaatsvonden. Bibliotheekbezoekers keken af en toe nieuwsgierig naar het gezelschap. De bibliotheek wordt drukbezocht en zo nu en dan gaf dat het gebruikelijke, gezellige rumoer. Dat was geen beletsel voor de ontmoeting met de staatssecretaris; het gaf juist een mooie indruk van hoe relevant de bieb is voor mensen.

Sterk samenwerken

Eltjo Dijkhuis en Rachel van den Hoogen vertelden over de samenwerking met de negen Groninger gemeenten rondom de stad en die met de provincie Groningen. Als POI werkt Biblionet Groningen ook voor Forum Groningen, de bibliotheekorganisatie in de stad Groningen. In het 'gezamenlijk opdrachtgeverschap' van deze overheden is ruimte voor inhoudelijke afstemming, samenwerking en innovaties.
Door het werken met een heldere producten- en dienstencatalogus (PDC), in 2019 gerealiseerd door Biblionet Groningen, is er sprake van een robuust bibliotheeknetwerk. In het in 2023 verschenen rapport van Berenschot 'de Robuuste Bibliotheek' wordt deze PDC ook als goed voorbeeld benoemd. Het werken op deze basis zorgt voor het vergroten van financiële transparantie, voor meer kwaliteit, maatschappelijk effect en organisatiekracht. Uit het rapport van Berenschot over het werken met de PDC: 'Het contact met de gemeenten is veel inhoudelijker geworden. Zij denken actief mee over de toekomst en een visie op bibliotheekwerk in de gemeente, zoals de spreiding van vestigingen. Er is geen neiging tot "cherry picking' en de gemeenten zijn geïnteresseerd in nieuwe vormen van dienstverlening.'

Een dBos voor alle kinderen

Behalve over de PDC ging het gesprek over vestigingenbeleid. Toen in 2019 het rapport van de Raad voor Cultuur werd gepubliceerd, 'een bibliotheek voor iedereen', lag helder op tafel dat het aantal fysieke vestigingen afnam. Ook werden grote verschillen tussen gemeenten gesignaleerd in het vormgeven van de vijf functies in de lokale bibliotheek en werd aan Biblionet Groningen gevraagd eens wat dieper in te zoomen op de stand van zaken wat betreft huisvesting. Welke typen vestigingen waren te onderscheiden? Hoe zat het met bereik, en met de afstand van inwoners tot de vestigingen? Omdat Biblionet onderzoek deed voor alle negen gemeenten, kon ook over gemeentegrenzen gekeken worden naar het netwerk.
Leidend was de visie dat functie voor vestiging gaat. Met andere woorden: het vormgeven van de vijf functies voor inwoners is heel erg belangrijk en bepaalt in principe waar je in wilt investeren als gemeente. Maatschappelijke opgaven adresseren gaat in het bibliotheekwerk voor het behouden van stenen.
Dit huisvestingsonderzoek van Biblionet Groningen én het kwalitatieve gesprek erover leidden in gemeente Het Hogeland tot verrassende en moedige keuzes. Wethouder Eltjo Dijkhuis besloot van de zes vestigingen in zijn gemeente er twee te sluiten. Hij verwoordde het in oktober 2021 zelf zo: 'In het Hogeland zijn we heel ambitieus als het gaat om bibliotheekwerk. We vinden het heel belangrijk dat álle kinderen gebruik kunnen maken van een Bibliotheek op school. We gaan er nog dit jaar twaalf openen. Dat betekent echter wel dat we een keuze hebben moeten maken en dat twee kleinere bibliotheken zijn dichtgegaan. Maar wij vinden het echt superbelangrijk om alle kinderen in het Hogeland kennis te laten maken met boeken.'

Sterkte vestigingen

Inmiddels zijn er vijftien Bibliotheken op school bijgekomen; er zijn nu 33 vestigingen in gemeente Het Hogeland. De ambities hebben voortvarend vorm gekregen en er wordt continu verder gekeken. Wat kan er nog meer worden gedaan om inwoners te bereiken? In het najaar van 2023 werd gestart met het ontwikkelen van informatiepleinen in de vier vestigingen. Een laagdrempelige hulpinfrastructuur met kennis, informatie en warm doorverwijzen. Onder andere met betrekking tot maatschappelijke hulp, basisvaardigheden, loopbaan en persoonlijke ontwikkeling, gezondheid, juridische zaken en opvoeding. In 2024 en 2025 zullen de informatiepleinen in alle vier de vestigingen opengaan.
De gemeente koos bovendien voor een extra investering in mobiele dienstverlening. De bus van Biblionet Groningen zal dorpsverenigingen, lokale verenigingen en Thuiskamers aandoen en in gesprek gaan met inwoners over wat zij nodig hebben. Ook zal promotie worden gemaakt voor de informatiepleinen en kan de bus op termijn op basis van behoeften ook aanbod naar inwoners toe gaan brengen. De bus zal in elk geval een dag per week in de gemeente rijden. Ook komen er nog steeds nieuwe afhaalpunten voor te lenen materialen bij; begin januari startte een nieuw afhaalpunt in Eenrum. Zo wordt voortdurend goed nagedacht over wat inwoners nodig hebben. In het gesprek lichtte de wethouder de keuzes toe. Bovendien gaven projectleider Informatiepleinen en



Sanne Rezk van der Haar (beleidsondersteuner directie media en creatieve industrie van OCW), Klaas Gommers (adviseur verenigingszaken VOB), Annelies Klunder (senior beleidsadviseur cultuur provincie Groningen), Teresa Willems (beleidsmedewerker onderwijs en bibliotheken gemeente Het Hogeland) en Jolanda Robben (senior adviseur derde plek Biblionet Groningen), Fleur Gräper, staatssecretaris cultuur en media, Rachel van den Hoogen, directeur-bestuurder Biblionet Groningen, Eltjo Dijkhuis, wethouder gemeente het Hogeland, Yorick van den Bos, projectleider informatiepleinen en mobiele dienstverlening bij Biblionet Groningen, Agmar van Rijn, strategisch bestuursadviseur Biblionet Groningen.

mobiele dienstverlening Yorick van den Bos en adviseur derde plek Jolanda Robben boeiende presentaties, waarin zowel concrete resultaten als inspirerende vergezichten werden gedeeld.

Waarde(n)volle derde plek

De staatssecretaris toonde zich zeer betrokken. Het ministerie van OCW heeft de afgelopen tijd flink geïnvesteerd in toekomstgerichte bibliotheekvoorzieningen en werkt nu aan een nieuwe Bibliotheekwet. Uitwisseling over wat het bibliotheekwerk in de regio betekent en wat er nodig is om inwoners te bereiken en drempels te slechten is belangrijk. De specifieke uitkering voor lokale bibliotheekvoorzieningen is een prachtige impuls voor het bibliotheeknetwerk. In het werkgebied van Biblionet Groningen kan een investering van in totaal 2,3 miljoen euro worden gedaan. Een nieuwe stap in het versterken, borgen en verder ontwikkelen van het netwerk van 34 bibliotheken.
In Groningen wordt, naast het denken in functies van het bibliotheekwerk en hoe je die optimaal vormgeeft om burgers te bereiken, ook nadrukkelijk aandacht besteed aan de waarden, zoals die in de Bibliotheekwet zijn verankerd. In de wet staat immers: 'Een openbare bibliotheekvoorziening heeft een publieke taak die zij voor het algemene publiek vervult op basis van de waarden onafhankelijkheid, betrouwbaarheid, toegankelijkheid, pluriformiteit en authenticiteit.'
Pluriform is van en voor iedereen; iets waar bijvoorbeeld concreet werk van gemaakt wordt door ook mensen buiten de vestigingen op te zoeken. Toegankelijk kan bijvoorbeeld betekenen dat je vestiging heel slim pal naast de drukbezochte vestiging van Kruidvat zit, zoals in Uithuizen het geval is. Zo houd je de loop er goed in. Authenticiteit heeft te maken met wat passend en eigen is in een specifieke context; deze waarde kan een prachtige onderbouwing zijn voor de ontwikkeling van de bibliotheek als derde plek. Waarden zijn zowel concreet als op dieperliggend niveau voedend voor koers en missie van de bibliotheek omdat ze verankeren wat het DNA en de missie van onze sector zijn. Het vasthouden van deze set van waarden maakt de bibliotheek ook herkenbaarder, meer volwassen en toekomstbestendiger. In het bezoek van Fleur Gräper aan Uithuizen werd vooral helder hoe waardevol het is waarden vorm te geven in een visie die het verschil maakt in je specifieke werkgebied.

Initiator van vernieuwing

Staatssecretaris Gräper was van 2015 tot 2023 gedeputeerde van de provincie Groningen en had tot 2019 ook cultuur en bibliotheekwerk onder haar hoede. Ze kent het gebied en de ontwikkelingen in Groningen dus goed. Zelf gaf ze hier woorden aan door in te gaan op hoeveel er de afgelopen vijf jaar is veranderd. Zaken waar zij zelf eerder nadrukkelijk het belang van agendeerde, zoals sterkere samenwerking, heldere werkwijzen en goed kijken naar relevantie voor inwoners, zag ze nu concreet gerealiseerd. Zij gaf aan het erg mooi te vinden om nu dit prachtige inkijkje te krijgen in de doorgaande transformatie van het bibliotheekwerk en in waar de bibliotheken in de Ommelanden van Groningen nu staan. Het bezoek bood zo een moment van reflectie op en waardering voor wat je kunt bereiken met de bibliotheek als je goed samenwerkt, keuzes weet te maken én kansen weet te verzilveren. Een aanmoediging om vol energie verder te werken aan een toekomstbestendig, authentiek Groninger bibliotheeknetwerk in de komende jaren.

Geen connectie zonder collectie



De samenhang tussen collectie en connectie is een veelbesproken thema in Bibliotheekblad. Een bibliotheek zonder collectie is een soort buurthuis, de aanwezigheid van boeken is wat de bibliotheek onderscheidt van andere sociale voorzieningen. Toch lijken boeken voor veel bezoekers slechts een decor te zijn, ze komen niet voor de aanwezige collectie maar om te werken, spelen of mensen te ontmoeten.

TEKST: RIANNE VAN MELIK (RIANNE.VANMELIK@RU.NL), GEOGRAFIE, PLANOLOGIE & MILIEU (GPM) RADBOUD UNIVERSITEIT, NIJMEGEN. ZIE OOK TRANSFORMINGLIBRARIES.NET

Op een rustige dinsdagavond in mijn bibliotheek had ik alle boeken opgeruimd, displays aangevuld en reserveringen opgezocht. Genoeg tijd om me nog aan de zogenaamde 'plaklijst' te wijden. De doos puilde uit met stukgelezen favorieten, zoals Dummy de Mummy, Minecraft en Gonnie & Gijsje. Bij het ene boek zaten pagina's of soms zelfs hele katernen los, van het andere was een flapje afgescheurd. Het voelde goed om gewapend met schaar en plakband deze boeken voor de collectie te kunnen behouden.

Hoe anders was dat tijdens mijn vorige vrijwilligersdienst, toen ik aan de slag ging met de 'nullijst' van boeken die (bijna) nooit worden uitgeleend. Deze boeken hebben geen reparatie nodig omdat ze nauwelijks worden opengeslagen. Maar ze nemen wel plankruimte in, en daarom worden ze naar een andere vestiging gestuurd of in het ergste geval afgeschreven. Mijn taak is om ze uit de kast te halen, uit BICAT te verwijderen, de beveiliging eraf te halen en met grote letters te bestempelen: AFGESCHREVEN. Het maakt me triest, alsof het ongeliefde kind de klas wordt uitgestuurd, terwijl ik de populaire leerling een pleister geef.

Mira Fetiscu zal dit gevoel herkennen. In haar boek 'Geheugen, geschiedenis, beschaving: Een lofzang op de bibliotheek' (2022) houdt ze een pleidooi voor collectiebehoud. Volgens haar gaan we in Nederland respectloos om met onze collecties en gooien we boeken weg die elders worden gekoesterd. Uitleenfrequentie is geen belangrijk criterium, beargumenteert ze. Slechts weinigen lezen het werk van Foucault, maar daarom gooi je het nog niet in de prullenbak. Toch is het onvermijdelijk dat sommige boeken worden afgeschreven, simpelweg omdat er geen plek is voor de eindeloze stroom nieuwe exemplaren, samen met de toenemende vraag naar ruimte voor evenementen, studieplekken en *makerspaces*.

Als we voor ons onderzoek rondkijken in de Rotterdamse centrale bibliotheek valt op hoe weinig mensen rondsnuffelen tussen de boekenkasten. Er wordt veel gestudeerd, taalles gevolgd, er worden spelletjes gespeeld en IDO-vragen gesteld. De boeken lijken alleen het decor te vormen, maar niet de belangrijkste reden om de bibliotheek te bezoeken – hoogstens als magazijn waar je reserveringen kunt ophalen. Is de collectie dan toch minder belangrijk aan het worden?

Ik onderzoek als sociaal geograaf belangrijke ontmoetingsplekken in de stad. Niet alleen de bibliotheek, maar ook de warenmarkt. Hoewel de bieb en de markt verschillen, is er ook een aantal overeenkomsten. Beide hebben het de afgelopen decennia zwaar gehad door teruglopende bezoekersaantallen en het gemis van (overheids)steun. Ze zijn openbaar toegankelijk voor mensen met verschillende sociale, culturele en economische achtergronden. En het zijn allebei plekken waar je primair voor een bepaald product komt, zoals boeken of fruit, maar *en passant* ook nog iets anders kunt vinden: sociaal contact.

Zonder brood, kaas of groenten is er geen markt; zonder de aanwezigheid van handelaren is er geen interactie met en tussen bezoekers. Het aanbod van producten is dé voorwaarde voor de markt om te kunnen functioneren als ontmoetingsplek. Hetzelfde geldt voor de bibliotheek: geen connectie zonder collectie. Anne van den Dool schreef april jongstleden in Bibliotheekblad over de symposiumreeks rondom collectioneren. Ondanks de 'krimpende fysieke collecties en dito budgetten' zijn er inspirerende voorbeelden van 'community-gedreven collectioneren', waarbij niet uitleencijfers, maar de wensen van leners centraal staan. Dat zien we ook in Rotterdam, waar 30% van de collectie wordt samengesteld met Rotterdammers. Collectie en connectie gaan zo hand in hand.

Rianne van Melik en Jamea Kofi van de Radboud Universiteit doen onderzoek naar openbare bibliotheken als sociale infrastructuur. In deze column bespreken ze om beurten hun belangrijkste bevindingen.

CURSUSAGENDA

GO opleidingen

2024

JULI
SEPTEMBER
OKTOBER

16/07	ZOMER MASTERCLASS: 20 BASISTIPS VOOR EFFICIËNT ZOEKEN *NIEUW*
05/09	MAAK HET VINBAAR GAAT DOOR
09/09	BASISOPLEIDING BIBLIOTHEKEN
10/09	JEUGDBIBLIOTHEEKWERK EN LEESBEVORDERING
10/09	SPECIALIST DIGITAAL BURGERSCHAP
27/09	AAN DE SLAG ALS COMMUNITY LIBRARIAN
27/09	INTRODUCTIE SHAREPOINT
04/10	FACILITEREN VAN COMMUNITY LIBRARIANSHIP
04/10	AUTEURSRECHT (BASIS)
07/10	DIGITALE INFORMATIEVAARDIGHEDEN
14/10	INTRODUCTIE AI VOOR BIBLIOTHEEK, MEDIATHEEK EN ONDERWIJS
15/10	ROMANADVIES

GO opleidingen
school voor informatie

Meer informatie:
goopleidingen.nl/agenda
of 070-3512380

Benut jij alle mogelijkheden van Wise?

Versterk relaties, creëer nieuwe verbindingen en speel effectiever in op de veranderende behoeften van je community. OCLC Wise helpt jouw bibliotheek de band met gebruikers te verbeteren.



Bibliotheekautomatisering die je helpt.

Wise®

Leer meer op oc.lc/ik-ben-wise

OCLC

De bibliotheek van Atria

‘De geschiedenis van de vrouwenbeweging mocht niet verloren gaan’



Marianne Boere (bibliothecaris en informatiespecialist) bij Atria.

Atria, het kennisinstituut voor emancipatie en vrouwengeschiedenis, zet zich in voor een gendergelijke samenleving. Sinds 1935 verzamelt en beheert het instituut het erfgoed van vrouwen en vrouwenbewegingen. Naast een omvangrijk archief heeft het instituut een bibliotheek met een brede collectie. ‘Er is bijna geen onderwerp waarover we niet iets hebben’, zegt bibliothecaris Marianne Boere.

TEKST EN FOTO: ANNEKE DE MAAT

In 1935 besloten drie feministes – Rosa Manus, Johanna Naber en Willemijn Posthumus-van der Goot – dat de geschiedenis van de vrouwenbeweging niet verloren mocht gaan. Samen richtten zij het Internationaal Archief voor de Vrouwenbeweging (IAV) op: een van de voorlopers van Atria. Ze wilden dit erfgoed bewaren en wetenschappelijk onderzoek naar de positie van de vrouw stimuleren, vertelt Marianne. Ze werkt al dertig jaar in de ATRIA-Bibliotheek en kent de collectie op haar duimpje.

‘No documents, no history’

De drie vrouwen zetten zich in voor het verbeteren van de positie van de vrouw en waren actief in de (inter)nationale vrouwen- en vredesbeweging. Ze hadden behoefte aan goed gedocumenteerde kennis van het verleden. Bijvoorbeeld om zich te kunnen verdedigen tegen de regering, die sinds de jaren twintig regelmatig probeerde om vrouwen te verbieden betaald werk te verrichten. En ze vreesden dat de economische crisis en het opkomende fascisme negatieve gevolgen zouden kunnen hebben voor het in 1919 verworven kiesrecht. Het motto van Rosa Manus was ‘No documents, no history’. Zij bezat zelf driehonderd boeken en het archief van

Aletta Jacobs (de eerste vrouwelijke arts in Nederland), die ze beide schonk aan het IAV.
Kort na de bezetting confisqueerden de Duitsers het IAV en voerden het archief af naar Berlijn. De joodse Rosa Manus kwam in de oorlog om in een concentratiekamp en Johanna Naber stierf in 1941 een natuurlijke dood. Na de Tweede Wereldoorlog begon Willemijn Posthumus-van der Goot opnieuw met verzamelen; er was toen nog maar 10 procent van het archief over. In 1992 werd een deel van het vooroorlogse IAV in Moskou teruggevonden. Pas in 2003 kwam dit archiefdeel na veel onderhandelen weer terug bij Atria.

Vrouwen Electriciteits Vereeniging

De collecties van Atria zijn heel veelzijdig, schetst Marianne. 'We bewaren het erfgoed van de Nederlandse vrouwenbeweging. Dat loopt uiteen van de archieven van vrouwenuitgeverijen, de Nederlandse Bond van Plattelandsvrouwen, de Nederlandse Christelijke Vrouwenbond tot en met de Vrouwen Electriciteits Vereeniging. Als we een archief hebben, verzamelen we er ook veel omheen, zoals tijdschriften, foto's, affiches, video's, audio en voorwerpen. We hebben bijvoorbeeld de spandoeken van Dolle Mina, buttons, beeldjes en een appelmoeslepel met een leuze. Atria's bibliotheekcollectie omvat meer dan 105.000 boeken, brochures, scripties en rapporten. Een deel van de collectie is gedigitaliseerd. En we kopen tegenwoordig ook digitale boeken en tijdschriften, dus gebruikers kunnen veel online raadplegen. Bij het digitaliseren zijn we begonnen met de meest kostbare en meest kwetsbare collecties. Bijvoorbeeld het archief van Aletta Jacobs. Dat is UNESCO Werelderfgoed en er is veel vraag naar. Sinds 1935 verzamelt Atria archieven van vrouwen en van hun organisaties. Inmiddels beheren we ruim zevenhonderd archieven met onder andere dagboeken, brieven, manuscripten, tekeningen en fotoboeken. Het oudste archief is van 1870.'

Oudste en grootste vrouwenbibliotheek ter wereld

Atria behoort tot de oudste en grootste vrouwenbibliotheken ter wereld. Vooral studenten maken veel gebruik van de bibliotheek. Daarnaast gebruiken wetenschappers, journalisten en middelbare-scholieren de bibliotheekcollecties – in de bibliotheek of online. 'Ze komen bij ons omdat wij de enige zijn met literatuur over dit onderwerp. De bibliotheekcollecties worden het meest online gebruikt, zowel door mensen in Nederland als in het buitenland. We scannen ook op verzoek.'
Door de jaren heen is de interesse voor de bibliotheek vrij constant, ziet Marianne. 'Af en toe zie je wel een piek, bijvoorbeeld toen "Me too" een hot topic was.'
Sinds zo'n tien jaar zit Atria in de Vijzelstraat te Amsterdam, waar voor de bibliotheek een mooie ruimte is op de begane grond. Iedereen is daar welkom. Door de grote ramen aan de straatkant zie je knalrode kasten tjokvol boeken staan. Op de ramen staan illustraties en teksten die vertellen welke schatten je bij Atria vindt: 'het paspoort van Aletta Jacobs, een motorpak en hoofddeksels'. Binnen snuffelen mensen in de kasten of zitten ze aan tafels te lezen. Marianne zou het leuk vinden als meer mensen de bibliotheek bezochten. Maar de grootste gebruikersgroep, studenten, doet het liefst onderzoek online.

E-bookbeleid

Als bibliothecaris is Marianne verantwoordelijk voor het collectiebeleid en het aanschaffen van de bibliotheekmaterialen. Hoe pakt ze dat aan? 'Ik werk al dertig jaar bij de bibliotheek en ik heb verschillende functies vervuld. De collectie zit goed in mijn hoofd. Ik heb een scherp beeld van wat voor ons de belangrijkste Nederlandse, Engelse en Amerikaanse uitgevers zijn, en ik weet wanneer de catalogi uitkomen. Volgend jaar ga ik met pensioen, en ik merk dat het lastig is om dit soort kennis – die in je hoofd zit – over te dragen.' Ze is ook bezig met het herzien van het collectiebeleid. 'We hebben nog geen e-bookbeleid. We zien vooral bij studenten een sterk groeiende vraag naar e-books, maar we weten nog niet precies hoe we hiermee om willen gaan. Als erfgoedbibliotheek zijn we namelijk gewend om te aan te schaffen voor de eeuwigheid … We hebben nu bijvoorbeeld als bibliotheek een abonnement op een database "Ethnic and Diversity Studies" die veel e-books aanbiedt, maar de inhoud van die database wisselt per jaar. Je hebt dan dus geen grip meer op de inhoud van je collectie.'

Liefde voor het werk

Marianne studeerde geschiedenis en deed de postacademische bibliotheekopleiding. Ze was vroeger zelf actief in de vrouwenbeweging. Ze houdt erg van haar werk, vertelt ze. 'Bij mij vallen leven en werk samen. Ik werk eigenlijk altijd, want ik heb altijd mijn ogen en oren open met het oog op de bibliotheekcollectie. Het leukst is dat we zo ontzettend breed verzamelen. We hebben informatie over vrouwen in combinatie met alle mogelijke onderwerpen … Bijvoorbeeld: vrouwen en dieren, vrouwen en bladmuziek, vrouwen en kunst, noem maar op. Tot zo'n tien jaar terug hadden we ook romans van vrouwelijke schrijvers, maar met het verzamelen daarvan zijn we gestopt.'
Marianne schaft van elk boek een exemplaar aan. 'Alleen als we verwachten dat er veel vraag naar iets zal zijn, schaffen we drie of vier exemplaren aan. Bijvoorbeeld toen in 2001 het boek "Caleidoscopische visies" uitkwam. Dit boek gaat over de prominente en initiërende rol die zwarte, migranten- en vluchtelingenvrouwen hebben gespeeld in het nieuwe denken over gender en etniciteit in de late twintigste eeuw.'

Vrouwenthesaurus

De Atria-bibliotheek werkt samen met vrouwenbibliotheken in het buitenland. 'Atria heeft de Vrouwenthesaurus ontwikkeld en vertaald naar het Engels. Een aantal buitenlandse bibliotheken gebruikt deze thesaurus of heeft zich hierdoor laten inspireren. We overleggen over het optimaal ontsluiten van de collecties.'
Een favoriet item van Marianne uit de Atria-bibliotheekcollectie is een door Aletta Jacobs in 1898 geschreven boekje. 'Dit boekje, "De vrouw. Haar bouw en haar inwendige organen", is het eerste werk dat openlijk de vrouwelijke anatomie besprak. Ze geeft met schetsen en pop-upplaatjes inzicht in de anatomie van de vrouw. Ze laat ook het vrouwelijk geslachtsorgaan zien.'
(In Bibliotheekblad 4-2021 werd aandacht aan dit bijzondere boek besteed, red.)

POI evolueert mee met de lokale bibliotheek

Directeur Frans Bergfeld

Probiblio viert dit jaar haar 75-jarig jubileum. Frans Bergfeld, sinds maart 2020 directeur van de provinciale ondersteuningsinstelling voor alle 37 bibliotheken in Noord- en Zuid-Holland, blikt terug én vooruit. 'Wij zijn er om bibliotheken te ondersteunen in het waarmaken van hun ambities.'

TEKST: ANNE VAN DEN DOOL • FOTO'S: PROBIBLIO



over 75 jaar Probiblio

Frans Bergfeld mag dan al een tijd rondlopen in de bibliotheeksector, van de 75-jarige geschiedenis van de POI maakte hij slechts een klein gedeelte mee. Gelukkig is die historie zorgvuldig gedocumenteerd, onder meer in de vorm van een boekje dat de eerste vijftig jaar van de provinciale ondersteuningsinstelling op een rijtje zet. Het vormde voor Bergfeld als directeur mooi studiemateriaal, waar hij ter gelegenheid van dit interview dankbaar uit citeert.
Die geschiedenis begon in 1949, toen in Alkmaar de Centrale Bibliotheek voor het Platteland van Noord-Holland werd opgericht. 'Het was het eerste moment dat de provincie geld beschikbaar stelde voor een bibliotheek', vertelt Bergfeld. 'In die tijd was het bibliotheeklandschap nog veel meer versnipperd dan nu: alleen grote steden hadden een eigen bibliotheek, kleine dorpen werden van boeken voorzien via bibliotheekbussen of door collecties op andere locaties, zoals in kerken, te plaatsen. Met name katholieken, protestanten en socialisten vond het namelijk heel belangrijk dat mensen lazen: dat was belangrijk om hen als burgers volwaardig te laten meedoen in de samenleving. In dat opzicht is al die jaren dus weinig veranderd.'

Provinciale bibliotheekcentrales

Voor het verspreiden van de collecties was de voorloper van Probiblio verantwoordelijk. 'Dat was toen de belangrijkste bibliotheekfunctie: boeken uitlenen. Dat gebeurde met name in de periode van oktober tot april. Tijdens het zomerseizoen moest namelijk op het land gewerkt worden en was er weinig tijd om te lezen.'
Het is belangrijk om te beseffen dat de Nederlandse maatschappij in die tijd nog sterk verzuild was. Ook bibliotheekinstellingen hielden vast aan hun eigen geloofsovertuiging. Toen in de jaren zestig die zuilen langzaam maar zeker steeds verder afbrokkelden, had dat ook gevolgen voor het bibliotheekwerk: organisaties met soortgelijke functies binnen de branche fuseerden met elkaar. Dat gold ook voor Noord-Holland: de katholieke bibliotheekvereniging in Haarlem deed min of meer hetzelfde werk als de Centrale Bibliotheek voor het Platteland van Noord-Holland in Alkmaar.
Ook in Zuid-Holland hielden twee organisaties zich bezig met het verspreiden van boeken. Dat was een goedlopende business, weet Bergfeld te vertellen. 'Er werden steeds meer boeken ter beschikking gesteld. Blijkbaar werd er gretig geleend. Ook moesten deze organisaties steeds verhuizen omdat hun opslag te krap werd.'
In de jaren zeventig kwam het uiteindelijk tot een fusie en ontstonden er twee centrale vestigingen: een in Alkmaar en een in Schiedam. Tegelijkertijd groeide de behoefte om ook kleinere gemeenten van een eigen bibliotheekvestiging te voorzien. Voor de allerkleinste kernen bleek dat nog niet haalbaar: daar reed de bibliobus nog een tijdlang rond. De nieuwe bibliotheekvestigingen werden door de provinciale bibliotheekcentrales (PBC) niet alleen geholpen met collecties, maar ook met centrale directievoering en administratie.

Paarse boekje

De verdere professionalisering van het bibliotheekstelsel werd in de hand gewerkt door de Bibliotheekwet die in 1975 werd ingevoerd, aldus Bergfeld. 'Oudere bibliotheekmedewerkers kennen mogelijk nog het paarse boekje: een handleiding waarin stond opgenomen aan welke normen een bibliotheekfiliaal allemaal moest voldoen, onder meer qua hoeveelheid vierkante meters en aantal banden per collectieonderdeel. Die normering hielp om ook in kleinere plaatsen een volwaardige bibliotheekvoorziening van de grond te krijgen.'
Hoe belangrijk het paarse boekje gevonden werd, blijkt wel uit het feit dat de toenmalige directeur van de provinciale bibliotheekcentrale van Noord-Holland, Hans Mozes, met de nieuwe Bibliotheekwet en het normenboekje in de tas de Noord-Hollandse gemeenten bezocht. 'Met veel energie en overtuigingskracht probeerde hij ze te bewegen een professionele voorziening op te zetten of anders de bestaande voorziening te professionaliseren. Dat leverde een enorme kwaliteitsslag op, waarvan nog steeds geprofiteerd wordt.'
In die tijd speelden vrijwilligers ook al een belangrijke rol in het draaiende houden van de bibliotheek. 'Hoe kleiner het dorp, hoe nauwer het contact met zo'n vrijwillige bibliothecaris was en hoe beter die wist wat jij wilde of mocht lezen. In de loop van de jaren zeventig komt de professionele bibliotheekkracht om de hoek kijken die bezoekers zo objectief mogelijk van tips voorzag. De vraag hoe je leners het beste kunt adviseren, is vandaag de dag nog steeds relevant, zeker in het licht van opkomende technologieën: hoe neutraal is een advies dat wordt gegeven door kunstmatige intelligentie?'

Hoogtijdagen

De jaren zeventig en tachtig markeerden de hoogtijdagen van de bibliotheek: er werd meer uitgeleend dan ooit tevoren. 'Men raakte nog niet afgeleid door computers, mobieltjes en honderden zenders op de televisie. Zodra die ontwikkelingen in beeld kwamen, ging het aantal leesuren ook achteruit.'
Tegelijkertijd maakten bibliotheken zich op voor nog verdere centralisatie van het bibliotheekwerk. Dat werd nog eens in de hand gewerkt door het idee dat er wellicht stadsprovincies zouden komen. Daarmee groeide in grotere steden, zoals Rotterdam, de ambitie om het bibliotheekwerk voor de stadsprovincie te gaan verzorgen. Die ontwikkeling zou leiden



Frans Bergfeld, directeur-bestuurder Probiblio: 'De grote betrokkenheid van medewerkers is wat ons binnen Probiblio met elkaar verbindt en wat het zo'n prettige organisatie maakt om voor te werken.'



Het zou nog tot 1999 duren totdat Probiblio een nieuw pand in Hoofddorp betrok. Dat pand verliet de organisatie pas enkele jaren geleden, toen het personeelsbestand was ingekrompen en minder behoefte aan zo veel werkplekken ontstond.

tot een aanzienlijke verkleining van het werkgebied van de provinciale instellingen in Schiedam en Alkmaar. Om een speler van formaat te blijven, besloten de twee partijen te fuseren.
Hoewel het plan om stadsprovincies te creëren uiteindelijk niet zou doorgaan, zetten de Noord- en de Zuid-Hollandse ondersteuningsinstelling in 1996 hun handtekening onder een fusieovereenkomst. Het zou nog tot 1999 duren voordat de ondersteuningsinstellingen als ProBiblio – want dat werd de nieuwe naam, toen biblio met hoofdletter B – in een gezamenlijk pand in Hoofddorp trokken, precies tussen de oorspronkelijke hoofdlocaties in Alkmaar en Schiedam in. Het pand werd speciaal voor hen ontworpen en gebouwd, met veel ruimte voor de logistieke diensten, gezamenlijke collecties én alle ruim tweehonderd medewerkers.
Dat pand verliet de organisatie pas enkele jaren geleden, toen het personeelsbestand was ingekrompen en minder behoefte aan zo veel werkplekken ontstond. Dat kwam mede doordat na de basisbibliotheekvoering Probiblio niet langer de directievoering voor kleinere bibliotheken op zich nam. Bij de verhuizing werd de keuze gemaakt om het kantoor- en het logistieke deel van de organisatie te splitsen tussen Hoofddorp en Nieuw-Vennep. Er was geen nieuw pand te vinden dat beide functies in voldoende mate kon huisvesten.

Meerwaarde voor de samenleving

Ook op landelijk niveau werd op grote schaal gefuseerd. Aan het begin van het nieuwe millennium werd gestart met de vorming van de basisbibliotheken, waarbij kleinere organisaties fuseerden tot grotere. Het aantal instellingen werd daarmee teruggebracht van ruim vijfhonderd in 2000 naar een krappe tweehonderd in 2008. Op dat moment veranderde ook de taakverdeling van de ondersteuningsinstelling: haar taken als werkgever van bibliotheken werden overgedragen. Een tijdlang verleende de instelling nog wel diensten op het gebied van financiële, salaris- en personeelsadministratie aan een aantal bibliotheken die daar behoefte aan hadden, maar inmiddels is ook die tijd voorbij.
Terugkijkend op al die jaren geschiedenis is Bergfeld trots op de wendbaarheid die de organisatie en haar voorgangers altijd hebben getoond. 'Die instelling houden we vast: we kijken altijd wat er nodig is, zodat bibliotheken hun meerwaarde voor de samenleving kunnen blijven waarmaken. Opvallend is daarbij dat we veel gesprekken decennia geleden al eens hebben gevoerd, bijvoorbeeld over de rol van vrijwilligers in de bibliotheek en over de verdeling van taken tussen lokale bibliotheken en provinciale instellingen.'
Ook ziet Bergfeld een positieve ontwikkeling in de rol die de provincie voor zichzelf weggelegd ziet. 'We zijn altijd blij geweest met de gelden die we van hen hebben ontvangen. Waar die eerst nog niet structureel waren, zijn die dat nu gelukkig al flinke tijd wel. Ook de samenwerking met beide provincies is prettig en constructief te noemen.'

Samenwerking tussen POI's

Verder zijn er significante ontwikkelingen in de wettelijke formulering van de taken van POI's. 'In de Wsob staat genoemd



Uit een wervende folder van de Openbare Christelijke Provinciale Bibliotheekcentrale Zuid-Holland omstreeks 1957.



Het vorige logo van Probiblio. Inmiddels is de huiskleur blauw geworden.

dat we er zijn voor innovatie – een breed begrip, dat door elke POI binnen hun context invulling krijgt. In een herziening van de wet zal die term waarschijnlijk worden vervangen door "ondersteuning en doorontwikkeling". Wat betekent dat precies? Dat moeten we de komende tijd met elkaar verder uitwerken. Wel blijft de kern natuurlijk overeind staan: hoe zorg je voor informatievaardige burgers die kunnen participeren in de samenleving?'

Probiblio heeft een behoorlijk breed aanbod, mede dankzij het grote afzetgebied dat de instelling kent: ongeveer een kwart van alle Nederlanders wordt door bibliotheken in Noord- en Zuid-Holland bediend. Anders dan veel andere provinciale ondersteuningsinstellingen kent Probiblio bijvoorbeeld veel mogelijkheden tot deskundigheidsbevordering op collectiegebied. Ook kent Probiblio een grote afdeling onderzoek, die onder meer verantwoordelijk is voor het BiebPanel en bezoeken van mystery guests aan bibliotheken verzorgt. Verder ondersteunt de POI bij vraagstukken rondom impact en datagedreven werken, onderwerpen die bij veel bibliotheken en gemeenten sterk leven.

'Wij hebben ook nog niet het antwoord op alle vragen', benadrukt Bergfeld. 'Wij blijven ons net zo goed ontwikkelen, zodat we bibliotheken zo goed mogelijk van dienst kunnen zijn. We springen in op alle vragen die men maar kan hebben. Ook delen we graag onze kennis met andere POI's en bibliotheken en werken we actief samen aan netwerkvorming, onder meer via SPN: daarin komen de directeuren van alle POI's samen. Als we het idee hebben dat we beter samen kunnen optrekken, doen we dat. Zo doen we bijvoorbeeld sinds een aantal jaar samen de implementatie van de landelijke campagnes van het CPNB, zoals Nederland Leest en de Boekenweek.'

Feestelijk jubileumjaar

Tegelijkertijd blijven bibliotheken lokale organisaties, benadrukt Bergfeld. 'We moeten samenwerken als dat kan en maatwerk leveren als dat nodig is. Hoe dat maatwerk er de komende jaren gaat uitzien, vind ik ook spannend. Hoe gaan we de samenwerking met scholen de komende jaren bijvoorbeeld vormgeven? En hoe verhouden we ons tot allerlei ontwikkelingen in de samenleving, zoals de steeds verdergaande digitalisering? Hoe dan ook moeten we blijven vasthouden aan de bibliotheek als een plek waar je altijd kunt binnenlopen en anderen kunt ontmoeten.'

Het jubileumjaar van Probiblio staat bol van de hoogtepunten. Natuurlijk is de 75e verjaardag in januari feestelijk afgetrapt met gebak voor alle medewerkers. Op 20 juni vindt een groot jubileumfeest plaats met medewerkers en gepensioneerden. Op 31 oktober staat het door Probiblio georganiseerde Bibliotheekplaza gepland. Tijdens deze dag staat het thema 'ik en jij komen verder als wij' centraal, dat perfect past bij 75 jaar samenwerken in de bibliotheekbranche. Natuurlijk wil Probiblio ook iets speciaals doen voor 'haar' bibliotheken in Noord- en Zuid-Holland, maar hoe dat er precies uitziet, houdt Frans Bergfeld nog even spannend. Daarnaast vertelt de POI door het jaar heen verhalen over haar geschiedenis via haar kanalen, zoals over de bibliobussen en de dienst Al@din.

Een deel van de huidige medewerkers heeft belangrijke delen van deze geschiedenis zelf meegemaakt, weet Bergfeld. 'Sommigen van hen werken hier al tientallen jaren – een aantal zelfs meer dan veertig jaar. Ooit zijn zij gestart bij een van de PBC's in Schiedam of Alkmaar. Vervolgens zijn ze, ondanks de extra reistijd, meeverhuisd naar Hoofddorp en uiteindelijk niet meer weggegaan. Dat zie ik als een goed teken: ze vinden de cultuur fijn en ze zien de meerwaarde van het werk dat we doen. Die grote betrokkenheid is wat ons binnen Probiblio met elkaar verbindt en wat het zo'n prettige organisatie maakt om voor te werken.'

Omroepgidsen, waar zijn ze gebleven?

Spoiler alert: in de KB vind je er veel!

Of je nu van katholieke of vrijzinnige huize was, vroeger had vrijwel elk gezin een omroepblad en was de inhoud ervan medebepalend voor het verloop van de week. Terwijl de oplagen lange tijd in de honderdduizenden exemplaren liepen, weten de jongeren van nu niet meer dat elke omroep vroeger een eigen blad had. In deze aflevering van Topstukken, beschrijft KB-collectiespecialist Ellen van Oers de opkomst en ondergang van "de tv-gids".

TEKST: ELLEN VAN OERS, COLLECTIESPECIALIST KB • FOTO'S: KB BEELDSTUDIO

Omroepgids?

Een kleine, niet representatieve enquête onder de kinderen in de straat (leeftijd 9-17 jaar) bracht een weinig opzienbarend feit aan het licht: geen van hen wist wat een omroepgids was. AVRO-bode, TrosKompas, Veronica magazine, het zei hun helemaal niets. Omroepgidsen bestaan nog steeds, maar de oplagecijfers zijn een teken aan de wand. Van AVRO-bode werden er in 2022 iets meer dan 69.000 bij de leden thuisbezorgd. Dat waren er ooit meer dan een half miljoen. Alleen de gids van omroep MAX doet het goed. De oplage daarvan bedroeg in 2022 meer dan 200.000. Max magazine is de enige omroepgids waarvan het aantal verkochte exemplaren elk jaar stijgt.

Verzuild land

Toen de radio nog in de kinderschoenen stond en niemand dacht aan zoiets als een televisie, was er nauwelijks behoefte aan een programmaoverzicht. Luisteraars stemden af op het enige beschikbare station en je hoefde maar op de klok te kijken om te weten wat je te horen kreeg.
Dat veranderde snel. Er kwamen meer en meer zenders, en de programma's op die zenders hadden allemaal hun eigen kleur. Nederland was tot diep in de jaren vijftig een verzuild land. Bijna iedereen behoorde tot een bepaalde stroming (socialistisch, katholiek, protestant, liberaal) en de belangstelling voor wat er buiten eigen kring gebeurde was gering. Elke stroming had haar eigen omroepvereniging. De VARA was er voor socialisten, de KRO voor katholieken, de NCRV voor protestanten en de AVRO voor liberalen. De techniek werd verzorgd door een neutrale staatsomroep die ook het nieuws uitzond. De beschikbare tijd op de zenders werd verdeeld: hoe meer leden een omroepvereniging had, hoe meer zendtijd deze kreeg.
Elke omroepvereniging had een eigen gids voor de leden. Wie een abonnement nam, was meteen lid van de bijbehorende vereniging. Dat was natuurlijk een goede reden om een verzorgde gids te maken, die zo goed mogelijk aansloot bij de belevingswereld van de lezers. De VARA was in 1928 de eerste omroep met een eigen gids. De andere omroepen volgden al snel.

Van saaie gids naar kleurig magazine

De eerste publieksuitzending in Nederland was op 2 oktober 1951, maar het zou nog minstens tien jaar duren voor de televisie algemeen werd. Het aantal zenders groeide van één naar twee, daarna naar drie, en in de jaren negentig naar enkele tientallen. Het moge duidelijk zijn dat door de toename van het aantal zenders de omroepgidsen dikker en dikker werden. De eisen die aan de typografie werden gesteld waren hoog. Hoe breng je de informatie over al die radio- en tv-zenders helder over?
De gidsen beperkten zich overigens niet alleen tot informatie over wat er te zien of te beluisteren was. Begin jaren zestig veranderden ze van saaie gidsen in kleurige magazines, waarin alles wat met radio en tv te maken had werd besproken in rijk geïllustreerde artikelen. Voor lezers die daar geen behoefte aan hadden werden speciale gidsjes uitgebracht; kleiner, gedrukt in zwart-wit en dus veel goedkoper. De reguliere omroepgidsen waren nauwelijks te onderscheiden van publiekstijdschriften als *Panorama* of *Nieuwe Revu*.
De oplagecijfers van die bladen liepen in de honderdduizenden. Die cijfers waren zo hoog vanwege een bijzondere regel: kranten en tijdschriften mochten de omroepgegevens wél per dag publiceren, maar niet een week vooruit, zoals de omroepbladen. Aan het eind van de week plofte de nieuwe omroepgids op de mat. En dan kon je lezen – en je verheugen op – wat er de komende week op de tv te zien was en op de radio te horen.
Tegenwoordig kijken we op internet wat tv en radio ons brengen – voor zover we nog naar de tv kijken of naar de radio luisteren. Zat het Nederlandse gezin in de jaren dertig nog om de radio en in latere jaren voor de buis, vandaag de dag is het kijken en luisteren een individueel gebeuren. Je kijkt naar wat je wilt zien op het tijdstip dat je uitkomt. Het nieuws en een enkele quiz brengen de huisbewoners nog wel een tijdje bij elkaar, maar het avond na avond samen kijken bestaat niet meer.

Nauwelijks bewaard

Omroepgidsen bestaan nog steeds, al zijn de oplagen nog maar een fractie van wat ze ooit waren. Van de meer dan honderd miljoen omroepgidsen die in de loop van een eeuw zijn gedrukt, is veel minder dan een fractie over. Een bekend boekhistorisch axioma luidt: hoe meer exemplaren van een bepaalde uitgave in omloop zijn geweest, des te minder zullen er van die uitgave zijn overgeleverd. Dat geldt zeker voor omroepgidsen. De informatie was na een week verouderd, de artikelen werden zelden belangrijk genoeg gevonden om een exemplaar te bewaren. Hierdoor zijn de gidsen nauwelijks overgeleverd en die zeldzaamheid maakt ze waardevol. Omroepgidsen zijn ook dankbare bronnen voor wetenschappelijk onderzoek. Vroege televisie- en radioprogramma's zijn lang niet allemaal bewaard gebleven. Als je wilt weten wat er werd gemaakt, ben je aangewezen op de gidsen. Kijkcijfers waren belangrijk voor de omroepen en dus deinde de inhoud van de programma's mee met de publieke opinie. De omroepgidsen laten niet alleen zien waarmee Nederland werd bezighouden maar ook wat Nederland bezighield. Het zijn goede redenen om ze bij de KB zorgvuldig te bewaren en te koesteren.

Naschrift

Bovenstaande is een aangepaste versie van 'Televisieomroepgidsen', venster 43 in *De Canon van Nederland in de Koninklijke Bibliotheek: vijftig boeken bij vijftig vensters* dat de KB nationale bibliotheek in 2018 uitbracht.



***AVRO-bode*, 23 november 1974 (TF 26).**



***EO-Visie*, 15-21 maart 1981 (TE 1123).**



***Mikrogids*, 2-8 april 1983 (TD 966).**

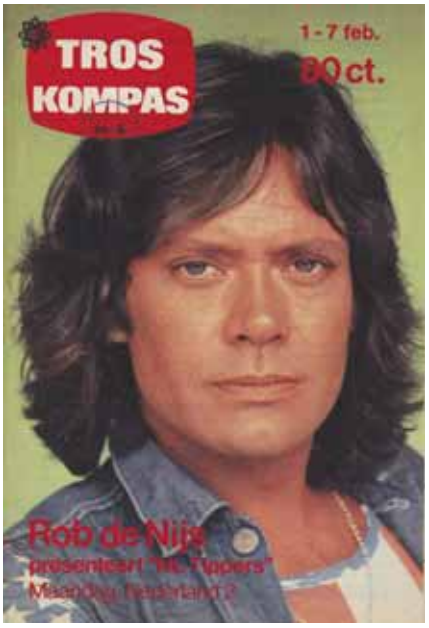

***TrosKompas*, 1-7 februari 1975 (TD 824).**



***Veronica magazine*, 3 januari 1976 (TE 1358).**



***VPRO-gids*, 15-21 februari 1975 (TE 7483).**

Het monitoren van leesbevorderingsprogramma's

'Werk niet op basis van wat je *denkt*, maar van wat je *weet*'

De leesbevorderingsaanpak van Stichting Lezen (ontwikkeld samen met de KB) heeft sinds de start in 2008 een ontwikkeling doorgemaakt. Het aantal programma's is toegenomen en er worden constant instrumenten gecreëerd om de doelmatigheid en effectiviteit te vergroten. De Monitor is zo'n instrument.

TEKST: HERMIEN LANKHORST • FOTO'S: ZIE CREDITS LANGS ZIJKANT



Werking van de Monitor

De Monitor is ontwikkeld om het effect van de Bibliotheek *op school* en BoekStart in de kinderopvang in kaart te brengen. Jaarlijks worden vragenlijsten afgenomen bij leerlingen en studenten, bij het personeel van de instellingen waarmee de Bibliotheek samenwerkt (zoals pedagogisch medewerkers en leraren) en bij de betrokken bibliotheekmedewerkers. De gegevens komen terecht bij een onderzoeksbureau (DESAN of Sardes) dat de gegevens verwerkt en beschikbaar stelt op een interactieve site waar bibliotheken per samenwerkingspartner een op maat gemaakte rapportage kunnen genereren. Op deze manier geeft de Monitor een beeld van onder andere het lees- en leengedrag en de leesmotivatie van leerlingen en studenten, en van het leesbevorderende gedrag van professionals en ouders. De data worden niet gebruikt om individuele leerlingen of professionals te volgen, maar geven informatie over bijvoorbeeld een groep leerlingen, een school of een gemeente. Daarnaast kan er binnen zo'n groep worden gekeken naar onderlinge verschillen, bijvoorbeeld tussen meisjes en jongens.
De Monitor levert dus een schat aan waardevolle informatie op. Een groot aantal bibliotheken zet de Monitor dan ook in: in 2023 deden al 2.351 schoollocaties in het primair onderwijs en 173 schoollocaties in het voortgezet onderwijs mee. Dat aantal groeit snel, want het gebruiken van de Monitor is een voorwaarde om in aanmerking te komen voor financiering binnen de nieuwe en oude Impulsregeling Masterplan basisvaardigheden (zie kadertekst). Toch komt het nog regelmatig voor dat een leesbevorderingsprogramma wordt ingezet zónder de Monitor. Ook gebeurt het dat de Monitor wel wordt afgenomen, maar zonder gebruik te maken van alle mogelijkheden die het instrument biedt. Volgens Kees Broekhof, senior adviseur bij onderzoeksbureau Sardes (en een van de ontwikkelaars van de Monitor), is het potentieel van de Monitor veel groter dan velen zich realiseren.

In gesprek met partners

In Venlo wordt al jaren hard gewerkt om het lezen en leesplezier bij kinderen en jongeren te versterken. De Limburgse stad zet breed in op leesbevordering: twintig van de dertig kinderopvanglocaties met voor- en vroegschoolse educatie (VVE) doen mee aan BoekStart in de kinderopvang, de BoekStartcoach is aan de slag op consultatiebureaus, alle scholen in het primair en voortgezet onderwijs werken met de Bibliotheek op school, de samenwerking met het mbo wordt opgezet en met de pabo loopt deze al. 'De hele lijn is vertegenwoordigd en op de meeste plekken wordt de Monitor ingezet', vertelt Geja Olijnsma, directeur-bestuurder van Bibliotheek Venlo. 'We gebruiken de Monitor ook wanneer we overleggen met onze strategische partners, zoals bestuurders van onderwijsinstellingen. In gesprekken met hen maken we duidelijk wat de meerwaarde is van de Monitor: zo'n leesbevorderingsprogramma betekent niet dat je zomaar wat boeken uitdeelt op school, maar dat je echt planmatig aan de slag gaat, met concrete, meetbare doelen. En dat kan, mede dankzij de Monitor', zegt Olijnsma. 'Als je de Monitor elk jaar afneemt, kun je in de uitkomsten zien welke doelen je bereikt hebt en wat op basis daarvan je nieuwe plannen moeten zijn.'



Foto: de Bibliotheek Venlo

Tess Holtermans (teamleider Onderwijs) en Geja Olijnsma (directeur-bestuurder) van Bibliotheek Venlo.

Ook in het contact met de gemeente geeft de Monitor veel houvast, vertelt Tess Holtermans, teamleider Onderwijs van Bibliotheek Venlo: 'We zien bij de gemeente dat de Monitor daar echt een onderwerp van gesprek is geworden. Een gemeente heeft niet altijd veel zicht op wat er precies gebeurt bij een kinderopvangorganisatie of op een school, maar de Monitor kan daar een beeld bij geven. Vanuit de gemeente ziet men bovendien de waarde van het instrument als het gaat om het verantwoorden van gekozen beleid.'
Olijnsma vervolgt: 'De waarde van de Monitor bespreken we met al onze partners, én op elk niveau: zowel strategisch als tactisch en uitvoerend. Die verschillende niveaus aanspreken is heel belangrijk. In gesprek met de bestuurders van onderwijsinstellingen zien we bijvoorbeeld dat ze enthousiast zijn over de Monitor. Dat is natuurlijk heel positief en de steun van dat strategische niveau is noodzakelijk, maar we merken tegelijkertijd dat bestuurders niet altijd de bereidheid hebben om beleidsbepalend met hun scholen bezig te zijn. Bestuurders beschouwen de schooldirecties als autonoom: directies mogen zélf beslissen hoeveel ze willen doen met zo'n instrument als de Monitor. Een positief geluid van de bestuurders op strategisch niveau is dus belangrijk, maar niet voldoende. Je moet ook op dat tactische niveau van schooldirecties in gesprek om te kijken wat ze met de Monitor willen.'

Heldere visie op leesonderwijs

Cora van Unen weet precies wat ze met de Monitor wil. Als directeur van basisschool OJS Het Scala in Kampen gebruikt

Foto: Shutterstock



Foto: Emmely van Mierlo

Kees Broekhof (senior adviseur) bij onderzoeksbureau Sardes.



Foto: Peter Timmer

Cora van Unen (directeur), basisschool OJS Het Scala.

ze de Monitor om scherp te krijgen wat de leesdoelen zijn en wat er voor nodig is om die te behalen: 'We werken al sinds 2015 met de Monitor. Daardoor kunnen we best ver terugkijken om te zien waar we vandaan komen, waar we nu staan en wat er in de tussentijd aan ontwikkelingen heeft plaatsgevonden. We zien dat er nu een structureel aanbod ligt als het gaat om onze leesbevorderingsactiviteiten, met een duidelijk leesplan en heldere doelen. Daarbij kiezen we bewust voor een beperkt aantal doelen zodat je wát je doet ook echt goed kunt doen. Dit kunnen we borgen door middel van een kwaliteitskaart (Handleiding voor Kwaliteitsaanpak de Bibliotheek op school, toolkit Netwerk & Beleid op pro.debibliotheekopschool.nl) en het leesplan. Als ik de huidige situatie vergelijk met toen we in 2015 begonnen, zie ik dat we een flinke kwaliteitsslag hebben gemaakt. Ook nemen we tegenwoordig ouders en leerlingen veel beter mee in wat we doen.

Bij ons op school staat iedere dag in het teken van lezen', vertelt Van Unen. 'Iedereen moet zien en voelen hoe belangrijk lezen is. Als alle collega's hetzelfde doel voor ogen hebben, kom je een heel eind. Om die focus vast te houden, is het belangrijk dat het draagvlak bij het team sterk is. Daarom zorgen we dat niet alleen de doelen voor iedereen duidelijk zijn, maar dat we ook concreet maken welke vooruitgang we boeken. We bespreken de uitkomsten van de Monitor dan ook met hele team.' Die bespreking wordt goed voorbereid, geeft Van Unen aan: 'Eerst heb ik een overleg met de leesconsulenten over de resultaten. Daarna maak ik samen met onze leescoördinator een presentatie waarin we de grote lijnen beschrijven. Die presenteren we vervolgens aan het hele team, tijdens een bijeenkomst die plaatsvindt in de bibliotheek. Natuurlijk zijn daar ook de twee leesconsulenten bij die vanuit de bibliotheek wekelijks bij ons op school komen. Die dag doen we allerlei leuke leesbevorderende activiteiten. Het is een mooie bijeenkomst en hét moment om samen de successen te vieren. Maar natuurlijk ook het moment om kritisch te zijn op waar we nog winst kunnen behalen en een goede gelegenheid om te bepalen waar we volgend jaar op gaan inzetten.'

Context kleurt de cijfers

Ook in de bibliotheek gaan de radertjes draaien wanneer aan het begin van de lente de resultaten van de Monitor binnenkomen. 'We beginnen altijd met een blik op het niveau van individuele scholen of kinderopvanglocaties om te zien of daar interessante zaken uit naar voren komen', vertelt Holtermans. 'Vervolgens nemen onze lees-mediaconsulenten de resultaten op detailniveau door. Zij analyseren per locatie de resultaten en maken daar maatwerkrapportages van, waarna ze op de scholen in gesprek gaan over die uitkomsten.

Zulke gesprekken lopen op iedere school weer anders,' zegt Holtermans, 'omdat elke school in z'n eigen context opereert. Wanneer er andere trajecten of kwesties op een school spelen, kan dat ook consequenties hebben voor de aandacht die naar

leesbevordering is gegaan. De context is heel bepalend en geeft kleur aan de resultaten. Je moet de Monitorresultaten dan ook zien als een instrument om het gesprek aan te gaan over wat er speelt op een school.'
Van Unen beaamt dit: 'Dat gesprek is echt nodig om de resultaten te kunnen duiden. Op onze school kijken we daarom met iedere leerkracht naar de cijfers van diens groep én naar de bredere context waarin die tot stand zijn gekomen.'

Voorwaarden voor een helder beeld

Het is van belang om zorgvuldig om te gaan met de uitkomsten van de Monitor, bijvoorbeeld door de data in de juiste context te plaatsen. Maar om te komen tot representatieve resultaten is het ook nodig om de Monitor op een zorgvuldige manier te voeden met gegevens. Broekhof is daarom stellig: 'De Monitor moet jaarlijks worden ingevuld! Vergelijk het met andere leerdomeinen: daar meet je toch ook jaarlijks? Soms zelfs meerdere keren per jaar. De Monitor is net zo belangrijk.'
Holtermans geeft aan dat scholen uiteindelijk zelf ook tot die conclusie komen: 'We hebben in onze randvoorwaarden opgenomen dat de Monitor jaarlijks moet worden afgenomen. Dat is een bewuste keuze van onze kant, maar je kunt het niet compleet afdwingen natuurlijk. Onze partners moeten zelf ook echt dat nut ervan inzien, en soms spelen er andere zaken die ze meer prioriteit geven. Een aantal jaar geleden zagen we dat sommige scholen de Monitor slechts één keer per twee jaar afnamen. Maar dat beviel hun slecht en ze kwamen er uiteindelijk zelf van terug. Je mist de doelmatigheid om iets met je klassen te doen als je niet elk jaar meet. Het vertroebelt de resultaten, want welke factoren hebben nu precies een rol gespeeld in die periode van twee jaar? Dat is toch echt moeilijker te zien dan bij een periode van één jaar.'
Voor een helder beeld is het jaarlijks afnemen van de Monitor dus heel belangrijk. Hetzelfde geldt voor het laten invullen van de vragenlijsten door álle relevante personen binnen de (onderwijs) instelling. Broekhof legt uit waarom dit nodig is: 'Het profiel van een school kan er op het eerste gezicht heel goed uitzien, maar kijk je dan naar de cijfers waaruit dat beeld is opgebouwd, dan zie je soms dat maar een handjevol leerlingen de vragenlijsten heeft ingevuld. Als dat nou vooral leerlingen zijn die toch al van lezen houden, krijg je een compleet vertekend beeld van zo'n klas of school. Alleen als iedereen de lijsten invult, kun je goed zien wat er speelt.'

Mogelijkheden van de Monitor

Wanneer de Monitor op een goede manier wordt afgenomen en de resultaten op de juiste manier worden gebruikt, is het een waardevol instrument. De Monitor kan een algemeen beeld geven van hoe het gesteld is met de leesmotivatie en het leesgedrag van kinderen en jongeren binnen een school of gemeente. Dit algemene beeld kan gebruikt worden om te zien hoe een school of gemeente het doet in vergelijking met het landelijk gemiddelde, maar het geeft ook de mogelijkheid de ontwikkeling van een gemeente of (onderwijs)instelling over een bepaalde tijd te volgen. Voor een individuele instelling of locatie geeft de Monitor op korte termijn een goed beeld van in hoeverre doelen zijn behaald en kan het instrument dienen als basis voor het bespreken en bepalen van nieuwe doelen. Het instrument kan bovendien worden gebruikt om over gekozen beleid verantwoording af te leggen. Al deze manieren om de Monitor in te zetten maken het mogelijk om, zoals Broekhof het verwoordt: 'Niet te werken op basis van wat je *denkt* dat er aan de hand is maar op basis van wat je *weet* dat er aan de hand is.'

De ontwikkeling van de leesbevorderingsprogramma's

BoekStart voor baby's is uitgebreid met BoekStart in de kinderopvang en de BoekStartcoach (op het consultatiebureau). De aanpak de Bibliotheek *op school*, die begon in het primair onderwijs, kent intussen varianten voor het voortgezet onderwijs (inclusief het praktijkonderwijs), het mbo en het hbo (met name de pabo).

Masterplan basisvaardigheden

In oktober 2023 maakten demissionair minister Mariëlle Paul en toenmalig demissionair staatssecretaris Gunay Uslu bekend dat bibliotheken € 74 miljoen krijgen vanuit het Masterplan basisvaardigheden. Met dit geld kunnen zij meer scholen en kinderopvanglocaties laten profiteren van BoekStart en de Bibliotheek *op school*. Deze regeling is een vervolg op de Impulsregeling Masterplan basisvaardigheden 2022-2023 (€ 13 miljoen). De nieuwe regeling, die loopt tot en met het schooljaar 2025-2026, focust op het verduurzamen van de leesbevorderingsaanpak op bestaande locaties, maar er is ook ruimte voor het uitbreiden van het aantal locaties BoekStart in de kinderopvang en de Bibliotheek *op school*.

Bibliotheekmonitor van de KB

Naast verschillende monitorinstrumenten die gericht zijn op de effecten van leesbevorderingsprogramma's, bestaat de Bibliotheekmonitor van de KB die inzicht geeft in hoe bibliotheken invulling geven aan hun brede maatschappelijke functie. Voor al deze monitorinstrumenten geldt dat zij zorgen voor een scherper beeld van de impact van het bibliotheekwerk. Hierdoor is het ook makkelijker om een onderbouwing te geven van financiële overheidsregelingen, zoals de Impulsregeling Masterplan basisvaardigheden.

Drentse bibliotheken geven inwoners de zorg in handen

Een digitaal vaardiger en gezonder Drenthe

Er zijn steeds meer digitale mogelijkheden voor mensen om hun eigen gezondheid te monitoren en te regelen. Maar een grote groep heeft onvoldoende basisvaardigheden om daarmee aan de slag te gaan. Dokter Drenthe (regio-organisatie voor de Drentse huisartsenzorg) en de Drentse bibliotheken sloegen daarom de handen ineen en tekenden een intentieverklaring tot samenwerking.

TEKST: LINDA VAN PELT • FOTO: MARCEL J. DE JONG

Wie wil er niet de regie houden over zijn eigen gezondheid, inzicht hebben in het persoonlijke gezondheidsdossier en ook praktische zaken (zoals het bestellen van herhaalrecepten of het maken van een afspraak met de huisarts) makkelijker en efficiënter regelen? Om dit voor elkaar te krijgen is er één belangrijke voorwaarde: voldoende digitale (basis)vaardigheden. Daarmee hebben de bibliotheekorganisaties in Drenthe (Bind bibliotheken, DNK, Facet en Bibliotheek Hoogeveen) en Dokter Drenthe al een flinke slag gemaakt in de hele provincie.

Met negentig jaar cum laude geslaagd

Stel je eens voor: nooit meer tien minuten of langer naar een saai pauzemelodietje luisteren voordat je eindelijk de huisarts of de praktijkondersteuner aan de lijn krijgt om de uitslag van een recent gezondheidsonderzoek te vernemen. Of zelf een afspraak inplannen bij de huisarts, op een tijdstip dat het jou ook schikt. Of op ieder gewenst moment je medisch dossier inzien, simpelweg vanuit huis.
Dit is geen toekomstmuziek, maar realiteit, dankzij het patiëntenportaal, een digitaal dossier. Maar via dit portaal kun je ook bijvoorbeeld herhaalrecepten aanvragen, een afspraak met de huisarts maken of zelfs een videoconsult regelen. De enige voorwaarden hiervoor zijn toegang tot een beveiligde website met je persoonlijke patiëntenportaal, waarop je kunt inloggen met je DigiD, én de vaardigheid om hiermee om te gaan.
Steeds meer bibliotheken in Nederland spannen zich in om mensen bekend te maken met de digitale mogelijkheden



om hun eigen gezondheid te monitoren en te regelen. Maar de Drentse bibliotheekorganisaties hebben de primeur van provinciebrede samenwerking met de Drentse huisartsenzorg. Gezamenlijk zorgen zij ervoor dat alle inwoners van Drenthe digitaal mee kunnen doen. De cursussen die de bibliotheken hiervoor organiseren worden op grote schaal bezocht. En dat een mens hiervoor bijna nooit te oud is, bewijst de negentigjarige meneer Venema, die hiervoor bij DNK cum laude slaagde en blij constateerde: 'De dokterspraktijk is om vijf uur gesloten, maar digitaal heb ik nu de hele dag toegang.'

Hoe het allemaal begon

De cruijffiaanse uitspraak dat 'elk nadeel zijn voordeel heeft' is wijd en zijd bekend. En het is inderdaad een feit dat uit moeilijke situaties soms de beste ideeën naar voren komen. Zo ook bij het blijvend garanderen van huisartsenzorg, óók in de kleinere plaatsen van de provincie Drenthe.
'Het is allang niet meer vanzelfsprekend dat er een overnamekandidaat klaar staat als een huisarts met pensioen gaat', stelt Michel Dijkman (adviseur Digitale Zorg Dokter Drenthe). 'Een lastige situatie, want voor de inwoners is het uiteraard van groot belang dat zij toegang houden tot huisartsenzorg. Liefst op niet al te grote afstand.'
In zulke situaties komt Dokter Drenthe in actie om de lokale gezondheidszorg in stand te houden en de praktijk (parttime) te bemensen. 'Maar wel onder bepaalde voorwaarden, zoals toenemende digitalisering. Anders is de voortzetting van zo'n praktijk niet haalbaar.'
In de zomer van 2022 dreigde de enige huisartsenpraktijk in Zwartemeer te verdwijnen doordat de huisarts met pensioen ging. De introductie van het patiëntenportaal bood soelaas, want hierdoor kon de praktijk efficiënter werken doordat patiënten niet voortdurend hoefden te bellen voor van alles en nog wat. Facet, de bibliotheekorganisatie in de gemeente Emmen, bood de helpende hand om mensen wegwijs te maken in de nieuwe systematiek. Er is een week uitgetrokken voor hulp bij het installeren van de app en het aanmaken van een DigiD, voor zover dit nog niet gebeurd was. Er is in die week een grote slag gemaakt. '

Van klein naar groot

Na het initiatief in Zwartemeer kwamen Michel en Rieneke, medewerker digitale inclusie bij Bind Bibliotheken, met elkaar in contact. Rieneke: 'De beoogde doelgroep komt lang niet altijd in de bibliotheek, dus die moesten we op een andere manier zien te bereiken. Via de huisarts bijvoorbeeld, want daar komt bijna iedereen wel eens. Daarom besloten we een pop-up IDO-punt in te richten in dokterspraktijken in onder meer Zuidwolde en Meppel.'
Rieneke heeft ervoor gezorgd dat Michel ook in contact kwam met Froukje Stuursma (senior adviseur provinciale ondersteuning bij Biblionet Drenthe).
Michel: 'Ik had ervaring opgedaan in Friesland met de inzet van de bibliotheek voor vergroting van de digitale vaardigheden van Drentenaren, en ik dacht: wat op bescheiden niveau kan, kan vast ook op grotere schaal.'
'Michel en ik hebben gemeend de samenwerking provinciebreed op te schalen. Dit heb ik kunnen ondersteunen vanuit mijn provinciale rol', vertelt Froukje.
De Drentse bibliotheken en Dokter Drenthe faciliteren sindsdien de ontwikkeling van digitale vaardigheden en stimuleren daarbij lokale initiatieven. Zij hebben de overtuiging dat je op die manier – op vertrouwde locaties en met vertrouwde gezichten – de grootste kans hebt op succes. Hieruit is afgelopen januari een IDO-punt in een dokterspraktijk voortgekomen. Hierbij is zelfs de lokale computerclub betrokken.

De medewerkers of vrijwilligers van de bibliotheken verlenen hun service in de centrale ruimtes. En voor persoonlijke vragen kunnen ze terecht in een apart kamertje.
Ook wijkcentra zijn regelmatig gebruikte locaties voor het bijspijkeren van de digitale vaardigheden van Drentenaren.
Rieneke: 'Zo'n eerste contact is vaak ook een goede gelegenheid om mensen te wijzen op het lesprogramma DigiVitaler, dat vaak verzorgd wordt door vrijwilligers van de bibliotheek. Sinds kort is daarbij ook een oud-huisarts actief.'

Groei en tijdsbesparing

Het aantal mensen dat gebruikmaakt van het gezondheidsportaal groeit snel, concludeert Rieneke uit de periodieke cijfers. Michel vindt het een goede zaak dat zowel huisartsen als hun patiënten meer gebruik maken van de digitale mogelijkheden. 'Hierdoor kan de zorg die niet zo ingewikkeld is snel en handig geregeld worden. Denk bijvoorbeeld aan herhaalmedicatie. Dankzij digitalisering van een deel van hun werk houden huisartsen nu meer tijd over voor patiënten met complexe problematiek.'
De inzet van de bibliotheken vindt hij onmisbaar. 'Binnen deze organisaties is veel kennis aanwezig, een goede basis voor gerichte scholing.'
Froukje voegt nog een meerwaarde van de provinciale samenwerking toe. 'De Drentse zorgsector is zich terdege bewust van het belang van alert zijn op ieders digitale vaardigheden. Als zij constateren dat iemand wel wat extra ondersteuning op dit vlak zou kunnen gebruiken, verwijzen zij door naar de scholingsmogelijkheden via de bibliotheek. Dit kan heel gemakkelijk via VIPLive, een digitaal platform voor zorgverleners.'

En nu dan officieel

Een afvaardiging van de Drentse Bibliotheken en Dokter Drenthe bekrachtigde de reeds bestaande domeinoverstijgende samenwerking door de ondertekening van een intentieverklaring. Het ondertekenen gebeurde in aanwezigheid van onder meer Zorgbelang Drenthe, Wilhelmina Ziekenhuis Assen, huisartsen, gemeenteambtenaren, het Taalhuis én dichteres Lilian Zielstra. Zij verwoordde dat de wereld van de artsen ogenschijnlijk een andere is dan die van de bibliotheek. Maar wie beter kijkt, beseft dat zij dezelfde bloedgroep hebben en ook een gezamenlijk doel, namelijk het beste voor de mensen.
Froukje: 'Met die ondertekening van de intentieverklaring door alle betrokken partijen laten we zien hoe ver we in Drenthe al gevorderd zijn met de provinciebrede samenwerking tussen zorg en bibliotheken. Wie weet is het een voorbeeld voor de rest van Nederland?'

Van senior adviseur kwaliteitszorg naar onderzoeker & podcaster

‘Ik gun de bibliotheeksector meer kritische denkers’

Na een dienstverband bij de provinciale bibliotheekcentrales Biblioservice Gelderland en Cubiss richtte Math Göbbels zijn eigen bureau op: Onderzoek met Effect, dat onder meer de impact van het bibliotheekwerk meet. Daarnaast startte hij in coronatijd de podcast *De bieb is meer*, want het wel en wee van de bibliotheeksector blijven hem ter harte gaan.

TEKST EN FOTO: EIMER WIELDRAAIJER

Zijn wieg stond in het zuiden des lands, waar hij ook zijn jeugdjaren doorbracht. Na de lagere school ging hij naar het gymnasium op het als behoudend bekendstaande Katholiek Gymnasium Rolduc in Kerkrade, zo leert een blik op de LinkedIn-pagina van Math Göbbels. Die vermelding is de verrassende afsluiting van een overzicht van werkzaamheden die voor de rest vooral gekenmerkt worden door vernieuwingsdrang. Math lachend: ‘Daar snijd je wel een punt aan. Ik ben dankbaar dat ik op Rolduc heb gezeten, maar dat heb ik pas jaren later op die manier geduid. Op het gymnasium kreeg ik les van een oude garde leerkrachten, hetgeen wellicht de voedingsbodem heeft gelegd voor mijn afkeer van iedere vorm van autoriteit. Ik was een tegendraadse puber en soms ongetwijfeld onuitstaanbaar, maar die tijd op Rolduc heeft me wel laten inzien hoe belangrijk het is je eigen weg te vinden in het leven.’

Hartchirurg

‘Oorspronkelijk wilde ik na de middelbare school hartchirurg worden. Het opereren van mensen fascineert mij op de een of andere manier, maar ik was totaal geen bèta, en dan houdt een carrière in de geneeskunde al snel op. Vervolgens dacht ik aan economie en bedrijfskunde, maar ook daarvoor werd wiskunde vereist, en dat was iets te hoog gegrepen voor mij. Dat ging dus evenmin door. Om die reden heb ik toen gekozen voor sociologie, want ik ben geïnteresseerd in de dingen die om ons heen gebeuren. Sociologie was indertijd de opleiding der werklozen, maar dat weerhield mij er niet van om deze studie te gaan volgen. Je kunt zeggen dat ook daar het tegendraadse van mijn karakter in terug te zien is.
Ik ging naar de universiteit in Rotterdam omdat ik onderzoek wilde doen en ik ben afgestudeerd als organisatiesocioloog. Mijn eerste baan was op Nyenrode, waar ik zes jaar onderzoek heb gedaan naar van alles en nog wat. Bijvoorbeeld naar de kwaliteit van dienstverlening bij bedrijven. Aansluitend kwam ik terecht bij Schouten & Nelissen (voorheen stichting KDI), een instituut dat onderzoek doet naar kwaliteitszorg. Toen mijn baan verviel, moest ik voor het eerst van mijn leven solliciteren, en dat bracht me bij Biblioservice Gelderland. Ik houd van boeken en lezen, en ik kon daar aan de slag met kwaliteitsmanagement, dat trok me buitengewoon aan. Zo is mijn liefde voor het bibliotheekvak ontstaan.’

Avontuur

‘Na twee jaar Biblioservice Gelderland heb ik nog zeven jaar bij het Brabantse Cubiss gewerkt, waar ik onder meer betrokken raakte bij de eerste ronde van de certificering. Na die negen jaar in het bibliotheekveld kwam er een moment dat ik, eerlijk gezegd, niet zo veel meer te doen had. Dan kun je de schijn ophouden en net blijven doen alsof je het druk hebt, maar dat zit niet in mijn karakter. Dus ben ik voor mezelf begonnen. Vrijheid, blijheid, het avontuur aangaan. Dat deed ik in de vorm van een eigen bureau Onderzoek met Effect. Insteek van mijn bedrijf: hoe kan ik een organisatie, zoals een bibliotheek, helpen om verder te professionaliseren en laten zien wat daadwerkelijk de impact van hun inspanningen is.
Mijn onderzoek kan verschillende invalshoeken hebben. Denk aan klantonderzoek, medewerkersonderzoek, stakeholdersonderzoek. Daarbij is alles in principe maatwerk. Ik geloof niet in standaardvragenlijsten, maar ik ga op zoek naar de vraag: wat houdt jou als opdrachtgever nou echt bezig? Wat zijn de knoppen waar jij op wilt drukken om nieuwe klanten te trekken of medewerkers te professionaliseren? Met als achterliggende gedachte: de meting zodanig opzetten dat je daadwerkelijk ziet of het oplevert wat je beoogt.’

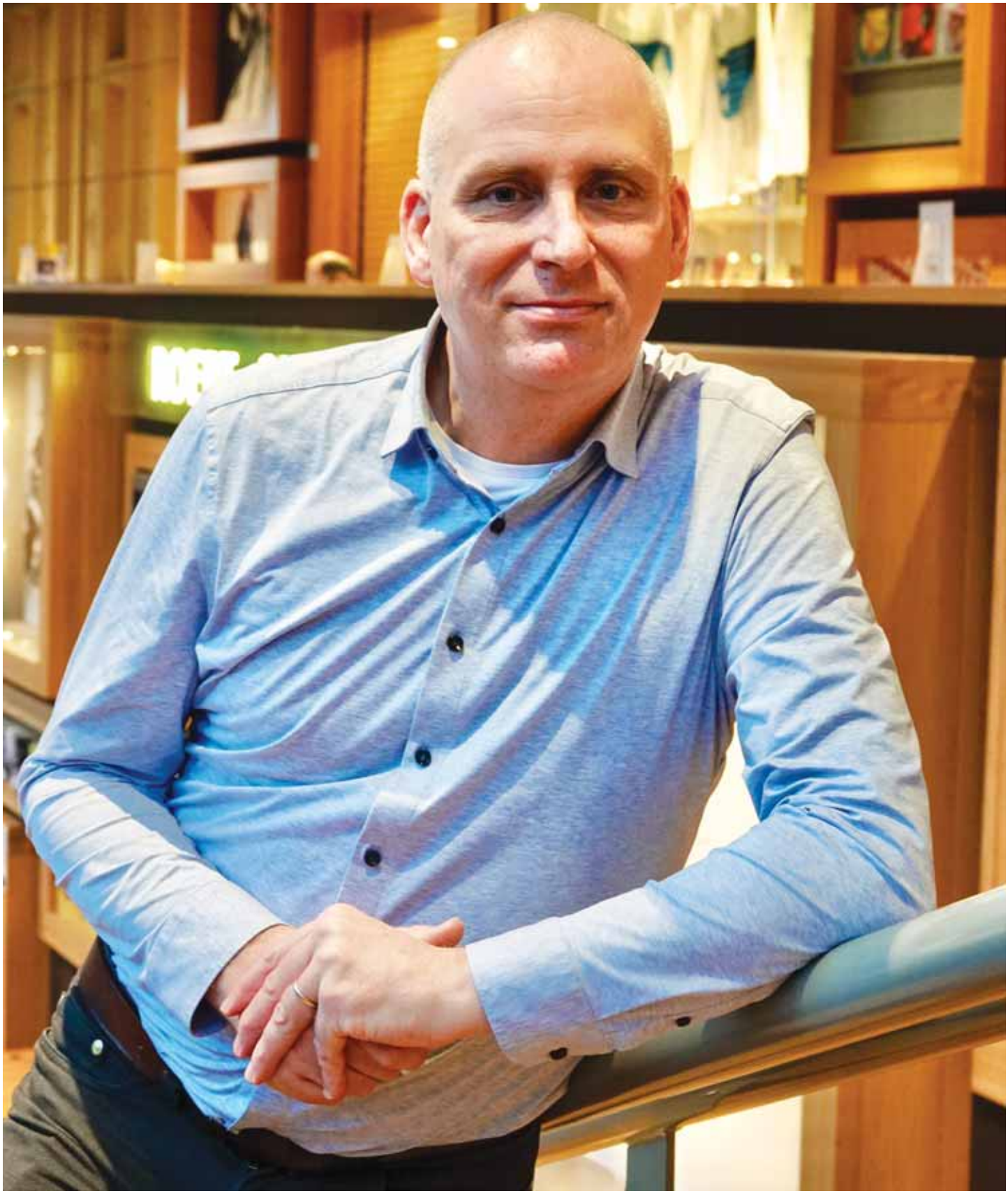

Onderzoeker en podcaster Math Göbbels.

Podcast

'De bibliotheek van nu zet sterk in op grote maatschappelijke thema's als participatie, diversiteit, eenzaamheid en laaggeletterdheid, maar wat is de impact? Qua onderzoek valt daar nog een wereld te winnen. Toegegeven: impact meten is lastig, zeker omdat er rond thema's als eenzaamheid en laaggeletterdheid nogal eens schaamte meespeelt, maar je komt alleen te weten of jouw interventies als bibliotheek effect hebben als je het aan de mensen zelf vraagt. Om daar een vinger achter te krijgen, werk ik met kleine vragenlijstjes of een-op-eeninterviews. Wat ik te horen krijg leg ik steeds minder vaak vast in een schriftelijk verslag. Ik laat de mensen zelf vertellen of de bibliotheek hen heeft geholpen taalvaardiger of minder eenzaam te worden. De resultaten van mijn onderzoek leg ik bij voorkeur vast in een podcast. Zo kun je aan je stakeholders of andere partners laten horen wat het effect is van je handelen. Dat heeft meer impact dan een geschreven verslag. Daarom heb ik ook zo genoten van de tv-serie van Frans Bauer over laaggeletterdheid. Hij toonde de kijkers wat niet kunnen lezen en schrijven met mensen doet, hoe het hen op achterstand zet in de samenleving. De laatste jaren doe ik veel adviesklussen, ook buiten de bibliotheeksector. Daarnaast ben ik druk met ondersteuning bij de doorontwikkeling van de certificeringskaders van de Certificeringsorganisatie Bibliotheekwerk, Cultuur en Taal en met het trainen van de auditoren. Ook in het certificeringskader is en blijft impactmeting een belangrijk issue voor bibliotheken, temeer daar de overheid vaker de vraag stelt: wat leveren de vele euro's waarmee wij de sector subsidiëren de maatschappij nou in werkelijkheid op?'

Ziekenomroeper

'Ik kwam op het idee van mijn podcast *De bieb is meer* in coronatijd. De KB doet fantastisch onderzoek en kwam in die tijd met een coronadossier waarin ze allerlei cijfers, zoals de terugval van het aantal uitleningen, zichtbaar maakten. Die cijfers werden aangevuld met mooie verhalen. Waarop ik dacht: prachtig allemaal, maar waarom vertellen jullie die verhalen niet in YouTube-video's, aangezien iedereen vanwege de lockdown thuis moet werken? Toen ik dat aan mijn vrouw vertelde, zei zij: jij bent vroeger ziekenomroeper geweest, waarom geef jij daar zelf dan geen vervolg aan door podcasts te gaan maken? Dankzij haar ben ik mijn hobby van vroeger weer nieuw leven gaan inblazen. Ik ben begonnen andere mensen inspirerende verhalen te laten vertellen. Verhalen die voor bibliotheekmedewerkers en nieuwkomers in de branche interessant zijn. De titel van mijn podcast is *De bieb is meer*, omdat een bibliotheek meer is dan een collectie boeken. Ik doe niet aan boekrecensies, maar breng verhalen over digitalisering, AI etc., en af en toe laat ik kritische denkers aan het woord. Dat doe ik omdat er volgens mij een tekort is aan kritische denkers in de bibliotheekbranche. En degenen die hun nek wel durven uitsteken worden vaak niet serieus genomen. Sterker: in discussies worden ze regelmatig weggezet. Dat vind ik jammer, want door het gesprek met critici niet aan te gaan, mis je per definitie een kans om met elkaar verder te komen. Stel bijvoorbeeld dat ik aan de redactie van *Follow the Money*, het platform voor onderzoeksjournalistiek, zou vragen: kijk nou eens goed of het vele geld dat van overheidswege in deze sector gepompt wordt die investering ook waard is qua impact, dan zou ik niet weten of het antwoord bevestigend is. Daarom gun ik deze sector meer kritische denkers. En visionaire denkers die verdergaan dan "we hebben meer geld nodig". Natuurlijk gun ik deze sector meer geld, maar wat ik die mensen nog meer gun, is invloed op de totale keten. Een oplossing vinden voor de grote maatschappelijke vraagstukken kun je niet alleen, dat kun je alleen in samenwerking met andere partijen. Wil je echt stappen maken op het gebied van laaggeletterdheid, dan moet je zorgen dat meer ouders hun peuters gaan voorlezen, dat de gebreken in ons onderwijsstelsel worden aangepakt et cetera. Naar mijn idee zou de overheid meer mogen sturen op die integrale aanpak. Peter van Eijk, de directeur van BISC, zegt terecht: de bibliotheek zit nog vooral in de C van OCW, maar zij zou ook in de O van OCW een krachtig partijtje mee moeten blazen.'

Interim-klus

'Tussen mijn activiteiten door heb ik wel eens een interim-klus in een bibliotheek gedaan, zoals in het Limburgse Meerssen, maar als je mij vraagt of ik mijzelf ooit biebmanager zie worden, zeg ik: ik denk het niet, want ik betwijfel of ik daarvan gelukkig zou worden. Mijn zelfstandigheid en onafhankelijkheid zijn mij veel waard. Ik voel me senang in de rol die ik nu heb, ik doe mijn best om de sector van buitenaf iets aan te reiken waarmee ik mensen hopelijk iets verder help. Dan denk ik niet alleen aan het meten van impact, maar ook aan het leggen van verbindingen binnen en tussen organisaties. Soms zitten mensen letterlijk naast elkaar in dezelfde ruimte en werken ze niettemin langs elkaar heen. Gegeven de grote maatschappelijke uitdagingen van deze tijd kun je het niet langer in je eentje af. Je bereikt je doel alleen als je samen optrekt met andere partijen. Daar is veel winst te behalen.'

Podcast De bieb is meer

Bij het ter perse gaan van dit nummer waren er al 59 afleveringen van Maths podcast verschenen. Op de website van Bibliotheekblad vind je ze allemaal via de verkorte link: tinyurl.com/5ys7c9hv



Op zoek naar één huis voor al uw IT-oplossingen?

Kom thuis in onze **one-stop-shop**.
Alles onder één dak.



+250 bib-klanten • 7/7 service • Tracs Systems + Bibliotheca = Ontzorging²



"Bibliotheca is wereldwijde marktleider inzake bibliotheek beheeroplossingen. We zijn verheugd om ons partnership met Tracs Systems in de Benelux aan te kondigen. Tracs Systems heeft meer dan 20 jaar ervaring in eigen betaal-, soft- en hardware oplossingen voor bibliotheken. Samen creëren we een 1+1=3 service."

Wim Markus, Bibliotheca

bibliotheca®

TR@CS™ IT & PAYMENT SPECIALISTS



Meer info?

Anthony Vavrinek I anthony.vavrinek@tracs.be I +32 485 55 61 07
Joren Engelen I joren.engelen@tracs.be I +32 473 47 13 87



Foto: Privécollectie Adriaan van der Weel

In gesprek met boekwetenschapper Adriaan van der Weel

‘Het boek mag niet van de elite worden’

Je hoeft het een bibliotheekprofessional niet te vertellen: lezen en boeken zijn van onschatbare waarde. Maar waarom precies? In gesprek met boekwetenschapper Adriaan van der Weel, die zich al zijn hele carrière lang hard maakt voor het geschreven woord en in de bibliotheek de ultieme plek voor het aanwakkeren van diep lezen ziet.

TEKST: ANNE VAN DEN DOOL • FOTO’S: ZIE CREDITS LANGS ZIJKANT

Je moest de afgelopen maanden hard je best doen om het nieuws te missen: Nederlandse kinderen zijn nog slechter gaan lezen. Waar in 2018 een kwart van de Nederlandse vijftienjarigen onvoldoende scoorde op lezen, is dat aandeel inmiddels gestegen naar een derde. Daarmee is Nederland een van de slechtst scorende landen van Europa op het gebied van leesvaardigheid. Het internationale trendonderzoek Programme for International Student Assessment (PISA) dat deze resultaten voortbracht, laat zien dat deze groep een groot risico loopt het middelbaar onderwijs laaggeletterd te verlaten. Die resultaten leidden tot een hoop commotie: experts buitelden over elkaar heen om te verkondigen hoe dramatisch de situatie op middelbare scholen is en hoe het anders moet. Ook in 2018 was dat al zo. In de tussenliggende periode lijkt echter weinig verbeterd. Sterker nog: het PISA-onderzoek laat juist zien dat de situatie alleen maar verslechterd is.

Zuiver functioneel

Ook boekwetenschapper Adriaan van der Weel maakt zich zorgen. Als bijzonder hoogleraar aan de Universiteit Leiden zocht hij de afgelopen jaren naar de betekenis van lezen en boeken binnen ons bestaan. Dat belang wordt steeds minder gevoeld, moet hij met pijn in het hart concluderen. ‘We denken over lezen in zuiver functionele termen: we moeten kunnen lezen om onze belastingaangifte te kunnen doen, te kunnen solliciteren en wegwijs te worden op sociale media. Lezen is, kortom, van belang om te kunnen meedoen aan de maatschappij.’

Daar valt weinig tegenin te brengen. Toch kunnen we het belang van lezen ook op een andere manier bekijken, beweert Van der Weel. ‘Laten we eens naar het verleden kijken. Onze samenleving had niet kunnen bestaan zonder het schrift. Ooit zetten we het lezen en schrijven vooral in voor onze administratie: we noteerden hoeveel land we in bezit hadden en hoeveel graan we iemand hadden verkocht. We legden er, kortom, informatie mee vast. In de loop van ruim vijf millennia werd het schrift de basis voor de hele geavanceerde samenleving zoals wij die nu kennen. Die grootschalige overdracht van kennis, waarop onder meer de wetenschap, het onderwijs en het recht zijn gebaseerd, was niet mogelijk geweest zonder het schrift.’

Dat besef is vandaag de dag bij weinig mensen meer aanwezig. ‘We denken met name in praktische termen over lezen en schrijven. Hoogstens halen we soms het empathieargument aan: lezen zou ons tot betere mensen maken omdat we daardoor meer begrip krijgen voor een ander. Daar valt echter een hoop op af te dingen: Poetin is een veellezer, en dat heeft hem weinig menselijkheid gebracht.’

Leesmanifest

Wanneer we op die praktische manier over lezen blijven denken, vinden we ook geen oplossing voor het probleem zoals door de PISA-onderzoeken wordt geschetst, benadrukt Van der Weel. Daarom besloot hij samen met een aantal collega-wetenschappers om tafel te gaan zitten. Het resultaat: het Ljubljana-leesmanifest, een pleidooi voor diep lezen.

Dat manifest is voortgekomen uit een langlopend onderzoeksproject, bedoeld om uit te zoeken of het meer loont om te lezen van papier dan van een scherm. Bij het onderzoek waren bijna tweehonderd leeswetenschappers uit heel Europa betrokken. De eenduidige conclusie: het maakt zeker verschil.

‘We nemen papieren tekst serieuzer’, licht Van der Weel toe. ‘Op internet kan iedereen zomaar zijn mening geven, terwijl een boek nauwkeurig is bekeken voordat het werd gedrukt.’

Een heldere conclusie, en toch lijkt niet iedereen ervoor open te staan. ‘Het is een *inconvenient truth*, zoals Al Gore die ook vaststelde in het milieudebat’, beweert Van der Weel. ‘Mijn medeonderzoekers en ik mogen de resultaten van ons onderzoek tot in Brussel komen vertellen, maar vervolgens worden we weer terzijde geschoven. Digitaal is in de ogen van de meeste mensen



Foto: IPA

De persconferentie naar aanleiding van de publicatie van het manifest in Ljubljana. Van links naar rechts: Jose Borginho (voorzitter IPA), minister Asta Vrečko (minister van Cultuur, Slovenië), Anne Bergmann-Tahon (directeur Federation of European Publishers), Miha Kovač (medeauteur van het manifest), Daan Beeke (Stichting Lezen, namens EU-READ) en Adriaan van der Weel (medeauteur van het manifest).

de toekomst, en we stellen ons voor dat die er beter uitziet dan ons analoge verleden.'
Wat doe je wanneer men niet wil horen wat je te vertellen hebt? Dan moet je je boodschap aanpassen, concludeerden Van der Weel en zijn medeonderzoekers. 'In plaats van op het onderscheid tussen digitaal en fysiek besloten we ons primair te richten op beter leren lezen. Daar kan tenslotte niemand het mee oneens zijn.'

Kritisch lezen

Tijdens de laatste editie van de Frankfurter Buchmesse, met Slovenië als gastland, presenteerde Van der Weel samen met enkele collega-wetenschappers daarom het Ljubljana-leesmanifest, vernoemd naar de Sloveense hoofdstad. De boodschap: we mogen het belang van diep lezen niet uit het oog verliezen, en dat gebeurt nu eenmaal makkelijker van papier.
Diep lezen, wat is dat precies? 'Het belangrijkste kenmerk van diep lezen is dat je de tekst kritisch en analytisch beschouwt', legt Van der Weel uit. 'Je gaat actief op zoek naar het antwoord op de vraag wat de schrijver van de tekst bij jou als lezer teweeg wil brengen. Je gaat op zoek naar nuance en probeert verband te leggen met andere teksten en met je kennis van de wereld. Je schort je oordeel op tot je het hele narratief hebt gelezen en alle stukjes op hun plaats hebben kunnen vallen.'
Die manier van denken is, zeker in onze huidige maatschappij, uiterst belangrijk: hoe meer meningen op je afgevuurd worden, des te belangrijker is het je af te vragen vanuit welk gezichtspunt de schrijver je iets probeert te vertellen. 'Diep denken ligt ten grondslag aan onze huidige democratie', beweert Van der Weel. 'De grote filosofen uit het oude Griekenland legden daarvoor de basis toen ze hun eigen ideeën en die van anderen begonnen te noteren en tegen elkaar af probeerden te zetten. Niet voor niets kwam in de negentiende eeuw het algemene stemrecht op toen het in het grootste deel van West-Europa verplicht werd om te leren lezen en schrijven: om een mening te kunnen vormen, heb je het schrift nodig.'
Dat diepe lezen dreigt vandaag de dag in het gedrang te komen, vreest Van der Weel. 'Op middelbare scholen bestaat begrijpend

lezen steeds meer uit het herkennen van signaalwoorden die een opsomming of tegenstelling aanduiden. Diagonaal teksten scannen wordt een steeds belangrijkere vaardigheid, zeker gezien de grote hoeveelheden informatie die dagelijks op ons afkomen. We worden gedwongen ons uit te drukken in een duimpje omhoog of omlaag, zonder ruimte voor nuance.'

Kunstmatig proces

We dreigen het nog wel eens te vergeten, maar aandachtig lezen vergt een hoop discipline. Bovendien is het een allerminst vanzelfsprekende bezigheid. 'Wanneer je opgroeit in een gezin waarin genoeg wordt gesproken, leer je vanzelf een taal te spreken. Voor lezen geldt dat niet: dat vergt een formeel, bijna kunstmatig leerproces. Sterker nog: het is misschien wel het onnatuurlijkste wat je je brein kunt laten doen, zei een taalwetenschapper ooit. Er is niet eens een apart gebied voor in de hersenen. Door te lezen worden de hersenen herbedraad.'
Waarom maken we ons er dan toch zo druk om? 'Onze maatschappij baseert zich steeds minder op tekst en steeds meer op audio en beeld, in de vorm van podcasts, video's en plaatjes. Die gebruiken die herbedradingen niet en nodigen niet uit tot diep denken.'
Bibliotheken kunnen een belangrijke rol spelen in het keren van het tij, aldus Van der Weel. 'We moeten lezen van papier blijven bevorderen. Alleen digitale en luisterboeken aanbieden werkt dus niet: die informatie onthouden we minder goed en nemen we minder serieus. Lezen van papier lijkt misschien meer van je te vragen dan een luisterboek, maar je leert er wel dieper door denken. Bovendien werkt het zelfversterkend: door te lezen leer je je beter concentreren, waardoor je makkelijker grote hoeveelheden tekst tot je neemt.'

Bovendien helpt de bibliotheek met fysieke kasten de boodschap uit te dragen hoe belangrijk lezen is. 'De bibliotheek is een plek waar je op alle vlakken de diepte kunt opzoeken. Je kunt jezelf er uitdagen met nieuwe vaardigheden en andere meningen dan de jouwe. Inzetten op diep lezen past bij de brede functie van de bibliotheek.'

Kenniskloof

Van der Weels advies is dan ook: focus niet te veel op het toegankelijk maken van digitale informatie met computers en een internetverbinding, maar op het verschaffen van kennis. 'Toegang krijgen tot informatie is vandaag de dag niet zo'n probleem meer: zelfs de armste mensen hebben een mobieltje op zak. Sterker nog: hoe minder breed je het hebt, des te meer informatie neem je tot je via een scherm, laat onderzoek zien. Het papieren boek dreigt daarmee een informatiedrager voor de elite te worden. De digitale kloof lijkt weliswaar gedicht, de kenniskloof wordt alleen maar groter. Kennis vraagt om zelf nadenken, concentratie en aandacht. Ook daarin kan de bibliotheek voorzien.'
Door het papieren boek beschikbaar te stellen – door het uit te lenen of het ter plekke te laten inzien in een omgeving waarin je je optimaal kunt concentreren – dragen bibliotheken optimaal bij aan het dichten van de kenniskloof, aldus Van der Weel. 'Ook mensen die geen geld hebben om een papieren boek te kopen kunnen in de bieb terecht. Vervolgens kun je er aanschuiven bij een debat of een leesclub. Ook dat is belangrijk: door over een boek te praten, reflecteer je er nog beter op. Ook wanneer je als bibliotheek niet zeker weet of er naar zulke activiteiten vraag is, moet je ze toch blijven aanbieden. Alleen zo bieden we de leescrisis het hoofd.'

Het Ljubljana-leesmanifest

'Lezen op een hoger niveau is ons krachtigste instrument voor analytisch en kritisch denken', aldus het Ljubljana-leesmanifest. 'Het oefent metacognitie en cognitief geduld, breidt onze conceptuele capaciteiten uit, traint cognitieve empathie en perspectiefvorming – sociale vaardigheden die onmisbaar zijn voor geïnformeerde burgers in een democratische samenleving.' Ondertekenaars van dit manifest roepen dan ook op tot erkenning van het blijvende belang van lezen op een hoger niveau in het digitale tijdperk.
Het gaat onder meer om de Internationale Uitgeversbond, de Federatie van Europese Uitgevers, de Internationale Federatie van Bibliotheekverenigingen en PEN International.



Leestip: De lezende mens



Wat is lezen eigenlijk, en hoe gaat het in zijn werk? En wat betekent de opkomst van het scherm voor onze leesgewoonten? In *De lezende mens. De betekenis van het boek voor ons bestaan* geeft Adriaan van der Weel samen met zijn collega Ruud Hisgen antwoord op die vragen in de vorm van een krachtig pleidooi voor lezen nu en in de toekomst. Een onderhoudende zoektocht naar de onderliggende betekenis van het lezen voor ons welzijn en onze democratische maatschappij.
Uitgeverij Atlas Contact. ISBN: 9789045045986. Prijs: € 24,99.

Burgers voorlichten over kansen en risico's

De impact van de AI-Parade

AI is niet meer weg te denken uit de hedendaagse samenleving. Om burgers bekend te maken met zowel de kansen als de risico's van AI, organiseerden bibliotheken vanaf 2022 de AI-Parade. Onderzoek naar de impact van de parade laat zien dat bezoekers meer te weten zijn gekomen over AI, meer weten over de invloed ervan op de maatschappij en graag meer activiteiten over AI willen bijwonen in de bibliotheek.

TEKST: ANNE-KATELIJNE ROTTEVEEL, IMPACTONDERZOEKER BIJ DE KB • FOTO: MARTIJN BEEKMAN (VOOR BIBLIOTHEEK DEN HAAG)

Waar sommige mensen inmiddels dagelijks ChatGPT gebruiken voor hun werk, is AI voor anderen een onderwerp dat ver weg staat en zelfs eng kan zijn. Omdat iedereen uiteindelijk met AI te maken krijgt, is het belangrijk dat burgers bekend zijn met de kansen, maar ook met de risico's van AI. De bibliotheek is hiervoor bij uitstek een geschikte plek: een laagdrempelige locatie waarmee veel mensen al bekend zijn. Daarom werd in 2022 de AI-Parade opgetuigd. Deze parade toerde twee jaar langs 24 bibliotheken. Deze bibliotheken organiseerden samen met hun partners activiteiten rondom AI. Deze liepen uiteen van bullshit bingo, een workshop smartlappen en een tegenlicht meet-up tot een rondleiding in het havengebied Tweede Maasvlakte.[1] Alle met het doel om de Nederlandse burgers bekend te maken met AI en hen te betrekken bij het maatschappelijk debat over de impact hiervan.

Welke effect heeft de AI-Parade?

Vooraf werd gesteld dat er minstens een miljoen Nederlanders bereikt moesten worden. Maar veel belangrijker is wat de acti-



Demissionair staatssecretaris Alexandra van Huffelen (digitalisering) bezocht in juni 2023 de AI-Parade in de Centrale Bibliotheek van Den Haag.

viteiten met deze Nederlanders gedaan hebben. Zijn ze aan het denken gezet over AI, snappen ze beter wat de risico's zijn en weten ze hoe ze AI in hun dagelijks leven in kunnen zetten? Om te bekijken welk effect de activiteiten op de bezoekers hebben gehad, is er met verschillende methoden gemeten. Zo is er een online vragenlijst uitgezet die per QR-code ingevuld kon worden of op een tablet in de bibliotheek. Ook werd op sommige plekken een talkbackboard ingezet: een fysiek memobord of een poster waarop bezoekers van activiteiten met gekleurde stickers of post-it notes konden reageren op stellingen. Uit de data uit deze verschillende metingen blijkt dat bezoekers van de AI-Parade in ieder geval het gevoel hebben nu meer over AI te weten. Van de 159 respondenten zegt 70% meer te weten van de effecten van AI op de maatschappij en twee derde van de invloed van AI op het dagelijks leven. Zes van de tien respondenten zeggen zich meer bewust te zijn van dat zij zelf kunnen sturen wat voor inhoud AI hun aanbeveelt. Ook zegt een deel, 33%, zelfs hun gedrag op het internet te gaan aanpassen na het bezoeken van de parade.

Interviews

Om nog beter te achterhalen wat men van AI vindt en hoe het bezoeken van de activiteit hierop van invloed is geweest, is er ook een aantal interviews gehouden. Deze veertien interviews werden afgenomen bij bezoekers van verschillende activiteiten in verschillende bibliotheken. Uit de gesprekken blijkt dat men zich over het algemeen zeker ervan bewust is dat AI een rol speelt in hun leven. Maar de bezoekers denken verschillend over hoe groot die rol precies is. Sommigen zien vooral de manieren waarop AI duidelijk een rol speelt: '*Blijkbaar is de invloed van AI wel groot: Google maps in de auto, dat weet precies waar ik ben. Dat is ook AI. Dat is wel erg makkelijk.*' Anderen geven aan dat het onbewust waarschijnlijk veel speelt: '*AI biedt dus wel meerwaarde aan uw leven? Ja, aan iedereen denk ik wel. Maar mensen beseffen het niet, maar veel dingen, zoals het instellen van een nieuwe tv, zijn veel makkelijker nu dan vroeger. Veel dingen kunnen we al niet meer benoemen omdat ze al onderdeel zijn van ons onbewuste leven.*'

Reden bezoek

Geïnterviewde bezoekers kwamen om verschillende redenen naar de AI-Parade, maar de rode draad is nieuwsgierigheid en het inzicht dat AI niet meer weg te denken is, en dat ze dus kennis moeten vergaren over het onderwerp. De achtergrond en het kennisniveau van de geïnterviewden liepen zeer uiteen. Een aantal geïnterviewden werkt al sinds de jaren '70 in de ICT en volgt alles rondom AI op de voet. Anderen hadden nog geen concreet idee van wat AI inhoudt.
Vrijwel alle geïnterviewden vonden de activiteit die zij bezochten leuk en/of interessant. Voor sommige bezoekers was het feit dat de activiteit laagdrempelig was een positief punt: '*Het was laagdrempelig en niet een heel technisch verhaal gelukkig, heel pragmatisch. Het was een bevestiging dat die technologie er is en ook niet meer weggaat.*' De laagdrempeligheid en het feit dat de bibliotheek in de buurt zit wordt als positief ervaren: '*Fijn dat je niet naar Eindhoven of Amsterdam moet voor zoiets, lekker laagdrempelig.*' Anderen hadden juist wel wat meer diepgang gewild. Een van de respondenten met veel kennis over AI zegt: '*Je hebt kunstmatige intelligentie, neurale netwerken, algoritmes, en dat wordt allemaal door mekaar heen gebruikt. Eén van de kritiekpunten op de sessie die we gehad hebben: iedereen heeft er een mening over maar ik denk dat de basiskennis miniem is. Als je een discussie gaat houden met mensen over AI, dan is het denk ik belangrijk dat je ze even aan het handje meeneemt over wat het is om het begrip te verbeteren.*'

Informatie beter overbrengen

Op de vraag hoe deze informatie dan het beste over gebracht kan worden: '*Je kunt denken aan podcasts, digitale informatie. De bibliotheken beginnen een andere functie te krijgen, dus bijv. daar op een website iets kunnen downloaden, een presentatie of podcast over AI in jip-en-janneketaal. Dan hebben mensen een informatiebron. Ik denk dat specialisten zo goed zijn in hun vakgebied dat ze niet meer in staat zijn om te begrijpen wat de normale burger wel en niet snapt.*'
Men is door het volgen van de activiteit geruster geworden. Bezoekers zien nu ook positieve kanten van AI én zijn nu meer op de hoogte van wat de verschillende overheden doen om de risico's in te perken: '*Ik heb wel een breder beeld van wat er gebeurt, ook vanuit de overheid. Daar had ik weinig zicht op. En ook fijn te weten welke organisaties er allemaal bij betrokken worden, dat het zo breed wordt aangepakt door de overheid. Van consumenten- tot ouderenorganisaties, van alles. Dat vind ik heel goed. (….) De participatie wordt heel grondig aangepakt.*'

Zelf aan de slag met programmering rondom AI

Het is duidelijk dat bibliotheken een rol kunnen spelen in het toegankelijk maken van kennis rondom AI en dat bezoekers van de AI-Parade behoefte hebben aan vervolgprogrammering. De AI-Parade heeft een impuls gegeven aan de activiteiten die over AI worden georganiseerd, maar het zou mooi zijn als deze activiteiten een blijvende plek in de programmering van bibliotheken krijgen. In de AI-inspiratiegids[2] staan tips en ervaringen bij programmering rondom AI. De gids bevat inspiratie, succesvolle voorbeelden en praktische informatie over hoe je als bibliotheek AI-programmering op kunt zetten voor diverse doelgroepen. Hiervoor zijn programmamakers van verschillende bibliotheken geïnterviewd. De gids is ontwikkeld vanuit het programma Digitaal Burgerschap, dat als doel heeft om bibliotheken te stimuleren en te ondersteunen om digitaal burgerschap te omarmen in hun beleid en activiteiten. Ook programmering rondom de thematiek van AI hoort daarbij.

Bronnen

1. De AI-inspiratiegids vind je via de verkorte link: tinyurl.com/2s45k98e
2. Informatie over het programma digital burgerschap en de financieringsmogelijkheden voor bibliotheken vind je via de verkorte link: tinyurl.com/34kczan8

Alice Vlaanderen, directeur van Bibliotheek Rotterdam

‘Ik wil mensen bewust maken van hun mogelijkheden’

Alice Vlaanderen zet graag haar tanden in een nieuwe uitdaging, als ze daarbij de Rotterdammer maar kan bewegen om een betere versie van zichzelf te zijn. Dat deed ze tijdens haar werk voor de gemeente en sinds 1 juli 2023 als directeur-bestuurder van de bibliotheek. Het liefst blijft ze er tot haar pensioen.

TEKST: ANNE VAN DEN DOOL • FOTO’S: ZIE CREDITS LANGS ZIJKANT

Was je altijd al een lezer?

Ik las in mijn jeugd al heel veel. Mijn moeder zei altijd: kind, je verleest je verstand nog eens. Ik zat graag in de huiskamer te lezen terwijl mijn ouders met elkaar en met familie en vrienden aan het praten waren. Ik kon me daar deels voor afsluiten, maar ik kon tegelijkertijd als een *fly on the wall* meeluisteren met verhalen die niet voor mij bedoeld waren.

Ik kon oprechte heimwee voelen op het moment dat ik een boek uit had. Daarom ging ik extra vaak naar de bibliotheek – tijdens het eerste deel van mijn jeugd in Bussum en vanaf mijn tiende in Zeist. Daarnaast las ik veel boeken die van mijn moeder waren geweest. *Afkes tiental* is daar zo’n voorbeeld van. Ik vond het een geweldig boek en genoot ook van mijn moeders toelichting op hoe zij zo’n boek had ervaren in haar jeugd.

Ik ging naar de vrije school, waar lezen ontzettend werd gestimuleerd. Er werden er veel verhalen verteld over geschiedenis, Griekse mythologie, Noorse sagen en legenden. Wij hadden een docent die meesterlijk kon vertellen. Al die stimulansen hebben er ongetwijfeld aan bijgedragen dat ik graag schrijver wilde worden, maar toen ik dat voornemen voorlegde aan mijn docent Nederlands, proefde ik weinig enthousiasme. Mede daardoor ben ik geen Nederlands, maar psychologie gaan studeren. Daarbinnen koos ik de richting van de organisatiepsychologie.

Hoe is je loopbaan verlopen?

Na mijn studie heb ik een aantal jaar gewerkt als onderzoeker aan de Erasmus Universiteit in Rotterdam. Daar kon ik mijn creativiteit echter te weinig in kwijt. Daarom ging ik aan de slag bij de GGD in dezelfde stad, waar ik onder andere het jeugdbeleid voor het eerst op de politieke agenda heb gekregen. Daar stond ik ook aan de wieg van de ontwikkeling van Centra voor Jeugd en Gezin. Samen met collega’s ontwikkelden we de fundamenten voor een integrale aanpak van jeugdproblematiek.

Ook in mijn volgende baan als manager van het jongerenloket heeft die aanpak gewerkt om jongeren effectief te kunnen helpen. Jongeren kwamen vaak voor een uitkering, terwijl ze met een beetje begeleiding ook de mogelijkheid hadden om terug te keren naar school om zich verder te kunnen ontwikkelen. We werkten samen met talloze partners, waaronder het onderwijs, om dat voor elkaar te krijgen.

Vervolgens maakte ik binnen de gemeente de overstap naar het cluster Cultuur. Eerlijk gezegd was ik ongelooflijk verbaasd dat ik werd aangenomen – ik was wel een fervent gebruiker, maar zeker geen kenner van kunst en cultuur. Het zal vooral aan mijn managementkwaliteiten gelegen hebben. Waarom ik overstapte? Ik had inmiddels een tijdje leiding gegeven aan een uitvoerende organisatie en ik wilde graag terug naar het beleid.

In deze baan mocht ik opnieuw pionieren. Ik wilde ervoor zorgen dat de gemeente niet alleen een doorgeefluik voor subsidies zou zijn, maar een partij die actief betrokken is in de culturele sector en samen met instellingen en makers het beleid maakt. Het dwong de gemeente na te denken over de opgaven in de stad en de wijze waarop cultuur daaraan een bijdrage kan leveren. Kers op de taart was dat ik me in die periode ook mocht hardmaken om twee belangrijke evenementen naar de stad te halen: het Eurovisie Songfestival en Koningsdag. Ik houd van zulke projecten: samen met het team ben je ontzettend gefocust op een gezamenlijk resultaat, waarbij je de stad graag wilt vertegenwoordigen op zo’n manier dat iedereen zich gerepresenteerd voelt, en het feest niet alleen voor de *happy few* is, maar door de hele stad gevierd kan worden.

Hoe kwam je bij de bibliotheek terecht?

Ik dacht dat ik voor altijd bij de gemeente Rotterdam zou blijven werken. Ik vond het een mooie organisatie en een heel prettige werkgever. Er wordt vaak over de gemeente gedacht als tegenstander: sommige burgers lopen vast in de bureaucratie. Toch is mijn ervaring dat ambtenaren hard werken om samen met partners dingen voor elkaar te krijgen en het zo goed mogelijk te doen voor de burger.

In Rotterdam viel de bibliotheek onder mijn portefeuille. In die tijd werd ik verliefd op de bieb. Theo Kemperman, de toenmalige



Foto: de Bibliotheek Rotterdam

Alice Vlaanderen: 'Ik loop graag rond op vestigingen: ik ga in gesprek met medewerkers en ik bezoek activiteiten.'

directeur, deed het fantastisch. We konden heel goed met elkaar opschieten en hebben veel samen opgetrokken om de bibliotheek in Rotterdam goed op de kaart te krijgen. Zijn baan leek me heel leuk. Kun je niet iets eerder met pensioen, heb ik voor de grap wel eens tegen hem gezegd. Dat gebeurde natuurlijk niet, maar toen de vacature begin vorig jaar vrijkwam, twijfelde ik geen moment.

Hoe bevalt het bij de bibliotheek?

Ik geniet nog steeds elke dag van alle mooie dingen die in de bibliotheek gebeuren. We zijn echt een verbinder in de stad: een plek waar je kritisch en bewust leert nadenken en waar je ongeacht je achtergrond, zonder beoordeeld te worden, kunt zijn, leren en mensen ontmoeten. We worden steeds meer gezien als een instelling waarmee je wilt samenwerken omdat we alle lagen van de samenleving bereiken. Daar ben ik trots op.
Ik ben nog behoorlijk nieuw in bibliotheekland: ik ben me nog steeds aan het verwonderen. In de eerste maanden wilde ik meteen van alles aanpakken, maar ik kreeg van OBA-directeur Martin Berendse de uitstekende tip om even af te wachten en de branche eerst op me te laten inwerken. Ik had het niet kunnen bedenken, maar de bibliotheek is toch een behoorlijk ingewikkelde organisatie: het kost even tijd voordat je het helemaal snapt. In het begin heb ik misschien wat gemopperd tegen mijn vrienden over alle uitdagende constructies, maar zij zeiden terecht tegen mij: jij houdt er toch juist van als je een kluif hebt waarin je je kunt vastbijten? Ze hebben gelijk: zo'n uitdaging motiveert me juist.
In 2029 staat de heropening van ons nieuwe pand gepland. Dat is ook het jaar waarin ik officieel met pensioen moet. Ik hoop van harte dat het renovatieproject niet uitloopt, want ik wil heel graag dat lintje doorknippen. En anders werk ik gewoon door. Uiteindelijk ga ik dat nieuwe gebouw als directeur nooit gebruiken, maar dat vind ik niet erg: in de tussentijd gaan we in onze tijdelijke locatie proberen de burgers nog beter te bedienen. Daarnaast geeft deze tijdelijke verhuizing ons de mogelijkheid nog meer te focussen op onze vestigingen: hoe kunnen we meer wijkgericht te werk gaan, meer werken met communities en nog meer mensen laten profiteren van alles wat onze bibliotheek te bieden heeft? Het wordt een mooie periode om te experimenteren en te innoveren, en daar houd ik van.

Is werken bij de bibliotheek anders dan bij de gemeente? Wat is het verschil?

In de bibliotheek sta je heel direct in contact met de bewoners van je stad. Bij de gemeente is dat, zeker bij een beleidsdienst, minder het geval. Ik probeer vaak aan te sluiten bij activiteiten in de bibliotheek. Dat contact kan mij echt raken. Laatst zat ik bijvoorbeeld bij een Taalcafé. Het was fantastisch om te zien wat voor een waardevolle gesprekken daar plaatsvonden. De wereld staat bol van de polarisatie, maar hier zag ik wat voor een mooie ontmoetingen tussen verschillende typen mensen met heel verschillende achtergronden kunnen ontstaan.
Wel moest ik eerlijk gezegd best een beetje wennen aan de professionaliteit van de organisatie. Bij mijn vorige werkgever waren processen en bedrijfsvoering, ook door de schaalgrootte, strak ingeregeld. Bij de bibliotheek is dat toch anders: we komen op sommige onderdelen echt van ver, vind ik, en het is soms moeilijk om de juiste kwaliteit binnen te halen en te houden. Aan de andere kant is de betrokkenheid van onze medewerkers enorm groot. Dat vind ik heel bewonderenswaardig.
In het begin miste ik de politiek-bestuurlijke dynamiek eerlijk gezegd wel een beetje. Nu ben ik juist heel blij dat de bibliotheek zo goed bij de gemeente en de stad ligt. Doordat we als bibliotheek zo dicht bij de burger staan en op zo veel domeinen actief zijn, kunnen we beter aan de politiek teruggeven wat in de samenleving speelt. Regelmatig stappen wethouders op me af om te zeggen hoe trots ze zijn op de bibliotheek. Dat we ons met van alles bezighouden, maakt het soms wel lastig om focus aan te brengen. We zijn een duizenddingendoekje: keuzes maken vinden we moeilijk, maar misschien hoeft dat ook niet per se, als we maar een bewust duizenddingendoekje zijn en gericht blijven op onze doelstellingen. En het maakt ons werk ook juist gevarieerd.

Hoe zou je je leiderschapsstijl typeren?

Ik vind dat strategie en uitvoering naadloos op elkaar aangesloten moeten zijn. Ik loop, zoals gezegd, graag rond op vestigingen: ik ga in gesprek met medewerkers en bezoek activiteiten. Ik wil iedereen zo veel mogelijk betrekken bij de vraag hoe de bibliotheek van de toekomst eruitziet en wat ervoor nodig is om daarnaartoe te groeien. Ik geef graag de ruimte om nieuwe initiatieven op te starten. Aan de andere kant vind ik een bibliotheek soms ook wel wat anarchistisch, waarin iedereen graag z'n eigen ding doet zonder zich al te veel van kaders en beleid aan te trekken. Ik voel de behoefte om de bibliotheek veel meer vanuit een integrale blik te besturen en de operatie daarop in te richten. Dat betekent ook structuur aanbrengen en duidelijkheid scheppen over onze koers.
De renovatie van onze hoofdvestiging biedt daarvoor de perfecte aanleiding. Volgend jaar verhuizen we voor minimaal drie jaar naar een tijdelijke locatie. Dat lijkt me een mooi moment om voor die tijd de organisatie aan te passen en onze dienstverlening grondig te herzien. Dit is wat mij betreft het moment om te professionaliseren en ons door te ontwikkelen richting de bibliotheek van de toekomst.

Op welke prestatie ben je trots?

Hoe we in coronatijd het Songfestival én in 2023 Koningsdag hebben georganiseerd, daar ben ik nog steeds trots op. In korte tijd moesten we een enorme sprint trekken, waarbij we heel wendbaar moesten zijn en tegelijkertijd de hele stad wilden betrekken. Dat gaat alleen met een superteam en een duidelijke richtinggevende waardestrategie. We hebben twee echt Rotterdamse feesten neergezet waarop je de saamhorigheid tussen al die verschillende culturen die hier leven goed voelde.
De ervaring van die klussen neem ik mee naar de bibliotheek, bijvoorbeeld in hoe we samenwerken met jongeren. Dat is een mooi voorbeeld van cocreatie. Wij geven jongeren bij wijze van spreken de sleutel; zij zijn eigenaar van hun eigen programma, hun eigen invulling van de ruimte en hun eigen ontwikkeling. Onlangs hebben we ook de huldiging van Feyenoord Rotterdam

in onze bieb gehost. *Hand in hand* en *You'll Never Walk Alone* zijn niet alleen waarden die van toepassing zijn op onze voetbalclub, maar ook op alles wat we doen in onze bibliotheek. De stad en de bibliotheek horen bij elkaar. Ik verheug me nu al op het volgende evenement.

Ben je meer een denker of een doener?
Schrijvers zijn natuurlijk denkers, en dat past zeker bij me. Daarom ben ik destijds ook overgestapt naar de beleidsmatige kant van de gemeente: ik houd ervan om conceptueel te denken. Aan de andere kant: in de bibliotheek wordt het doen ook behoorlijk aangezet. Het komt mooi in balans in deze rol.

Heb je hobby's?
Ik zing al sinds mijn dertigste in een heel leuk vrouwenkoor. Elke maandag repeteren we en gaan we vervolgens naar de kroeg. Ik laad er enorm van op. Soms zing ik met een klein clubje uit dat koor in de band van mijn man en treden we gezamenlijk op. Superleuk om te doen. Ik ga ook graag naar concerten, theater en musea. Verder heb ik weinig specifieke hobby's. Ik ga twee keer per week naar de sportschool – niet per se omdat ik het leuk vind, maar omdat het waarschijnlijk goed voor mij is. Actief ontspannen is voor mij belangrijk, bijvoorbeeld door stevig te wandelen, te fietsen of een boek te lezen.

Wat is de fijnste vakantiebestemming?
Ik houd erg van de zon. Eerder ging ik graag naar verre oorden, maar nu slaat de vliegschaamte toch een beetje toe. Ik hoef niet telkens maar weer verder, maar ik houd er wel van om nieuwe dingen te zien. Dat mag net zo goed in het buitenland als in Nederland, bijvoorbeeld in de duinen van Ameland of in de bossen in Drenthe. Daarnaast ski ik jaarlijks met mijn gezin en vrienden.

Wat is je favoriete boek of film?
Ik heb geen lievelingsboek, maar *Dat beloof ik* van Roxane van Iperen staat hoog op mijn lijstje. Ook *Shuggy Bain* van Douglas Stuart is een van mijn favorieten. Dat zijn allebei boeken geschreven vanuit het perspectief van een kind, realiseer ik me. Ze maken verschrikkelijke dingen mee, maar tonen in die situaties ook enorme veerkracht. Daarin zie je ook mijn loopbaan gereflecteerd, waarin ik juist zulke kinderen en jongeren probeerde weer hun plek te laten vinden in de maatschappij. Het thema van doorzetten in tijden van tegenslagen en kracht putten uit jezelf spreekt me aan, ook in boeken en films. In mijn loopbaan is dat vaak teruggekomen: ik wil mensen zich bewustmaken van hun mogelijkheden. Ook in mijn eigen persoonlijke leven is het een belangrijk thema. Het helpt mij ook om te denken in mogelijkheden en te geloven in eigen kracht.



Foto: uit de privécollectie van Alice Vlaanderen

Alice Vlaanderen samen met haar zoon tijdens de huldiging van Feyenoord, afgelopen april.

Jan Ubels na 44 jaar werken in de sector met pensioen

‘Ik pleit voor verdergaande samenwerking tussen de bibliotheken in Nederland’

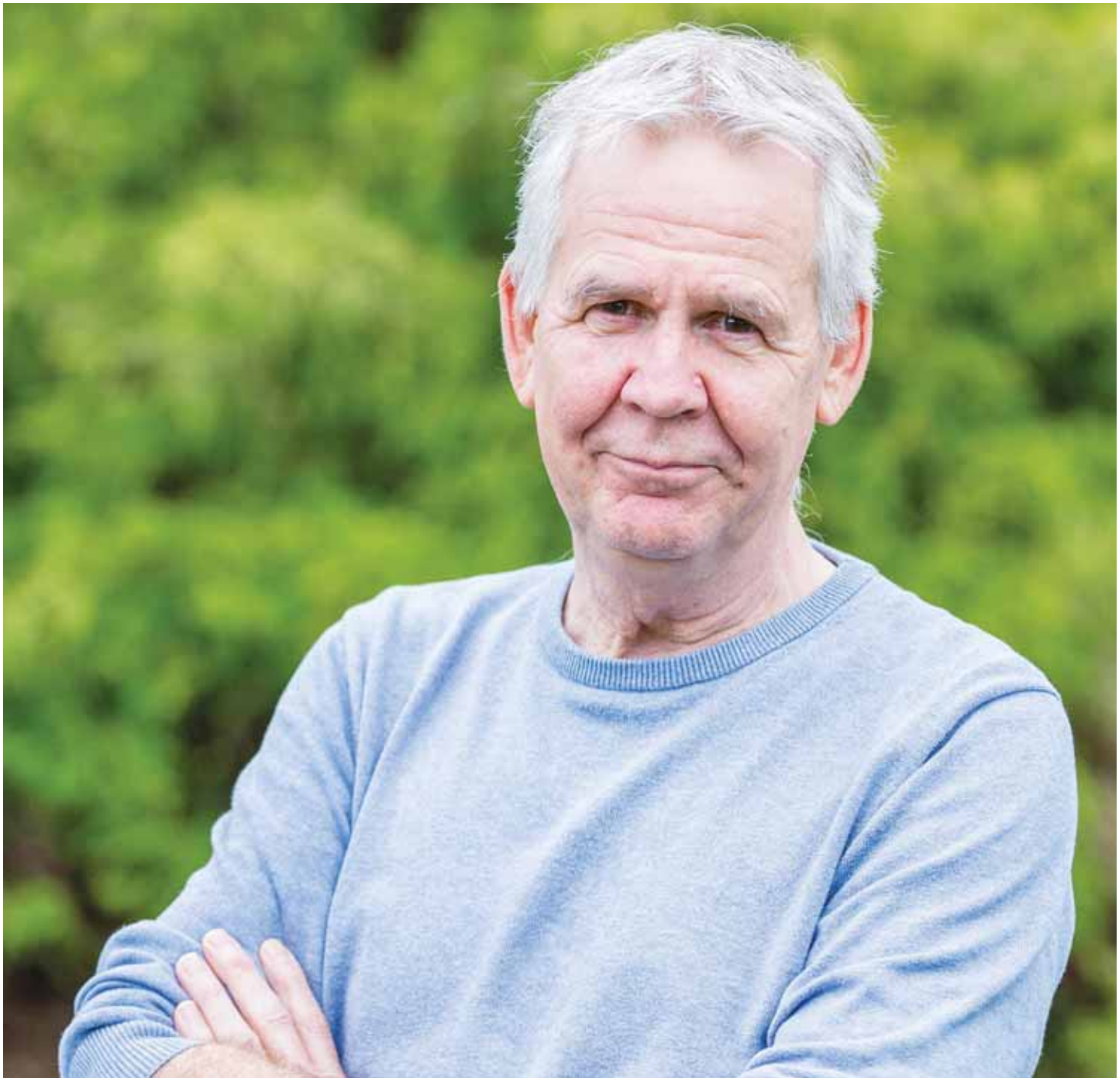

Op 1 mei ging Jan Ubels (67) met pensioen. Hoe kijkt de teamlead van een supportteam bij OCLC, die in 1980 zijn eerste schreden in de bibliotheek zette, terug op zijn jaren in de sector? Wat zag hij ten goede en ten kwade veranderen?

TEKST: EIMER WIELDRAAIJER • FOTO'S: DON SARS

Jan Ubels: 'Ik heb een dubbel gevoel als ik denk aan mijn aanstaande vertrek. Dat zal voor iedereen gelden die van zijn vak houdt. Ik zie er weliswaar naar uit om het werk af te ronden, maar ik zie er ook tegenop om het af te sluiten.'
In 1980 begon Ubels als bibliothecaris in twee Drentse bibliotheekjes, die van Nieuw-Buinen en die van Nijeveen. Daar deed hij van alles. Van sneeuwruimen in de winter tot discussies voeren met het bestuur over collectiebeleid, en alles wat daar tussenin zat. 'Je had je eigen winkel. In de kleine gemeenschappen waar ik werkte, kende iedereen jou en kende jij iedereen. Misschien niet zo netjes om te zeggen, maar het publiek was redelijk eenvoudig en gezeglijk. Na een paar jaar ben ik vertrokken naar Smilde. Daar was het publiek iets veeleisender en realiseerde ik mij dat je als bibliothecaris juist de mensen die niets vragen verder kunt helpen, dat je die mensen meer kunt aanreiken dan een leuk boek. Mensen die in feite nog niet weten dat ze een bepaalde behoefte hebben. Dat is eigenlijk nu, zo veel jaren later, nog steeds aan de orde. De bibliotheek is er om mensen te helpen uit hun eigen kringetje te komen. Simpelweg omdat ze niet weten dat ze in dat kringetje zitten. Dat is niet eenvoudig. Sterker: dat is een verrekt moeilijke opgave. Een collega van mij werkt in de Kanaalstreek. Dat is een streek waar veel mensen zich niet goed ontwikkelen, ongezond eten en mede daardoor zelfs eerder doodgaan. Verschrikkelijk dat zoiets anno 2024 nog steeds aan de orde is …'

Activistisch

'Tijdens mijn bibliotheekopleiding leerde ik dat het ging om *hinauflesen*. Mensen verheffen door ze te leren lezen, door ze bij te staan in hun ontwikkeling. Nog steeds helpt de bibliotheek mensen om in deze maatschappij beter zelfstandig te functioneren. Dat vergt een haast activistische houding van de bibliothecaris. Een extrovert karakter. Je moet afstappen op mensen. Dat heb ik mijzelf ook moeten aanleren. Na een jaar of zes – ik ben heus niet zo snel van begrip – ging ik in Smilde de scholen actief benaderen om met klassen naar de bibliotheek te komen. In de Wetenschap & Techniek Week bood ik pretlabs aan, waar de kinderen op een laagdrempelige manier konden kennismaken met nieuwe verworvenheden. Een aanpak die vruchten afwierp. Eerlijk gezegd moet ik ook bekennen dat ik een tijdje mijn best heb gedaan om kinderen de bibliotheek uit te jagen. In de jaren tachtig had je de zogenaamde probleemjongeren. Die zochten de bibliotheek op omdat het daar lekker warm en droog was. Ze liepen met hun ziel onder de arm omdat er nergens voor hen wat te doen was, maar ze waren wel op zoek naar een plek om bij elkaar te komen. Dat probleem speelde al in Nieuw-Buinen. Mijn overstap naar Smilde had er onder meer mee te maken dat mijn voorganger aldaar een handhavingsprobleem had, en dat ik in Nieuw-Buinen redelijk succesvol was op dat gebied. Tijdens mijn sollicitatie werd letterlijk gevraagd of ik bang was voor groepen jongeren. Hoe ik het probleem heb aangepakt? Samen met het buurtwerk hebben we een plek gevonden voor die jongeren in een leegstaand pand. Dat gaf rust, want sindsdien kwamen ze naar de bibliotheek als gebruiker en niet als hangjongere.'

Hobby

'Eind jaren tachtig begonnen we bij de PBC Drenthe te automatiseren. Eén dag in de week zat ik op de centrale op de catalogusafdeling. Omdat ik als hobby een computer had kreeg ik te horen: "Jan, jij hebt er verstand van, wil je meedenken hoe we onze catalogus kunnen automatiseren, hoe we onze collectie via titelbeschrijvingen kunnen digitaliseren?" Voor alle duidelijkheid: ik adviseerde niet over hoe we de catalogus konden automatiseren en de collectie digitaliseren. Wel was ik betrokken bij het gebeuren eromheen. In een jaar tijd heb ik toen, samen met collega's, zo'n veertigduizend titels gecatalogiseerd. Aan adviseur Jos Huijsmans werd vervolgens de vraag voorgelegd om iets te bedenken voor kleine bibliotheken. Dat deed hij, en toen dat systeem getest moest worden, was het weer: "Jan Ubels heeft thuis een computertje staan. Daar speelt hij wat mee, dus die moet de test dan maar doen." Later kwam er een opvolger, Bicat, dat ook functioneerde op grotere systemen. Dat product kwam eveneens op mijn bordje terecht, en toen het hoofd van de catalogusafdeling in 1997 vertrok, nam ik diens stokje over en verruilde ik de bibliotheek van Smilde definitief voor de PBC in Assen.
Sinds die tijd hebben mijn werkzaamheden zich voornamelijk geconcentreerd rond de digitalisering van het bibliotheekwerk. Terugkijkend zie ik dat deze ontwikkeling bibliotheken de armslag heeft gegeven om hun kerntaak – het helpen van mensen bij het functioneren in de maatschappij – beter vorm te geven. Vroeger werd elk boek beschreven, beplakt en geschikt gemaakt voor uitlening, nu krijgt een bibliotheek dat boek kant-en-klaar aangeleverd, inclusief de bijbehorende recensies et cetera. Automatisering is een middel dat ervoor heeft gezorgd dat bibliotheekmedewerkers zich veel meer met hun inhoudelijke taken kunnen bezighouden. Zo worden er steeds meer cursussen gegeven in bibliotheken die mensen helpen hun zelfstandigheid te vergroten. Gerichte cursussen, zoals: hoe ga je om met digitale media? Hoe doe je je belastingaangifte en noem maar op. Een heel positieve ontwikkeling.'

Pleidooi

Gevraagd naar een goed voorbeeld om zijn stelling te onderbouwen zegt Ubels: 'De PBC Drenthe heeft aan HKa de opdracht gegeven om een bibliotheeksysteem te ontwikkelen. Het eerste bibliotheekprogramma dat HKa maakte (LUCS) heb ik uitgebreid getest,

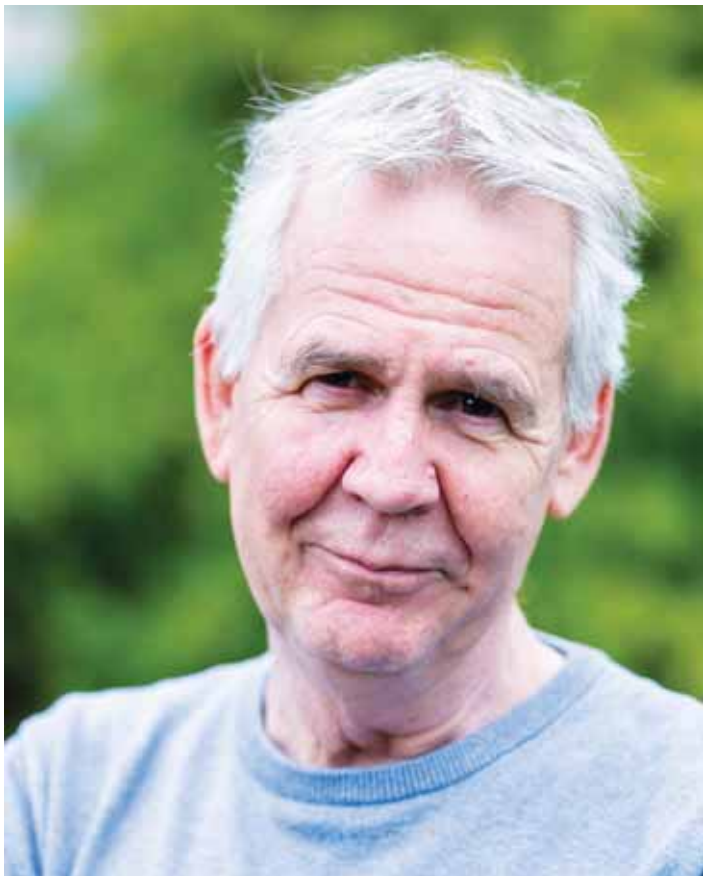

en ik heb geadviseerd over diverse aanpassingen. Vervolgens deed ik de invoering in de openbare bibliotheek. Dat was in 1988 in de bibliotheek van Zuidwolde (Dr.). Ook gaf ik toen de eerste instructies aan collega's. Voor die opdracht aan HKa verdient de PBC een groot compliment, want het uitgangspunt was: bibliotheken werken samen en het systeem moet dat ondersteunen. De bezoeker van bibliotheek A moet zijn boek kunnen inleveren in bibliotheek B, en dat boek moet te traceren zijn. Bicat, en later Wise, zijn er volledig op ingericht om die samenwerking voor elkaar te krijgen. Als ik ergens voor wil pleiten, is het verdergaande samenwerking tussen de bibliotheken in Nederland. Het is zo goed om dingen met elkaar te ontwikkelen en uit te wisselen. In het verleden konden kleine bibliotheken hun klanten slecht bedienen vanwege een incomplete collectie, door de samenwerking werd die collectie ineens vele malen groter. Het enige wat daarvoor nodig was, was een systeem dat dit faciliteerde en een transportafdeling voor de ondersteuning. Volgens mij is Drenthe nog steeds de enige provincie waar alle bibliotheken in die zin samenwerken. Uit die intensieve samenwerking spreekt heel veel kracht, en dat verklaart mede het succes van het systeem Wise. Het is toch prachtig dat er zo goed en intensief samengewerkt kan worden.'

Uitgehold

Eind 2016 zat Ubels wat ruimer in de tijd. 'Toen ben ik twee dagen in de week op detacheringsbasis aan de slag gegaan bij OCLC. Anderhalf jaar later was er een vacature en kwam ik fulltime in dienst. We hebben twee supportteams, en aan eentje mag ik leidinggeven. Of ik wel eens overwogen heb weer in een bibliotheek te gaan werken? Jawel, maar het werk dat ik vroeger deed bestaat niet meer. Vanwege allerlei efficiencymaatregelen vind ik het vak wat uitgehold. Tegenwoordig zoeken mensen alles op internet op, terwijl het beantwoorden van moeilijke vragen, het echte advieswerk, vroeger veel meer op het bordje van jou als bibliothecaris belandde. Ook het echte collectioneren van vroeger bestaat niet meer. Zoals het nu gaat zou ik het werk niet meer kunnen doen. Wat me nog wel plezier zou schenken, is het bezoeken van schoolklassen. Kinderen wegwijs maken in het gebruik van de bibliotheek. Dat lijkt me nog steeds heel leuk. Een mooie ontwikkeling is dat de overheid onlangs weer miljoenen extra voor de bibliotheek beschikbaar stelde. Mooi en terecht, want de bibliotheek geldt voor vrijwel iedereen als een onafhankelijke en betrouwbare partner in een heleboel opzichten. Aan zo'n rustige haast ouderlijke partner is in de huidige tijd meer dan ooit behoefte. We hebben gezien dat er in de loop der tijd veel bibliotheken zijn verdwenen. Indertijd riepen we: wat weg is komt nooit meer terug, maar het lijkt erop dat die uitspraak niet helemaal waar is. De laatste jaren zijn er her en der weer nieuwe bibliotheken gebouwd of bestaande vestigingen opgeknapt. Het is toch mooi als een gemeente zegt: we gaan investeren in een nog toegankelijker gebouw met nog meer functionaliteiten. Heel hoopgevend.
Ik ben lid van de bibliotheek in Vries, mijn woonplaats. Tot mijn schande moet ik bekennen dat ik er de afgelopen zes jaar niet één keer ben geweest. Waar ik wel regelmatig kom, is de bibliotheek van Assen. Een goede actieve bibliotheek die flink aan de weg timmert in een fris stimulerend gebouw.'

Zus

'Mijn zus is de "schuld" van mijn bibliotheekcarrière. Toen ik van de middelbare school kwam, wilde ik een technische studie gaan doen, maar qua wiskunde was ik niet de sterkste. Na wat vakantiewerk te hebben gedaan, zei mijn zus, die bij de PBC Groningen werkte: "Ga een keer met mij op pad. Misschien vind je mijn werk ook wel leuk." Op haar advies ging ik mee naar de bibliotheek in Spijk. Ook reed ze op de bibliobus, en toen ik zag wat er allemaal mogelijk was in het bibliotheekwerk heb ik gesolliciteerd bij de PBC Groningen. Ik gaf aan dat ik overwoog de bibliotheekopleiding te gaan doen, met als gevolg dat ik onmiddellijk aan de slag kon. Ik heb er een halfjaar gewerkt, en maakte daarna de overstap naar de bibliotheekacademie. En zo is het gekomen …
Ik ben een verwoed amateurfotograaf. Als ik ben gestopt met werken, wil ik veel foto's gaan maken. Ik ben een luchtjesfotograaf en ik vind het heerlijk om naar buiten te gaan. Als de lucht een beetje bewolkt is of een dreigend karakter krijgt, vind ik het prachtig om dat in beeld te vangen. Voor de lol stuur ik wel eens een foto naar het *NOS Journaal*, en als mijn foto dan gekozen wordt uit de vele inzendingen om op tv te vertonen, ben ik daar stiekem best blij mee. Ik zie het als spelletje, want fotograferen in opdracht ga ik niet doen. Wat ik wel blijf doen, is hardlopen. In 1997 liep ik een beetje met mijn ziel onder de arm, en ook toen gaf mijn zus mij een duw in de juiste richting. Zij zei: "Ik moet een wedstrijdje lopen. Doe je mee?" Ik vond het leuk, en sindsdien loop ik hard. Je kunt dus wel stellen dat ik mijn zus in alles ben gevolgd. Regelmatig combineer ik mijn passie voor fotografie met mijn liefde voor hardlopen. Dan gaat de camera mee, en loop ik vanzelf verder uit nieuwsgierigheid naar wat er om de hoek ligt.'

V-smart

Beheer collecties, klanten en activiteiten

Met V-smart, ons geïntegreerd bibliotheeksysteem (ILS), genieten bibliotheken van de voordelen van een browser-omgeving. Via een aantrekkelijke en aanpasbare interface biedt de applicatie toegang tot uitleen, catalogusbeheer, besteladministratie, tijdschriftenbeheer, rapportages, collectiemanagement, data-analyse en publiekscatalogus.

V-smart is een volledige oplossing om collecties en activiteiten onder de aandacht te brengen en te beheren.



Meer op:

www.axiell.com/nl/

axiell

justspark

Cybersecurity woordenboek

A

Afluisteraanval: Een afluisteraanval houdt in dat communicatie tussen gebruikers wordt onderschept en afgeluisterd zonder hun medeweten.

B

Backdoor: Een backdoor is een functie of defect in een computersysteem waarmee heimelijke ongeautoriseerde toegang tot gegevens mogelijk is.

C

Clickjacking: Bij een clickjacking aanval wordt er een onzichtbare laag over een legitieme webpagina geplaatst, waardoor gebruikers onbewust op schadelijke links klikken.

D

Datalek: Het onbedoeld of ongeautoriseerd vrijkomen van gevoelige informatie.

E

Eavesdropping: Het ongeautoriseerd, real-time onderscheppen van privécommunicatie, zoals telefoongesprekken, instant messaging, videoconferenties of faxtransmissies, zonder dat dit wordt opgemerkt.

F

Firewall: Een cybersecurityterm die veiligheid definieert; een firewall is een internetverkeersfilter dat bedoeld is om ongeautoriseerd inkomend en uitgaand verkeer te stoppen, waardoor een netwerk wordt beschermd tegen verschillende bedreigingen.

Wil je meer weten over Cybersecurity voor jouw organisatie? **Scan de QR-code:**

Slimme IT-oplossingen gewoon in mensentaal.